

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΧΡ. ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1998

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ – ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΙΜΑΝΣΕΩΣ

Ερευνητικά προγράμματα

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Συμβολή στη διερεύνηση της ποιμαντικής
παιδαγωγικής διαστάσεως του μαθήματος

(Ερευνα με ερωτηματολόγιο)

Επιστημονικός υπεύθυνος: Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
Αναπληρωτής Καθηγητής

Συνεργάτης: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής Μ. Ε.

ΑΘΗΝΑ 1998

ISBN 960-8468-11-6

© 1998, Α. Μ. Σταυρόπουλος, Ελ. Βενιζέλου 13, 185 47 Νέο Φάληρο
τηλ.: 48 12 090, fax: 48 12 483, e-mail: astavrop@atlas.uoa.gr

© 1998, Σ. Χ. Κουμαρόπουλος, Σαχτούρη 32, 173 41 Αγ. Δημήτριος
τηλ. / fax: 93 27 553

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μέ την πεποίθηση ότι ο θεολόγος καθηγητής στη Μέση Έκπαίδευση δέν μεταδίδει μόνον γνώσεις θρησκευτικές, αλλά παράλληλα μέ τό παιδαγωγικό, άσκει καί ποιμαντικό έργο, θελήσαμε μέ την έρευνα τής όποιας τά άποτελέσματα παρουσιάζουμε στίς έπόμενες σελίδες νά διερευνήσουμε μεταξύ άλλων καί αύτή τή διάσταση του μαθήματος τών θρησκευτικών.

Χωρίς νά θέλουμε νά προκαταλάβουμε τούς άναγνώστες μας, νομίζουμε ότι ή έκθεση τών άποτελεσμάτων αύτης τής πιλοτικού χαρακτήρα έρευνας μās προσανατολίζει καί μās ενισχύει σ' αύτή μας τήν άρχική πεποίθηση. Οί τριακόσιοι πενήντα όκτώ (358) συνάδελφοι πού έλαβαν μέρος καί άπάντησαν μέ περισσή προθυμία στά έρωτηματολόγια, κατέθεσαν τή μέχρι τώρα πολύτιμη έμπειρία τους μέ διάθεση νά βοηθήσουν στη διερεύνηση του ύπάρχοντος προβληματισμού ως πρός τό έργο καί τό ρόλο τους. Γι' αύτό καί τούς εύχαριστούμε θερμά.

Οί λεπτομέρειες γιά τήν όργάνωση καί τή διενέργεια τής έρευνας, περιγράφονται στό κείμενο τής Είσαγωγής. Η ποσοτική άνάλυση καί ό ποιοτικός σχολιασμός τών άποτελεσμάτων τών άπαντήσεων στίς έπιμέρους έρωτήσεις του Έρωτηματολογίου, δίδουν σαφή εικόνα γιά τίς έπιλογές καί τίς διαφοροποιήσεις τών συναδέλφων σέ ζωτικά θέματα πού συναντούν στη διδακτική τους πράξη.

Στά Συμπεράσματα έπικεντρώνουμε τήν προσοχή μας στους κύριους άξονες προσανατολισμού τών άπαντήσεων. Στίς Προτάσεις μας συνδυάσαμε τήν αξιολόγηση τών άποτελεσμάτων μέ τίς προτεραιότητες πού κατά τήν γνώμη μας προέκυψαν ως πρός τήν περαιτέρω προσπάθεια διερευνησεως του άντικειμένου. Άκόμη διατυπώθηκαν σκέψεις ως πρός τήν μεθόδευση τής αναγκαίας έπιμόρφωσης τών συναδέλφων καί στήριξης του έργου τους από φορείς οί όποιοι καθ' ύλην είναι αρμόδιοι γιά τή βελτίωση του μαθήματος. Ένός μαθήματος πού είναι ουσιαστικό διότι διαμορφώνει καί προσανατολίζει τό ήθος τών νέων.

Η έρευνα αύτή δέν θά ήταν δυνατόν νά πραγματοποιηθεί χωρίς τήν άοκνη καί άμέριστη βοήθεια κατά τό σχεδιασμό, τή διενέργεια, τήν έπεξεργασία, τήν άνάλυση, τό σχολιασμό τών άπαντήσεων, τή συναγωγή τών συμπερασμάτων καί τή διατύπωση τών προτάσεων από τόν θεολόγο - καθηγητή κ. Στέφανο Κουμαρόπουλο. Άποσπασμένος στόν Τομέα Χριστιανικής Λατρείας, Άγωγής καί Διαποιμάνσεως του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών κατά τή διετία 1996 - 98, κάτοχος διπλώματος ειδιεύσεως του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στην Ποιμαντική Ψυχολογία καί τή Χριστιανική Άγωγή, εργάσθηκε μέ άφοσίωση στό έργο τής έρευνας, γιά νά εϊμαστε στην εύχάριστη θέση αύτή τή στιγμή νά δίνουμε στη δημοσιότητα τά άποτελέσματά της. Γι' αύτό καί από τή θέση αύτή του εκφράζουμε τίς θερμές μας εύχαριστίες.

Στήν καταγραφή του κειμένου καί στην έπιμέλεια τής έκδοσης βοήθησε ό άποσπασμένος (1996 - 98) στόν Τομέα κ. Άγγελος Βαλλιανός, διδάκτωρ του Τμήματός μας, τόν όποιο καί εύχαριστούμε.

Δέν πρέπει νά παραλείψουμε νά εκφράσουμε τήν εύχαριστία μας πρός τόν κ. Άθανάσιο Παπαθανασίου, διδάκτορα τής Σχολής καί άποσπασμένο στόν Τομέα κατά τά έτη 1994 - 96, ό όποιος συνέβαλε στό άρχικό στάδιο τής έρευνας.

Πολύτιμη υπήρξε ή βοήθεια πού προσέφεραν οι σχολικοί σύμβουλοι Μέσης Έκπαίδευσης κ.κ. Δ. Δρίτσας, Γ. Παπατζανάκης και Π. Φούγιας, καθώς και ό τέως επιθεωρητής στην Κύπρο κ. Α. Παπαβασιλείου, για τήν προώθηση τών έρωτηματολογίων. Τούς όφείλουμε χάριτας, διότι ή παρέμβασή τους είχε ως αποτέλεσμα τόν αύξημένο αριθμό απαντήσεων.

Τήν ανάγκη για μία πρώτη ανάγνωση τών χειρογράφων στις άρχές τής καταγραφής κάλυψαν οι κ.κ. Δ. Τσαούσης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας στό Πάντειο Πανεπιστήμιο και Δ. Στέγγος, Έπίκουρος Καθηγητής Στατιστικής στό Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Τούς εύχαριστούμε γι' αυτό, καθώς και για τίς υποδείξεις τους.

Άπό τή θέση αυτή θά θέλαμε νά εύχαριστήσουμε επίσης τά μέλη του Τομέα μας και ιδιαίτερα τόν Διευθυντή του, καθηγητή κ. Π. Β. Πάσχο και τόν Έπίκουρο καθηγητή κ. Έμμ. Περσελή για τήν ήθικη στήριξη του έγχειρήματος.

Η έκδοση αυτή χρηματοδοτείται από τόν ειδικό λογαριασμό έρευνας του Πανεπιστημίου Άθηνών, του οποίου ή Επιτροπή Έρευνών ενέκρινε κατόπιν θερμής εισηγήσεως του εκπροσώπου του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας καθηγητού κ. Ηλία Οικονόμου τό αίτημά μας για οικονομική άρωγή.

Α. Μ. Σταυρόπουλος

Κυριακή τής Σταυροπροσκυνήσεως 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Ιστορικό	6
Μέθοδος - σκεπτικό	7
Οι αριθμοί	8
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ	13
Ερώτηση 1: Θεολογία για σας σήμαινε και σημαίνει	13
Ερώτηση 2: Κατά τη γνώμη σας ποιο πρέπει να είναι το πρώτιστο έργο του θεολόγου σήμερα;	16
Ερώτηση 3: Πώς κρίνετε το επίπεδο των σύγχρονων βιβλίων των Θρησκευτικών;	19
Ερώτηση 4: Σε ποιους τομείς νομίζετε ότι υπερτερούν και σε ποιους υστερούν τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών;	21
Ερώτηση 5: Πώς νομίζετε ότι περιμένει ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι το θεολόγο σήμερα;	26
Ερώτηση 6: Ποια νομίζετε ότι πρέπει να είναι σήμερα η συνεργασία ενορίας (Εκκλησίας) - θεολόγου (Σχολείου);	30
Ερώτηση 7: Με ποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες - πρωτοβουλίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής και με ποιες όχι;	32
Ερώτηση 8: Ποιες πιστεύετε πως είναι οι μεγαλύτερες δυσκολίες των σύγχρονων θεολόγων;	42
Ερώτηση 9: Τι θα είχατε να προτείνετε σήμερα για τη βελτίωση της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών;	47
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	60
Ερωτηματολόγιο	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	63

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιστορικό

Με πρόθεση να αξιοποιηθεί η εμπειρία συναδέλφων καθηγητών που υπηρετούν στη Μέση Εκπαίδευση, συντάχθηκε, με τη συνεργασία του Αν. Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου και του θεολόγου καθηγητή Μ.Ε. Στέφανου Κουμαρόπουλου, το παρόν ερωτηματολόγιο. Στόχος του ήταν να αποτυπωθούν οι απόψεις των εν ενεργεία θεολόγων της Μέσης Εκπαίδευσης για τον τρόπο διδασκαλίας καθώς και οι προτάσεις τους για τη βελτίωση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ταυτόχρονα επιχειρείται να ανιχνευτεί ο ρόλος του θεολόγου τόσο στην κοινωνία όσο και στην Εκκλησία και να καταγραφεί ο σύγχρονος προβληματισμός για το έργο του και τις δυνατότητές του.

Αρχικά σκεφτήκαμε το ερωτηματολόγιο αυτό να απαντηθεί από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που εισήλθαν στη Θεολογική Σχολή κατά το έτος 1954¹. Δυστυχώς σ' αυτή μας την προσπάθεια είχαμε πολύ μικρή ανταπόκριση. Στη συνέχεια το κύριο βάρος της έρευνάς μας στράφηκε στην κυκλοφορία του ερωτηματολογίου μεταξύ θεολόγων καθηγητών που υπηρετούν σήμερα στη Μέση Εκπαίδευση. Για το σκοπό αυτό τροποποιήσαμε το αρχικό ερωτηματολόγιο, περιορίζοντας τις ανοικτές ερωτήσεις από 8 σε 2 και διατηρώντας τις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής. Μια πρώτη απόπειρα προώθησης της έρευνας έγινε σε ημερίδα για την "Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή στη Μέση Εκπαίδευση", στις 11 Νοεμβρίου 1995 στο Κολλέγιο Αθηνών. Η ευνοϊκή αποδοχή της οποίας έτυχε το ερωτηματολόγιο μας οδήγησε σε μια δεύτερη απόπειρα μέσω Σχολικών Συμβούλων Μέσης Εκπαίδευσης.

Στο αίτημά μας για αρωγή -το οποίο απευθύνθηκε σε Σχολικούς Συμβούλους Μ.Ε. που καλύπτουν την Αττική- ανταποκρίθηκαν οι κ. Δ. Δρίτσας, Γ. Παπατζανάκης, Π. Φούγιας. Μετά από προτροπή και προώθηση των ερωτηματολογίων εκ μέρους τους, λάβαμε απαντήσεις συναδέλφων από την Α' και Γ' Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθηνών, συμπληρωμένα κατά το σχολικό έτος 1995-96. Ακόμη υπήρξαν συνάδελφοι που ενημερώθηκαν προσωπικά απο μας για την έρευνα και ανταποκρίθηκαν στην προτροπή μας να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Σε όλες τις περιπτώσεις όμως απαιτήθηκε όχι απλώς να έχουν αποφοιτήσει από τη Θεολογική Σχολή αλλά να έχουν εμπειρία μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση. Έχοντας συγκεντρώσει ήδη το αρχικό δείγμα από την Αττική (166 ερωτηματολόγια), σε μια δεύτερη φάση θεωρήσαμε απαραίτητο να επεκτείνουμε την έρευνα και στην περιφέρεια, για να αποκτήσουμε, κατά το δυνατόν, "αντιπροσωπικό" δείγμα από όλους τους συναδέλφους μας. Έτσι, κατά το σχολικό έτος 1996-97, απάντησαν στο ερωτηματολόγιο θεολόγοι καθηγητές από την Κρήτη, την Αχαΐα, την Ηλεία, τη Φθιώτιδα, την Αιτωλοακαρνανία και τη Ρόδο. Παρά τις προσπάθειές μας δεν κατορθώσαμε να έχουμε συμμετοχή στην έρευνα των συναδέλφων μας της Βορείου Ελλάδας. Με τη θερμή συμπαράσταση όμως του τέως επιθεωρητού κ. Α. Παπαβασιλείου, είχαμε τη χαρά να δεχθούμε ένα μεγάλο αριθμό απαντήσεων συναδέλφων μας από την Κύπρο.

1. Βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, *Χώραι λευκαί προς θερισμόν, Σαράντα χρόνια μετά, Ανάτυπο από το περιοδικό "Ο Εφημέριος", Αθήνα 1995, σελ. 20.*

Μέθοδος - σκεπτικό

Πρόκειται για μια εμπειρική έρευνα με ερωτηματολόγιο που ασχολείται με το έργο του θεολόγου καθηγητή και το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση². Για να καταγραφεί η εμπειρία του κλάδου και να διατυπωθούν τα προβλήματα, οι στάσεις και οι προτάσεις των Συναδέλφων, επιδιώχτηκε να υπάρχουν τόσο ανοικτές όσο και κλειστές ερωτήσεις ή ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, όπως συνήθως αποκαλούνται. Για παράδειγμα οι ερωτήσεις 8 και 9 είναι τελείως ανοικτές, αφού δεν περιορίζουμε εκείνον που απαντά σε κάποιες προεπιλεγμένες απαντήσεις. Αλλά και όσον αφορά στις κλειστές ερωτήσεις και εκεί προτιμήθηκε ο ανοικτός τύπος. Τους δίνεται δηλαδή η δυνατότητα εναλλακτικά ή συμπληρωματικά να διατυπώσουν μian άλλη δική τους άποψη. Η μόνη κλειστή ερώτηση είναι η 6 και προτιμήθηκε αυτός ο τύπος ερώτησης, λόγω της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζει.

Ανάμεσα στις ερωτήσεις γνώμης ή άποψης, έχουμε και κάποιες ερωτήσεις αξιολόγησης, όπως την 3 και την 4. Με αυτές τις ερωτήσεις προσπαθούμε να καταγράψουμε τη στάση των ερωτωμένων απέναντι στα διδακτικά βιβλία σε γενικές γραμμές, έχοντας υπόψη ότι το επίπεδο και η αξιολόγηση αυτή παρουσιάζει αποκλίσεις από βιβλίο σε βιβλίο.

Ακολουθήθηκε η τεχνική της "χοάνης" στη διάταξη και ταξινόμηση των ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις αρχίζουν από τις πιο γενικές και καταλήγουν προοδευτικά στις πιο λεπτομερείς και εξειδικευμένες. Αυτές τέθηκαν στο τέλος του ερωτηματολογίου γιατί εκτιμήθηκε ότι τότε τα ερωτώμενα πρόσωπα θα ήταν λιγότερο επιφυλακτικά απέναντι στην έρευνα.

Ο συνολικός αριθμός των ερωτήσεων ήταν περιορισμένος για να μην κουράσει τους απαντώντες, με αποτέλεσμα ή να μη συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο ή να απαντήσουν με λιγότερη άνεση στις τελευταίες ερωτήσεις, που είναι και αρκετά σημαντικές³. Ειδικότερα για τις δύο τελευταίες ερωτήσεις (αλλά και για τις προηγούμενες) δεν τέθηκε όριο. Αντίθετα υπήρχε οδηγία στην πρώτη σελίδα να χρησιμοποιηθούν και άλλα φύλλα λευκά, αν αυτοί οι χώροι δεν επαρκούσαν για τις απαντήσεις. Ο μικρός αριθμός όμως των ερωτήσεων επιβαλλόταν και για ένα άλλο λόγο. Είτε ήταν ερωτήσεις γνώμης, είτε αξιολόγησης, η απαντήσή τους δεν ήταν πάντα ευχερής.

Το κείμενο των ερωτήσεων επιδιώχθηκε να είναι όσο το δυνατόν απλούστερο και σε γλώσσα αντιληπτή από όλους τους θεολόγους καθηγητές. Όπου υπήρχε ανάγκη δόθηκαν σε παρενθέσεις, περισσότερα επεξηγηματικά στοιχεία (π.χ. ερωτήσεις 4 και 6). Οι ερωτήσεις απευθύνονται

---

2. Για τη μεθοδολογική υποστήριξη της έρευνάς μας λάβαμε υπόψη μας: M. Duverger, *Μέθοδοι Κοινωνικών Επιστημών*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1990 και Ιω. Παρασκευόπουλου, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Αθήνα 1985. Ακόμη σχετικά με τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί στο χώρο της Πρακτικής Θεολογίας, βλ. Α. Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σελ. 72-74.

3. Χαρακτηριστικό είναι ότι, όπως προαναφέρθηκε, υπήρχαν άλλες 6 τελείως ανοικτές ερωτήσεις στο αρχικό ερωτηματολόγιο. Αυτές αποκλείστηκαν στην παρούσα φάση συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου μέσω ταχυδρομείου και σχεδιάζεται να αποτελέσουν έναν οδηγό συνέντευξης σε μια επόμενη φάση της έρευνας. Οι ερωτήσεις αυτές είναι:

1. Με ποιά παιδαγωγική στάση, διδακτική μέθοδο απέναντι στους μαθητές ξεκινήσατε;
2. Στα τελευταία χρόνια της διδακτικής σας θητείας σε ποιά στάση και μέθοδο καταλήξατε;
3. Ποιές ήταν οι δικές σας δυσκολίες κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών;
4. Πώς τις ξεπεράσατε;
5. Τί θα συμβουλεύατε τους νεότερους συναδέλφους σας;
6. Από την παιδαγωγική σας πείρα, περιγράψτε μας ένα χαρακτηριστικό περιστατικό.

σε προσωπικό τόνο π.χ. "τί σημαίνει για σας...;", "τί θα είχατε να προτείνετε...;". Η κοινωνιολογική έρευνα έχει καταλήξει στο ότι "οι προσωπικού τόνου ερωτήσεις ανταποκρίνονται σε πιο εύστοχες απαντήσεις"⁴.

Όσον αφορά στη διαδικασία προώθησης του ερωτηματολογίου, οι θεολόγοι καθηγητές που απάντησαν ήρθαν σε άμεση επαφή με το ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις δηλαδή δεν ετέθησαν από κάποιον ερευνητή. Όπως προαναφέρθηκε, είτε μοιράστηκε σε συνέδρους και συναδέλφους, είτε απεστάλη μέσω των Σχολικών Συμβούλων Μέσης Εκπαίδευσης. Οι απαντήσεις ή εστάλησαν μέσω ταχυδρομείου ή αφού συμπληρώθηκαν, μας παραδόθηκαν προσωπικά.

Οι αριθμοί⁵

Η έρευνα διεξήχθη από το Νοέμβριο του 1995, μέχρι τον Απρίλιο του 1997. Καλύπτει δύο Διευθύνσεις Σχολείων της Αττικής -και συγκεκριμένα τα σχολεία που ανήκουν στην Α' και Γ' Διεύθυνση Αθηνών- την Κρήτη -Διευθύνσεις Ηρακλείου, Λασιθίου, Ρεθύμνου και Χανίων- και τις Διευθύνσεις Αιτωλοακαρνανίας, Αχαΐας, Ηλείας, Ρόδου και Φθιώτιδος. Τέλος, συμπληρώθηκε και από ένα μεγάλο αριθμό συναδέλφων μας της Κύπρου. Στον πίνακα α παρατίθενται αναλυτικά ο αριθμός των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν σε κάθε μια από τις περιοχές της έρευνας.

Πίνακας α: ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

	ΑΤΤΙΚΗ*	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ**	ΚΥΠΡΟΣ
αριθμός συμπληρωμένων ερωτηματολογίων	166	97	95
σύνολο θεολόγων καθηγητών που υπηρετούν	529	750	220
ποσοστό συμμετοχής στην έρευνα	31.4%	12.9%	43.2%

* Α' και Γ' Δ/ση

** Κρήτη, Αχαΐα, Ηλεία, Αιτωλ/νία, Φθιώτιδα, Ρόδος

Το δείγμα της Αττικής αποτελεί το 16.1% επί συνόλου 1034 θεολόγων καθηγητών που υπηρετούν στην Αττική (Διευθύνσεις Α', Β', Γ' και Δ'). Παρά το ικανοποιητικό ποσοστό συμμετοχής στην Κύπρο, παρατηρούμε εντούτοις ότι η συμμετοχή των συναδέλφων τόσο στην Αττική όσο και στην περιφέρεια ήταν σχετικά περιορισμένη. Όπως έχει παρατηρηθεί⁶, οι Έλληνες εκπαιδευτικοί - ιδιαιτέρως όμως οι θεολόγοι- δεν είναι συνηθισμένοι σε τέτοιου είδους έρευνες, γι' αυτό εκδηλώνουν αναστολές ή διατηρούν επιφυλάξεις και δυσπιστούν ως προς την αποτελεσματικότητά τους, κάτι που σίγουρα επηρεάζει την προθυμία και επομένως και το ποσοστό συμμετοχής τους.

4. M. Duverger, ο.π. σελ. 176.

5. Τα στοιχεία αυτά στηρίχθηκαν σε συγκριτική μελέτη των πληροφοριών που είχαμε από : α) την Υπηρεσία Μηχανογράφησης του ΥΠΕΠΘ, β) τη Διεύθυνση Προσωπικού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Τμήμα Γ' του ΥΠΕΠΘ, γ) την Υπηρεσία Στατιστικής του ΥΠΕΠΘ, δ) τη Διεύθυνση Ιδιωτικής Εκπαίδευσης - Τμήμα Δευτεροβάθμιας του ΥΠΕΠΘ, ε) την Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων, στ) την Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργιών Ελλάδος ζ) τους Σχολικούς Συμβούλους των Διευθύνσεων Α' και Γ' και η) τον τ. επιθεωρητή Μ. Ε. στην Κύπρο κ. Α. Παπαβασιλείου.

6. Βλ. Π. Ξωχέλλη, Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος, μια έρευνα για την αυτοαντίληψη και τις στάσεις των Ελλήνων εκπαιδευτικών, εκδ. αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 98-99.

Στο δείγμα αυτό αντιπροσωπεύονται οι θεολόγοι τόσο των Δημοσίων (συμπεριλαμβανομένων και των Πειραματικών) όσο και των Ιδιωτικών Σχολείων. Είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι οι περιοχές στις οποίες υπηρετούν οι συνάδελφοι που συμμετείχαν στην Έρευνα αντιπροσωπεύουν όλα τα επίπεδα (μορφωτικά, κοινωνικά, οικονομικά) της ελληνικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, στην περιοχή της Αττικής έχουμε απαντήσεις από θεολόγους καθηγητές που υπηρετούν στις περιοχές: Υμηττού, Βύρωνα, Καισαριανής, Ζωγράφου, Παγκρατίου, Κολωνακίου, Γαλατσίου, Πατησίων, Αχαρνών, Ν. Φιλαδελφείας, Χαϊδαρίου, Αιγάλεω, Αγ. Βαρβάρας, Περιστερίου, Άνω Λιοσίων, Καματερού, Αγ. Αναργύρων, Μεγάρων, Ελευσίνας και Ζεφυρίου.

Σύμφωνα με στοιχεία που συγκεντρώσαμε, στην Ελλάδα, ο αριθμός των εν ενεργεία θεολόγων καθηγητών είναι περίπου 3.500, αποτελούν δηλαδή το 5.4% του συνόλου των καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης. Τα 263 ερωτηματολόγια, που συμπληρώθηκαν από τους συναδέλφους μας σε όλη την Ελλάδα αποτελούν ένα αρκετά καλό δείγμα, αφού αντιπροσωπεύει -αριθμητικά- το 7.5% περίπου των θεολόγων καθηγητών όλης της χώρας. Το πρόσθετο δείγμα της Κύπρου, που όπως φαίνεται από τον πίνακα α είναι πολύ μεγάλο, έρχεται να συμπληρώσει αυτό το δείγμα. Καίτοι θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι το ποσοστό στατιστικά είναι αντιπροσωπευτικό, εν τούτοις εκείνο που θα θέλαμε να χαρακτηρίζει την έρευνά μας είναι το πιλοτικό στοιχείο.

Σύμφωνα με τις πηγές μας - που ήδη προαναφέραμε - στο σύνολο των καθηγητών Μέσης Εκπαίδευσης, το 45% είναι άνδρες ενώ το 55% είναι γυναίκες. Στον κλάδο των θεολόγων σ' όλη την επικράτεια το 60.5% είναι άνδρες, ενώ το 39.5% γυναίκες⁷. Έτσι οι θεολόγοι διαφοροποιούνται από το γενικό πληθυσμό των καθηγητών, όπου υπερτερούν οι γυναίκες. Σημειώνεται όμως παράλληλα ότι σε σχέση με παλαιότερες έρευνες αυξάνεται το ποσοστό γυναικών θεολόγων που υπηρετούν στη Μέση Εκπαίδευση⁸. Στον πίνακα που ακολουθεί, φαίνεται το ποσοστό των ανδρών και γυναικών, βάσει στατιστικών στοιχείων των πηγών μας και παράλληλα βάσει των στατιστικών των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν. Όπως προκύπτει από τον πίνακα β, το γυναικείο φύλο υποαντιπροσωπεύεται τόσο στην Αττική, όσο και στην Περιφέρεια. Για την Κύπρο, δυστυχώς, δεν είχαμε επίσημη πληροφόρηση για το ποσοστό ανδρών-γυναικών και έτσι παραθέτουμε μόνο τα στατιστικά στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνά μας.

Πίνακας β: ΦΥΛΟ

	Θεολόγοι						
	που υπηρετούν στην				που συμμετείχαν στην έρευνα		
	ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟ	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Άνδρες	60.5%	55.8%	67.7%	-	60.5%	72%	69.5%
Γυναίκες	39.5%	44.2%	32.3%	-	39.5%	28%	30.5%

7. Στοιχεία της Υπηρεσίας Μηχανογράφησης του Υπουργείου Παιδείας (υπεύθυνος κ. Μητρογιάννης).

8. Σύμφωνα με παλαιότερη κοινωνιολογική έρευνα το ποσοστό των γυναικών Θεολόγων που υπηρετούσαν στη Μέση Εκπαίδευση ήταν μόλις 23,6% (Β. Γιούλτση, Έλληνες Πτυχιούχοι Θεολογικών Σχολών 1941-1975 Θεσ/νίκη 1977, σ. 98.) Σε πρόσφατη εμπειρική έρευνα (Ιω. Κογκούλη, Ο Θεολόγος Καθηγητής και η επιστημονική και ψυχοπαιδαγωγική του κατάρτιση, Θεσσαλονίκη, 1993, σελ. 425.), το ποσοστό των γυναικών που έλαβαν μέρος ήταν μόλις 26,97%.

Στη χώρα μας φαίνεται πως οι θεολόγοι καθηγητές με τα λιγότερα χρόνια υπηρεσίας συμπλήρωσαν πιο πρόθυμα την έρευνά μας. Στην πραγματικότητα όμως η μεγάλη συμμετοχή των συναδέλφων με τα λιγότερα χρόνια υπηρεσίας οφείλεται στον μεγάλο αριθμό αναπληρωτών και ωρομισθίων που υπηρετούν στη Μέση Εκπαίδευση. Γεγονός είναι πάντως ότι συνάδελφοι με μεγαλύτερη πείρα (20 και πλέον χρόνια υπηρεσίας) αντιπροσωπεύονται σε μεγαλύτερο ποσοστό στην Κύπρο:

Πίνακας γ: ΧΡΟΝΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΠΟΥ ΥΠΗΡΕΤΟΥΝ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ⁹	ΠΟΣΟΣΤΟ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ		
		ΑΤΤΙΚΗ ¹⁰	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
1 - 4	16.2%	25.2%	28.4%	17.9%
5 - 9	23.4%	21.4%	14.8%	18.9%
10 - 14	18%	19.8%	21%	12.6%
15 - 19	14.4%	11.5%	8.6%	13.7%
20 και πάνω	28%	22.1%	27.2%	36.9%

Μεγάλες αποκλίσεις παρουσιάζονται ως προς τον τρόπο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Η περιφέρεια σε πολύ μεγάλο βαθμό και σε αρκετά μεγάλο η Αττική, επιλέγει τον επώνυμο τρόπο. Αντίθετα, στην Κύπρο, υπερτερούν τα ανώνυμα ερωτηματολόγια.

Πίνακας δ: ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗΣ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Επώνυμα	71.7%	80.4%	46.3%
Ανώνυμα	28.3%	19.6%	53.7%

Μικρές, όχι όμως και ασήμαντες, αποκλίσεις έχουμε και στο ποσοστό των λαϊκών - κληρικών που συμπλήρωσαν την έρευνα. Παρά την προσπάθειά μας δεν μπορέσαμε από κάποια επίσημη πηγή να πληροφορηθούμε την αναλογία κληρικών - λαϊκών θεολόγων καθηγητών στη Ελληνική Μέση Εκπαίδευση. Στην Κύπρο -όπως μας πληροφόρησε ο συνεργάτης μας τ. επιθεωρητής κ. Α. Παπαβασιλείου- το ποσοστό των κληρικών παγκυπρίως είναι περίπου 9% στο σύνολο των θεολόγων καθηγητών στη Μέση Εκπαίδευση.

9. Πηγή μας η Υπηρεσία Μηχανογράφησης του ΥΠΕΠΘ (υπεύθυνος κ. Μητρογιάννης). Δυστυχώς οι υπηρεσίες δεν ήταν σε θέση να μας πληροφορήσουν για τα αντίστοιχα έτη υπηρεσίας των συναδέλφων που υπηρετούν στην ιδιωτική εκπαίδευση. Ειδικότερα για τους αναπληρωτές και τους ωρομισθίους στη Δημόσια Εκπαίδευση δεν υπήρχε η δυνατότητα να προσδιορισθεί ούτε ο αριθμός τους.

10. Όπου δεν είχαμε στοιχεία για τα έτη υπηρεσίας των μετεχόντων στην έρευνα, τα συμπληρώσαμε από αυτά που μας παραχώρησε η Διεύθυνση Προσωπικού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Τμήμα Γ' (υπεύθυνη κ. Κοσκινά).

Πίνακας ε

ΠΟΣΟΣΤΑ ΛΑΪΚΩΝ - ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Λαϊκοί	93.9%	89.5%	94.7%
Κληρικοί	6.1%	10.5%	5.3%

Ως προς τα ποσοστά αυτών που αρνούνται να απαντήσουν, βλέπουμε να διαφοροποιούνται από ερώτηση σε ερώτηση:

Πίνακας στ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Στην 1η ερώτηση δεν απαντούν	1.2%	1%	1.1%
Στην 2η ερώτηση δεν απαντούν	2.4%	0%	1.1%
Στην 3η ερώτηση δεν απαντούν	1.8%	0%	1.1%
Στην 4η ερώτηση δεν απαντούν	7.2%	3.1%	3.2%
Στην 5η ερώτηση δεν απαντούν	0.6%	0%	0%
Στην 6η ερώτηση δεν απαντούν	1.2%	3.1%	0%
Στην 7η ερώτηση δεν απαντούν	0%	0%	0%
Στην 8η ερώτηση δεν απαντούν	3.6%	5.2%	8.4%
Στην 9η ερώτηση δεν απαντούν	10.2%	4.1%	3.2%

Πολύ μικρό ποσοστό συναδέλφων αρνούνται να απαντήσουν στις ερωτήσεις 1, 2 και 3. Είναι κλειστές ερωτήσεις γνώμης - άποψης για το τι σημαίνει Θεολογία, ποιο το πρώτιστο έργο του θεολόγου, ποιο το επίπεδο των βιβλίων.

Άξια προσοχής και μελέτης είναι η κλιμάκωση της αποχής στην ερώτηση 6, που ερωτά για το ποια πρέπει να είναι η συνεργασία του θεολόγου με την ενορία. Από 0% στην Κύπρο, φτάνουμε στο 1.2% στην Αττική και στο 3.1% στην περιφέρεια. Άραγε η κλιμάκωση αυτή να δείχνει και το βαθμό δυσκολίας στη συνεργασία σ' αυτές τις περιοχές;

Στην ερώτηση 5 ("πώς νομίζετε ότι περιμένει ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι το θεολόγο σήμερα;") μόνο ένας στους 358 συμμετέχοντες δεν απαντά, δηλαδή η αποχή είναι μηδαμινή. Στην ερώτηση 7 ("με ποιες .. δραστηριότητες-πρωτοβουλίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής και με ποιες όχι;") είναι μηδενική. Φαίνεται ότι η τυπολογία του σύγχρονου θεολόγου και οι δραστηριότητες στις οποίες θα έπρεπε να ενεργοποιηθεί απασχολούν ιδιαίτερα τους συναδέλφους. Μεγάλη όμως για κλειστή ερώτηση είναι η αποχή στην ερώτηση 4, στην οποία καλούνται να απαντήσουν σε ποιους τομείς υπερτερούν ή υστερούν τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών. Το γεγονός ότι τα βιβλία διαφοροποιούνται όσον αφορά στο επίπεδο από τάξη σε τάξη ίσως είναι μια πιθανή εξήγηση.

Στις τελείως ανοικτές ερωτήσεις, δηλαδή την 8 και 9, για μεν την ερώτηση 8 παρατηρούμε μια φυσιολογική αποχή στην Αττική, η οποία αυξάνει στην περιφέρεια και ακόμη περισσότερο

στην Κύπρο. Φαίνεται ότι οι συναδέλφοι της περιφέρειας και της Κύπρου δυσκολεύονται αρκετά περισσότερο από τους συναδέλφους της πρωτεύουσας στο να μας εμπιστευθούν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Ασφαλώς οι εν ενεργεία θεολόγοι στην Αττική αντιμετωπίζουν πολύ μεγαλύτερα προβλήματα για πολλούς λόγους -απομάκρυνση από την παράδοση, έλλειψη βιωμάτων, εκκοσμίκευση κ.α.- γι' αυτό και κατά την άποψή μας προθυμότερα ανταποκρίνονται σε κάθε ευκαιρία για να διατυπώσουν τις δυσκολίες του έργου τους και να εκφράσουν την αγωνία τους για το μάθημα των Θρησκευτικών.

Η ερώτηση 9 όμως, που καλεί τους συναδέλφους να εκφράσουν τις προτάσεις τους για τη βελτίωση της διδασκαλίας του μαθήματος, παρουσιάζει μεγάλη αποχή ιδιαίτερα στο δείγμα της Αττικής. Αντίθετα σ' αυτή την ερώτηση η αποχή είναι μικρότερη στην περιφέρεια και την Κύπρο. Ο γρήγορος ρυθμός ζωής, ο όγκος των προβλημάτων, η κόπωση ή η σχετική απροθυμία, μπορούν ίσως μερικώς να ερμηνεύσουν το 10.2% της αποχής στην πρωτεύουσα. Ασφαλώς και εδώ πρέπει να ισχύει η διαπίστωση ότι είναι ευκολότερο να επισημάνει κανείς τις δυσκολίες και τα προβλήματα, απ' ότι να προτείνει τους τρόπους θεραπειάς τους.

Η παρουσίαση των απαντήσεων έγινε σε πίνακες με ποσοστά. Προτιμήθηκε η παράθεσή τους σε τρεις παράλληλες στήλες: Αττική, περιφέρεια, Κύπρος. Όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, υπάρχουν αλλού μικρές και αλλού σημαντικές διαφοροποιήσεις από περιοχή σε περιοχή του δείγματος, που παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον. Όπου κρίθηκε αναγκαίο οι πίνακες αυτοί απεικονίστηκαν σε γραφήματα για να εμφανιστούν οι τάσεις. Στους πίνακες 4 και 7 εμφανίζεται η πρόσθετη στήλη "δεν έχουν άποψη" ή "δεν πήραν θέση", η οποία δεν είχε προταθεί από το ερωτηματολόγιο, αλλά προστέθηκε στη φάση της επεξεργασίας των απαντήσεων. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο επειδή ένας μεγάλος αριθμός συναδέλφων επιλεκτικά απέφυγε κάποιες επιμέρους ερωτήσεις ενώ σε άλλες απάντησε και έτσι δεν μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία "δεν απαντούν". Πέρα από την ποσοτική επεξεργασία προχωρήσαμε και σε μια ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων παραθέτοντας τα σχόλιά μας.

Το γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια απευθύνονταν προς τη Θεολογική Σχολή και η μεσολάβηση των Συμβούλων, ίσως συνέτεινε στην ωραιοποίηση κάποιων απαντήσεων. Παρατηρήθηκε ακόμη, ότι απόψεις που αποκλίνουν από τα καθιερωμένα, καθώς και κάποια προβλήματα και δυσχέρειες, τείνουν να αποσιωπούνται ή να εκφράζονται συγκαλυμμένα. Ίσως κάποιοι συναδέλφοι να πιστεύουν ότι έμμεσα, μέσω αυτών των ερευνών, αξιολογείται η δραστηριότητά τους και κρίνεται το κύρος της ειδικότητας στην οποία ανήκουν ή των ιδίων προσωπικά. Θεωρούμε όμως ότι το χρονικό διάστημα διεξαγωγής της έρευνας ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό, γιατί δεν υπήρχαν οι νέες συνθήκες που περιέχει ο Νόμος 2525/188/Φ.Ε.Κ. 23-9-97, που προβλέπει μεταξύ άλλων την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου. Αυτό βοήθησε στην απρόσκοπτη και χωρίς επιφυλάξεις συνεργασία μεταξύ θεολόγων καθηγητών, Σχολικών Συμβούλων και εκπροσώπων της έρευνας, αφού το όλο εγχείρημα έτυχε της εμπιστοσύνης των συναδέλφων ως προσπάθεια ανταλλαγής - καταγραφής απόψεων και συμπροβληματισμού.

Τα στοιχεία κάθε έρευνας αποτελούν ανεξάντλητη περιοχή συνεχών διερευνήσεων. Στην παρούσα φάση προτιμήθηκε η συγκριτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων κατά περιοχές έρευνας (Αττική, Περιφέρεια, Κύπρος). Μεγάλο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η μελέτη και ο σχολιασμός των απαντήσεων ιδωμένων υπό διαφορετικό πρίσμα (π.χ. των ετών υπηρεσίας, του φύλου των συμμετεχόντων στην έρευνα κλπ.).

Από σεβασμό στις απόψεις των συναδέλφων καταχωρήθηκαν σε πίνακες, διατηρώντας τη σύνταξη και το ύφος τους, ακόμα και μεμονωμένες προτάσεις και επισημάνσεις. Τα μικρά αριθμητικά ποσοστά (κάτω του 1.2%) που δεν έχουν αντιπροσωπευτικότητα, διατηρήθηκαν για να παραμείνει η ενότητα των πινάκων (βλ. για παράδειγμα πίνακες 8 και 9).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

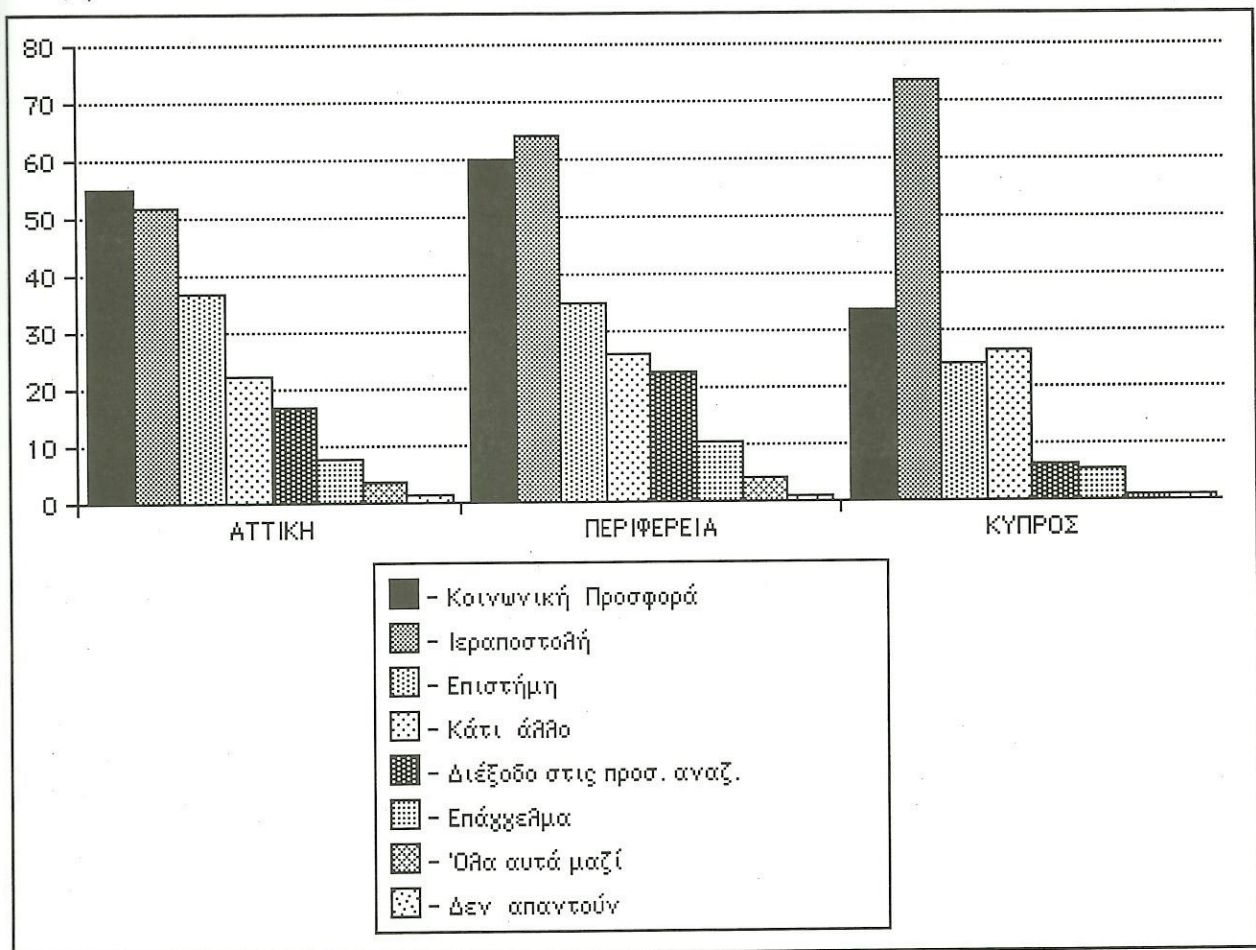
Ερώτηση 1

Θεολογία για σας σήμαινε και σημαίνει:

Πίνακας 1

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Κοινωνική Προσφορά	54.8%	59.8%	33.7%
- Ιεραποστολή	51.8%	63.9%	73.7%
- Επιστήμη	36.7%	35.1%	24.2%
- Κάτι άλλο (βλ. πιν. 1α και 1β)	22.3%	25.8%	26.3%
- Διέξοδο στις προσ. αναζ.	16.9%	22.7%	6.3%
- Επάγγελμα	7.8%	10.3%	5.3%
- Όλα αυτά μαζί	3.6%	4.1%	1.1%
- Δεν απαντούν	1.2%	1%	1.1%

Γράφημα 1

Από αυτούς που πρότειναν “κάτι άλλο” απαντώντας στην παραπάνω ερώτηση, άλλοι διατυπώνουν εναλλακτικά τη δική τους άποψη και άλλοι συμπληρωματικά. Συγκεκριμένα:

Πίνακας 1 α

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κάτι άλλο εναλλακτικά	7.8%	7.2%	13.7%
Κάτι άλλο συμπληρωματικά	14.5%	18.6%	12.6%

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω σε γενικές γραμμές οι διαφοροποιήσεις είναι μικρές και τις περισσότερες φορές συμπληρωματικά κατατίθενται οι δικές τους απόψεις. Αναλυτικότερα οι παραλλαγμένες απαντήσεις έχουν ως εξής:

Θεολογία για σας σήμαινε και σημαίνει κάτι άλλο από τις προτεινόμενες απαντήσεις. Τι ακριβώς ;

Πίνακας 1 β

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Βίωμα-τρόπος ζωής	6.6%	16.5%	14.7%
- Θεογνωσία-μέθεξη Θεού	5.4%	9.2%	6.3%
- Προσφορά αγάπης στο συνάνθρωπο	4.8%	2.1%	7.4%
- Κήρυγμα, διδασκαλία, αγωγή, διακονία	4.8%	4.1%	3.2%
- Φιλοσοφία, κοινωνιολογία, θρησκευσιολογία	1.8%	2.1%	-
- Μαρτυρία της Ανάστασης	1.2%	-	-
- Ανώτερη κλήση	-	-	1.1%
- Η συμμετοχή στη δόξα του Θεού	-	-	1.1%

Σχόλια

Στον παραπάνω πίνακα 1, φαίνεται να υπάρχει σαφής διαφοροποίηση ως προς τη θεώρηση της Θεολογίας. Παρόλο που οι επιλογές από περιοχή σε περιοχή δεν παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις, εντούτοις σημειώνονται σημαντικές και αξιοπρόσεκτες εναλλαγές. Οι συνάδελφοι της Αττικής δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική προσφορά της Θεολογίας, η οποία όμως σαφώς συνδυάζεται με την ιεραποστολή. Οι συνάδελφοι της περιφέρειας, τονίζουν τον ιεραποστολικό της χαρακτήρα, θεωρώντας ότι με αυτό τον τρόπο προσφέρουν και στην κοινωνία¹¹. Οι συνάδελφοι της Κύπρου όμως, θεωρούν ότι η Θεολογία έχει κατεξοχήν ιεραποστολικό χαρακτήρα. Πάντως είτε ιεραποστολικά είτε κοινωνικά είναι τα κίνητρα ως κυρίαρχο στόχος παρουσιάζεται η προσφορά στο συνάνθρωπο και στην Εκκλησία. Τα προσωπικά ελατήρια (προσωπικές αναζητή-

11. Σε έρευνα που είχε διεξαχθεί το 1978 μεταξύ 856 εκπαιδευτικών σε όλη την Ελλάδα προέκυψε ότι οι περισσότεροι αντιλαμβάνονται το λειτουργημά τους ως κοινωνική αποστολή. Βλ. Π. Ξωχέλλη, Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος, εκδ. αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.

σεις, επάγγελμα) είναι περιορισμένα παρόλο που τα πρώτα συναντιούνται πιο συχνά. Θα περίμενε κανείς τα κίνητρα όπως οι προσωπικές αναζητήσεις να αφορούν ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό¹². Δεν αποκλείεται, όπως προκύπτει και από παλαιότερη κοινωνιολογική έρευνα, οι συνάδελφοι να θεωρούν αυτονόητη προϋπόθεση την εσωτερική παρόρμηση (αναζήτηση) ως κίνητρο για να ασχοληθούν με τη Θεολογία¹³.

Η τρίτη σε προτίμηση επιλογή "Επιστήμη" ίσως θέλει να τονώσει το γόητρο του κλάδου. Οι θεολόγοι είναι και επιστήμονες - ερευνητές, που προσπαθούν να εκφράσουν με τη γλώσσα της εποχής τους το Ευαγγέλιο' ταυτόχρονα όμως στέκονται κριτικά απέναντι σε κάθε φαινόμενο θρησκευτικότητας¹⁴. Από την πληθώρα των απαντήσεων φαίνεται καθαρά ότι οι περισσότεροι επιλέγουν περισσότερες της μιας απαντήσεις. Υπήρξαν και αρκετοί που επέλεξαν τη σύνθεση όλων των προτεινόμενων απαντήσεων ("Όλα αυτά μαζί").

Όσον αφορά τις παραλλαγμένες, δηλαδή τις συμπληρωματικές και εναλλακτικές απαντήσεις, παρατηρούμε ότι κυρίως θέλουν να εκφράσουν τον δυναμικό, αγωνιστικό και βιωματικό χαρακτήρα της Θεολογίας. Παράλληλα δεν αγνοείται και ο εξίσου δυναμικός κοινωνικός της χαρακτήρας, καθώς και ο παιδαγωγικός. Μερικές από τις απαντήσεις αυτές είχαν και ακαδημαϊκές διατυπώσεις, όπως: "Θεολογία είναι η κοινωνία του ανθρώπου με το Θεό", ή "Συνδυασμός ορθής γνώσης του Χριστιανισμού και συνεπούς προς τα θεωρητικά δεδομένα πράξης" Άλλες ήταν πιο εκλαϊκευτικές όπως: "Μανικός έρωτας", "Ζωή", "πίστη, ελπίδα", "ορθοπραξία".

---

12. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Β', Άπολογητικός τῆς εἰς τόν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν ... § 71 ΕΠΕ 18, Θεσσαλονίκη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις "Γρηγόριος ὁ Παλαμάς", 1975, σελ. 164, στ. 8-12.

13. Βλ. Β. Γιούλτση, Ἕλληνες πτυχιούχοι Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν 1941-1975, εκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη Θεσ/νίκη 1977, σελ. 134-135. Στην παραπάνω έρευνα σε ερώτημα για το ποιοι λόγοι τους παρακίνησαν να προτιμήσουν τη σπουδή της Θεολογίας η απάντηση "εσωτερική παρόρμηση" ήρθε πρώτη με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες.

14. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι η παραπάνω αναφερθείσα κοινωνιολογική έρευνα του Καθηγητού κ. Β. Γιούλτση δίνει κάποια διαφορετικά αποτελέσματα, που όμως επιβεβαιώνουν μερικώς τα στοιχεία της παρούσης. Στην ερώτηση γιατί σπουδάσατε θεολογία, πρωτεύει η απάντηση από αγάπη για την "ιεράν επιστήμην" με 31,08%. Ακολουθούν η προσφορά στην εκκλησία και στον συνάνθρωπο με 21, 58%, οι έντονες μεταφυσικές ανησυχίες με 11,65%, το επιστημονικό ενδιαφέρον με 8,20%, ο.π. σελ. 135-136.

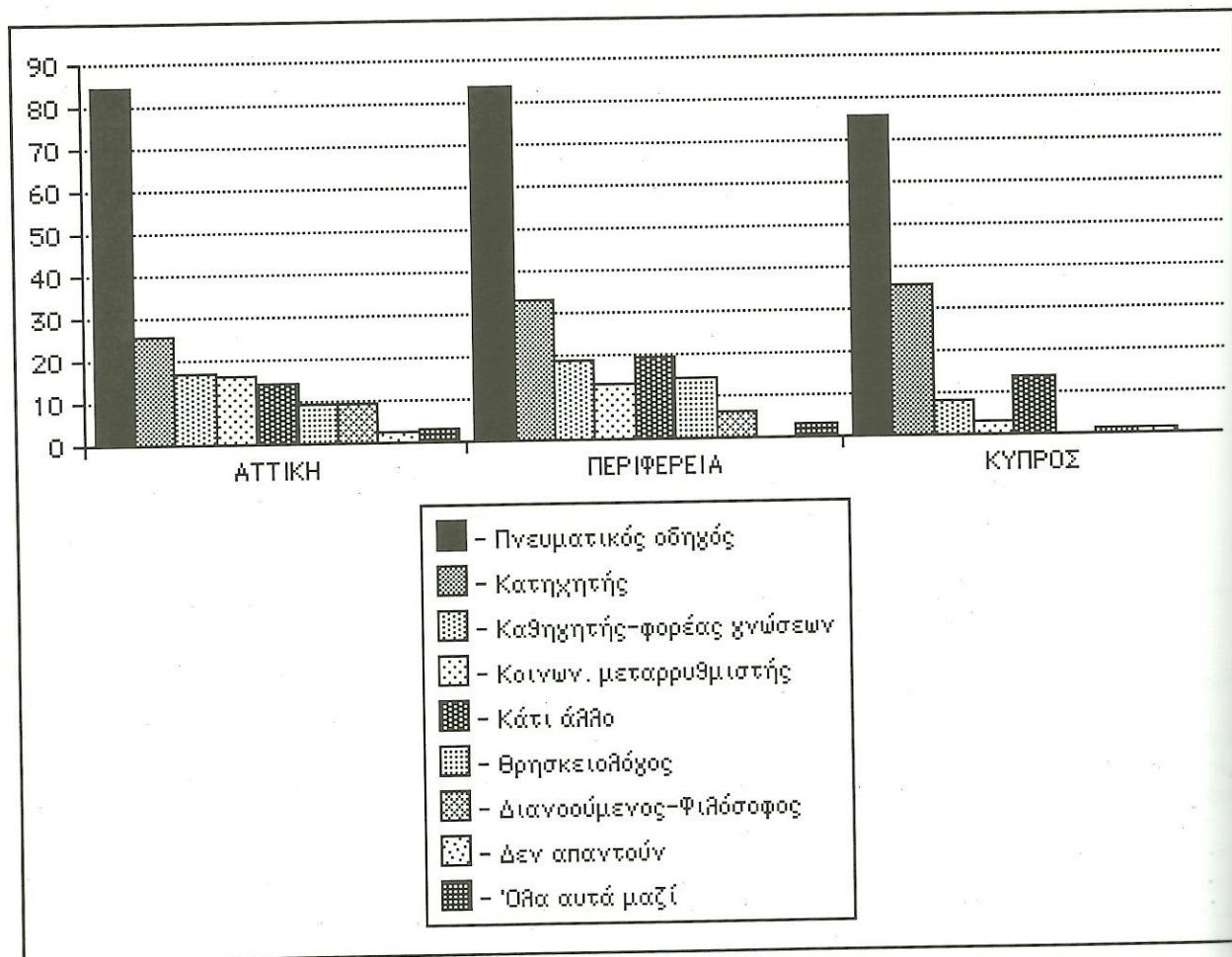
Ερώτηση 2

Κατά τη γνώμη σας ποιο πρέπει να είναι το πρώτιστο έργο
του θεολόγου σήμερα;

Πίνακας 2

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Πνευματικός οδηγός	84.3%	83.5%	75.8%
- Κατηχητής	25.9%	33%	35.8%
- Καθηγητής-φορέας γνώσεων	16.9%	18.6%	8.4%
- Κοινων. μεταρρυθμιστής	16.3%	13.4%	3.2%
- Κάτι άλλο (βλ. πιν.2α και 2β)	14.5%	19.6%	13.7%
- Θρησκευολόγος	9.6%	14.4%	0%
- Διανοούμενος-Φιλόσοφος	9.6%	6.2%	1.1%
- Δεν απαντούν	2.4%	0%	1.1%
- Όλα αυτά μαζί	3%	3.1%	0%

Γράφημα 2

Όσον αφορά στις παραλλαγμένες απαντήσεις και εδώ στην πλειοψηφία τους αφορούν συμπληρωματικές τοποθετήσεις και παρατηρήσεις και λιγότερο εναλλακτικές διαφοροποιήσεις

Πίνακας 2α

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κάτι άλλο εναλλακτικά	3.7%	4.1%	6.3%
Κάτι άλλο συμπληρωματικά	10.8%	15.5%	7.4%

Αναλυτικότερα έχουν ως εξής:

Κατά τη γνώμη σας το πρώτιστο έργο του θεολόγου σήμερα είναι κάτι άλλο από τις προτεινόμενες απαντήσεις. Τι ακριβώς;

Πίνακας 2β

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Χριστιανός Παιδαγωγός-Δάσκαλος	7.8%	11.3%	5.3%
- Να βιώνει και να μεταδίδει τον Χριστό	4.2%	8.2%	5,3%
- Πρότυπο αγάπης υπόδειγμα ήθους	3.7%	8.2%	6.3%
- Να συνδέει τη Θεολογία με το σήμερα	1.8%	5.2%	-
- Συμπαραστάτης και φίλος των μαθητών	1.8%	4.1%	2.1%
- Να οδηγήσει κοντά στο Θεό και τη σωτηρία	-	2.1%	2.1%

Σχόλια

Εντυπωσιακή είναι η μεγάλη σύγκλιση που συγκεντρώνει ο όρος “Πνευματικός οδηγός”, αφού οι 8 στους 10 συναδέλφους τον επιλέγουν ως πρώτιστο έργο του σύγχρονου θεολόγου. Οι περισσότεροι συνάδελφοι επομένως θεωρούν ότι κατά κύριο λόγο ασκούν έργο καθοδηγητικό συμβουλευτικό. Αλλά και σε πρόσφατη έρευνα μεταξύ μαθητών 10 Σχολείων της Δυτικής Αττικής προκύπτει ότι οι μαθητές σε ποσοστό 85% θέλουν τον καθηγητή θεολόγο ως σύμβουλο¹⁵.

Ποιο νόημα όμως δίνουν οι Συνάδελφοι στον όρο; Κάποιοι ίσως θέλουν να τονίσουν το συμβουλευτικό κριτικό κάποτε ρόλο τον οποίο πιστεύουν ότι πρέπει να ασκούν όσον αφορά στη βίωση της υγιούς θρησκευτικότητας. Κάποιοι άλλοι στον όρο αυτό μπορεί να βρίσκουν τον παραδοσιακό ρόλο του λαϊκού πνευματικού. Άλλοι πάλι του διαφωτιστή, του εργάτη του πνεύματος, του διανοούμενου που στέκεται αποστασιοποιημένος από τα “θρησκευτικά πράγματα”. Ακόμα κι αυτοί που βλέπουν μια κοινωνική επαναστατική διάσταση στο μάθημα, μπορούν ανάλογα να ερμηνεύσουν τον όρο. Οι περισσότεροι πάντως πρέπει να εκφράζονται με τον όρο “Χριστιανός Παιδαγωγός - Δάσκαλος” όπως προκύπτει και απ’ τις παραλλαγμένες απαντήσεις του πίνακα 2γ.

15. Βλ. Ν. Νευράκη, Έρευνα για το θρησκευτικό μάθημα, επιστολή προς το ΠΕΚ Δυτικής Αττικής, Κοινωνία 39, τ. 1, Ιανουάριος - Μάρτιος 1996, σελ. 96-98 και του ίδιου, Η τέχνη της Αγωγής και της Διδασκαλίας, Αθήνα 1996, σελ. 9.

Αξιοπρόσεκτο επίσης είναι το σχετικά μέτριο ποσοστό του “Κατηχητής”. Ένας όρος που προέρχεται από την αρχαία παράδοση της Εκκλησίας φαίνεται να μην εκφράζει όσο θα περιμέναμε το έργο του σύγχρονου θεολόγου. Φταίει ο τρόπος που λειτούργησαν και λειτουργούν τα κατηχητικά; Οι επιθέσεις που δέχεται ο “θεσμός”; Φταίει η εκκοσμίκευσή μας; Μήπως η χαλαρή σχέση του θεολόγου με τη διοικούσα Εκκλησία ή την ενορία; Πάντως, σε κάθε περίπτωση (όπως φαίνεται και από τις απαντήσεις των συναδέλφων στην ερώτηση 7 και τους πίνακες 7α και 7β) τα Κατηχητικά θεωρούνται από εκείνες τις δραστηριότητες και τις πρωτοβουλίες που θα έπρεπε να αναπτύσσει ο θεολόγος.

Μικρό και το ποσοστό του “Καθηγητή - φορέα γνώσεων”. Αυτό που όλες οι άλλες ειδικότητες στο χώρο της Μέσης Εκπαίδευσης δέχονται ως πρωτεύον, θέτουν σε δεύτερη μοίρα οι περισσότεροι συνάδελφοι. Ίσως θέλουν να τονίσουν με τον τρόπο αυτό τον ξεχωριστό και βιωματικό χαρακτήρα του μαθήματος. Άλλωστε οι θεολόγοι δεν μεταδίδουν απλώς γνώσεις. Πρωταρχικός τους στόχος είναι η συναρπαγή του μαθητή από την πίστη στο Θεό και τις ανώτερες αξίες που εκπροσωπεί η εκκλησιαστική μας κοινότητα.

Μικρό είναι το ποσοστό και εκείνων που δίνουν χαρακτήρα κοινωνικού μεταρρυθμιστή στο έργο του θεολόγου. Ακόμη υπάρχει και η διευκρίνηση κάποιου απαντώντος “να ηγείται ο θεολόγος κοινωνικών αγώνων χωρίς πάθη και φανατισμούς”. Μικρά είναι και τα ποσοστά των άλλων απαντήσεων και οι περισσότερες από αυτές είναι συνδυαστικές.

Αρκετά σημαντική διαφοροποίηση έχουμε όσον αφορά στο θρησκευολογικό έργο του θεολόγου. Οι Κύπριοι συνάδελφοί μας το απορρίπτουν εντελώς, ενώ οι συνάδελφοί μας της Αττικής και της περιφέρειας το δέχονται σε μικρό ποσοστό. Το ίδιο σχεδόν συμβαίνει και με την ιδιότητα του διανοούμενου, φιλόσοφου. Γενικότερα βλέπουμε ότι οι Κύπριοι πιστεύουν ότι ο “παραδοσιακός” θεολόγος ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες των καιρών.

Ακόμη, υπάρχει και ένας μικρός αριθμός συναδέλφων μας που πιστεύει ότι όλα αυτά μαζί στοιχειοθετούν την αποστολή του σύγχρονου θεολόγου. Όχι όμως στην Κύπρο. Μόνο στην Αττική και στην περιφέρεια, όπου 3 στους 10 θεολόγους εισηγούνται το συνδυασμό όλων των παραπάνω ρόλων. Υπάρχει μια πιθανή ερμηνεία αυτής της άποψης: ο σύγχρονος θεολόγος οφείλει να συνδυάζει όλους αυτούς τους ρόλους αν θέλει να ασκήσει αποτελεσματικά μια ολοκληρωμένη θρησκευτική αγωγή, σ’ έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο που χαρακτηρίζεται από την πολυφωνία και τον πλουραλισμό.

Ποια είναι όμως η κυρίαρχη άποψη για την έννοια του όρου πνευματικός οδηγός; “Πνευματικός οδηγός με την έννοια του καθοδηγητή, του συμβούλου, που καταθέτει τη δική του μαρτυρία”, παρατηρούν δύο συνάδελφοι από την Κύπρο. “Να προσανατολίζει τους νέους σε υγιείς μορφές πνευματικής ζωής’ στην εν Χριστώ ζωή” συμπληρώνει κάποιος από την Κρήτη. Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι στην έννοια “πνευματικός οδηγός”, εμπεριέχονται όλα τα υπόλοιπα, ενώ υπάρχει και η άποψη ότι η ιδιότητα του πνευματικού οδηγού συνδυάζεται με το ρόλο του “καθηγητή - φορέα γνώσεων”.

Σήμερα είναι πολλοί εκείνοι που “συμβουλευούν” τους νέους για πολλά και χωρίς να διαθέτουν τα ανάλογα προσόντα. Η “συμβουλευτική” από τα περιοδικά, από ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές, τείνει να υποκαταστήσει τους φορείς αγωγής όπως την Εκκλησία, το Σχολείο, την οικογένεια κ.ά. Απέναντι σ’ αυτή την πραγματικότητα, ο θεολόγος ως φορέας της Ορθόδοξης πνευματικότητας οφείλει να ασκήσει το ρόλο του πνευματικού οδηγού¹⁶. Άλλωστε η πνευματική καθοδήγηση ταυτίζεται με την έννοια της θρησκευτικής αγωγής.

16. Για την Ορθόδοξη Συμβουλευτική σήμερα, το ρόλο και τις προϋποθέσεις των λαϊκών συμβούλων βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1984, σ. 13-38. Επίσης πολύ μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μετάβαση σήμερα από μία ποιμενοκεντρική νοοτροπία σε μία ποιμνιοκεντρική αντίληψη. Η πρώτη θεωρούσε ότι μοναδικός φορέας του ποιμαντικού έργου είναι ο ιερέας. Η δεύτερη, αντίθετα, θεωρεί ότι επιβάλλεται σήμερα και οι λαϊκοί να συνεργάζονται και να μετέχουν σ’ αυτό το έργο. Βλ. Α. Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σελ. 25-31.

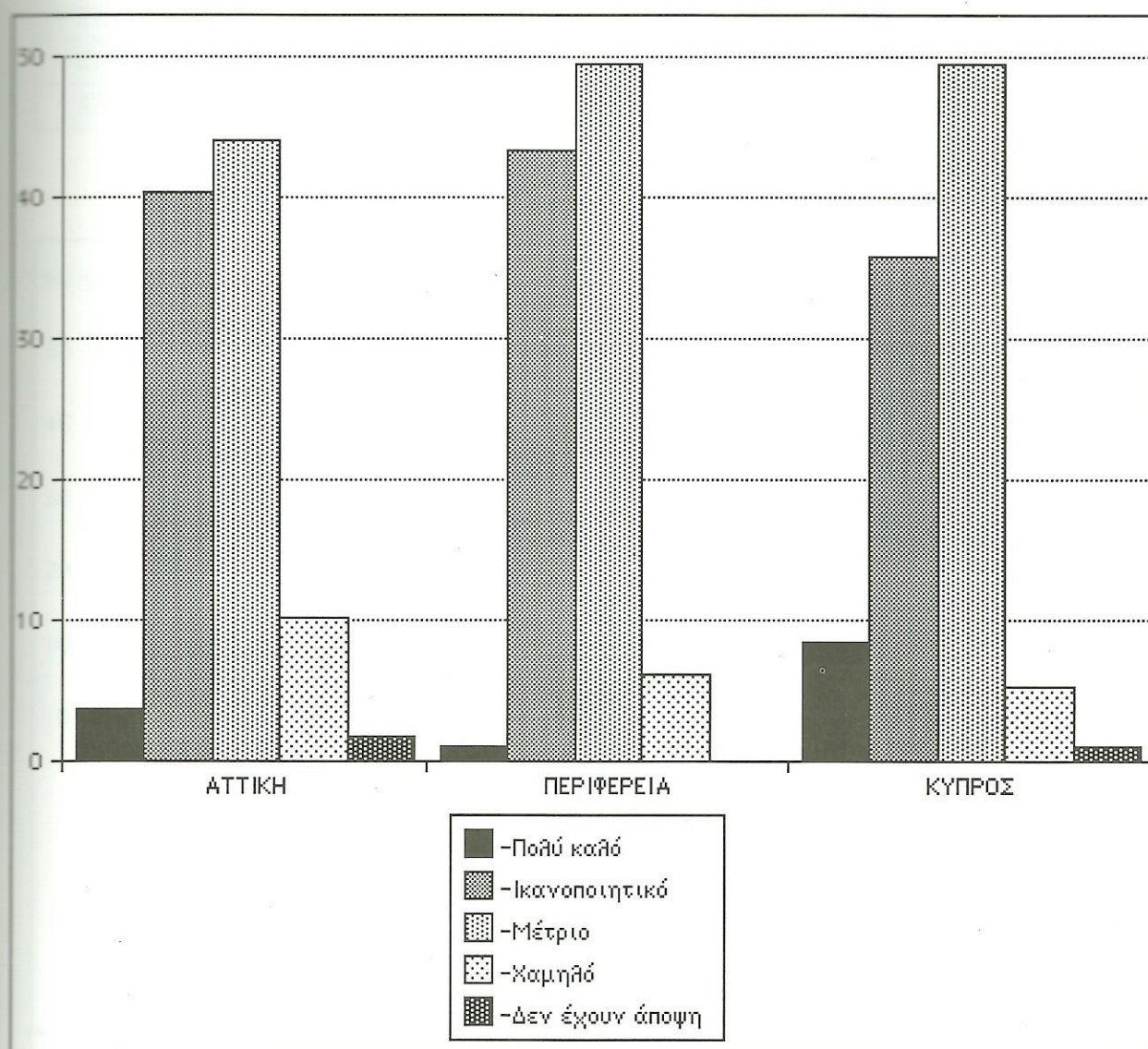
Ερώτηση 3

Πώς κρίνετε το επίπεδο των σύγχρονων βιβλίων των Θρησκευτικών;
(Αφορούν στα εν χρήση διδακτικά εγχειρίδια του σχολικού έτους 1995 - 96)

Πίνακας 3

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
-Πολύ καλό	3.6%	1%	8.4%
-Ικανοποιητικό	40.4%	43.3%	35.8%
-Μέτριο	44%	49.5%	49.4%
-Χαμηλό	10.2%	6.2%	5.3%
-Δεν έχουν άποψη	1.8%	0%	1.1%

Γράφημα 3

Σχόλια

Μοιρασμένοι φαίνονται οι θεολόγοι όσον αφορά το επίπεδο των βιβλίων. Οι μισοί περίπου είναι ικανοποιημένοι (αφού το ποσοστό αυτών που θεωρούν ότι είναι πολύ καλό και ικανοποιητικό το επίπεδο των βιβλίων φθάνει περίπου στο 44% και στις τρεις περιοχές) ενώ οι άλλοι μισοί θεωρούν ανεπαρκή τα βιβλία (μέτρια ή χαμηλού επιπέδου). Οι τάσεις δείχνουν όμως ότι αυτοί που δεν θεωρούν επαρκώς ικανοποιητικά τα βιβλία πλειοψηφούν. Αρκετοί είναι εκείνοι που παρατηρούν - και σωστά - ότι το επίπεδο διαφέρει από βιβλίο σε βιβλίο. Η γενική εντύπωση είναι ότι η βελτίωση των βιβλίων θα έβρισκε την πλειοψηφία των θεολόγων σύμφωνους, αφού είναι πολύ λίγοι εκείνοι που θεωρούν πολύ καλό το επίπεδο των σύγχρονων βιβλίων. Από την άλλη όμως και η πλήρης αποδοκιμασία φαίνεται να είναι σε ανεκτά επίπεδα (από 5.3% έως 10.2%).

Θεωρούμε θετική τη συγκυρία ότι ήδη έχουν γίνει καινούρια αναλυτικά προγράμματα προς αυτή την κατεύθυνση και είναι στο στάδιο ολοκλήρωσης και κυκλοφορίας τα νέα βιβλία "Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής" όπως θα ονομάζονται πλέον¹⁷.

---

17. Βλ. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, *Αναλυτικά Προγράμματα Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής Γυμνασίου*, Αθήνα 1995.

Ερώτηση 4

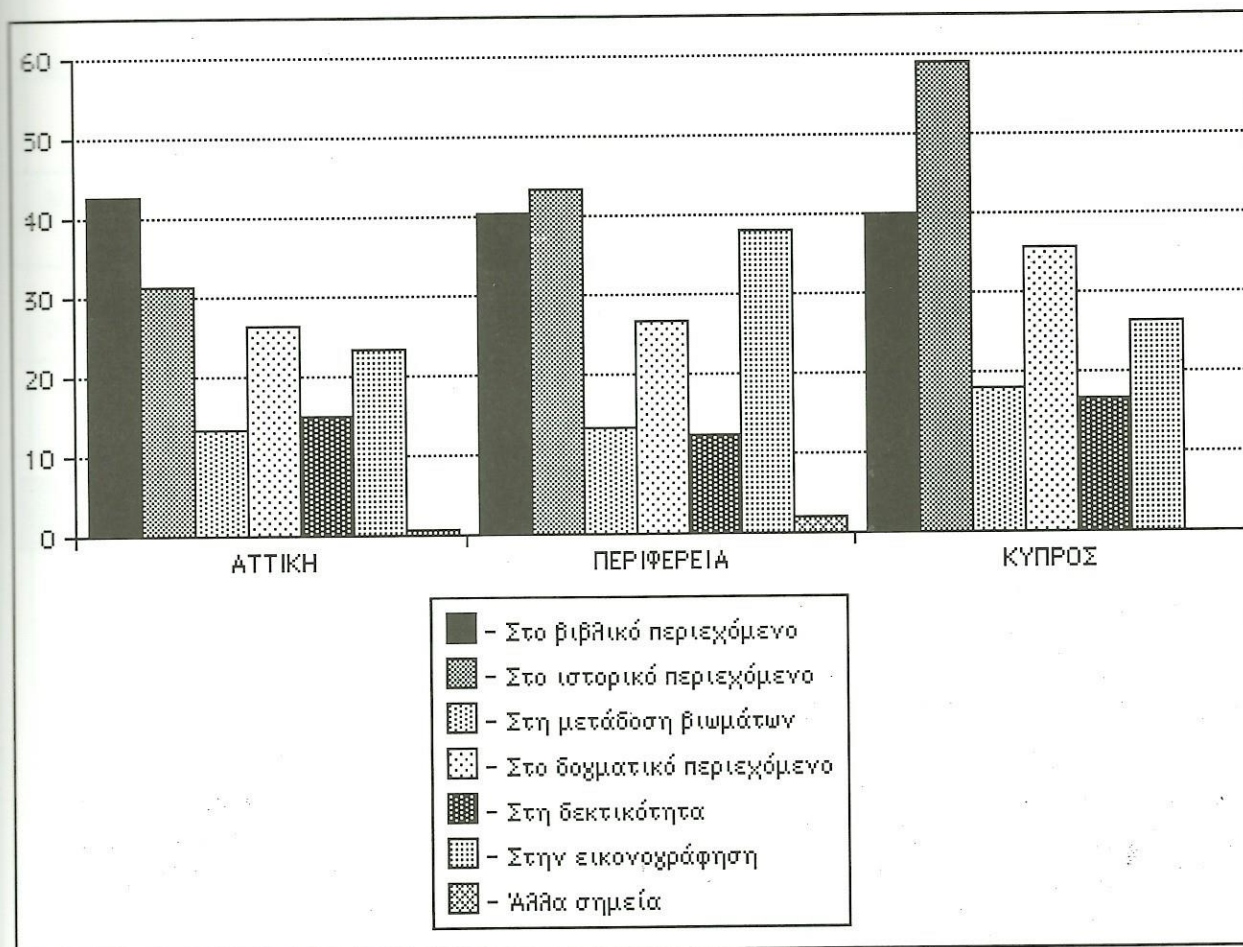
Σε ποιους τομείς νομίζετε ότι υπερτερούν και σε ποιους υστερούν
τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών;
(Αφορούν στα εν χρήσει διδακτικά εγχειρίδια του σχολικού έτους 1995 - 96)

Τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών υπερτερούν:

Πίνακας 4α

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Στο βιβλικό περιεχόμενο	42.8%	40.2%	40%
- Στο ιστορικό περιεχόμενο	31.4%	43.3%	58.9%
- Στη μετάδοση βιωμάτων	13.3%	13.4%	17.9%
- Στο δογματικό περιεχόμενο	26.5%	26.8%	35.8%
- Στη δεκτικότητα	15.1%	12.4%	16.8%
- Στην εικονογράφηση	23.5%	38.1%	26.3%
- Άλλα σημεία (πίνακας 4δ)	0.6%	2.1%	0

Γράφημα 4α

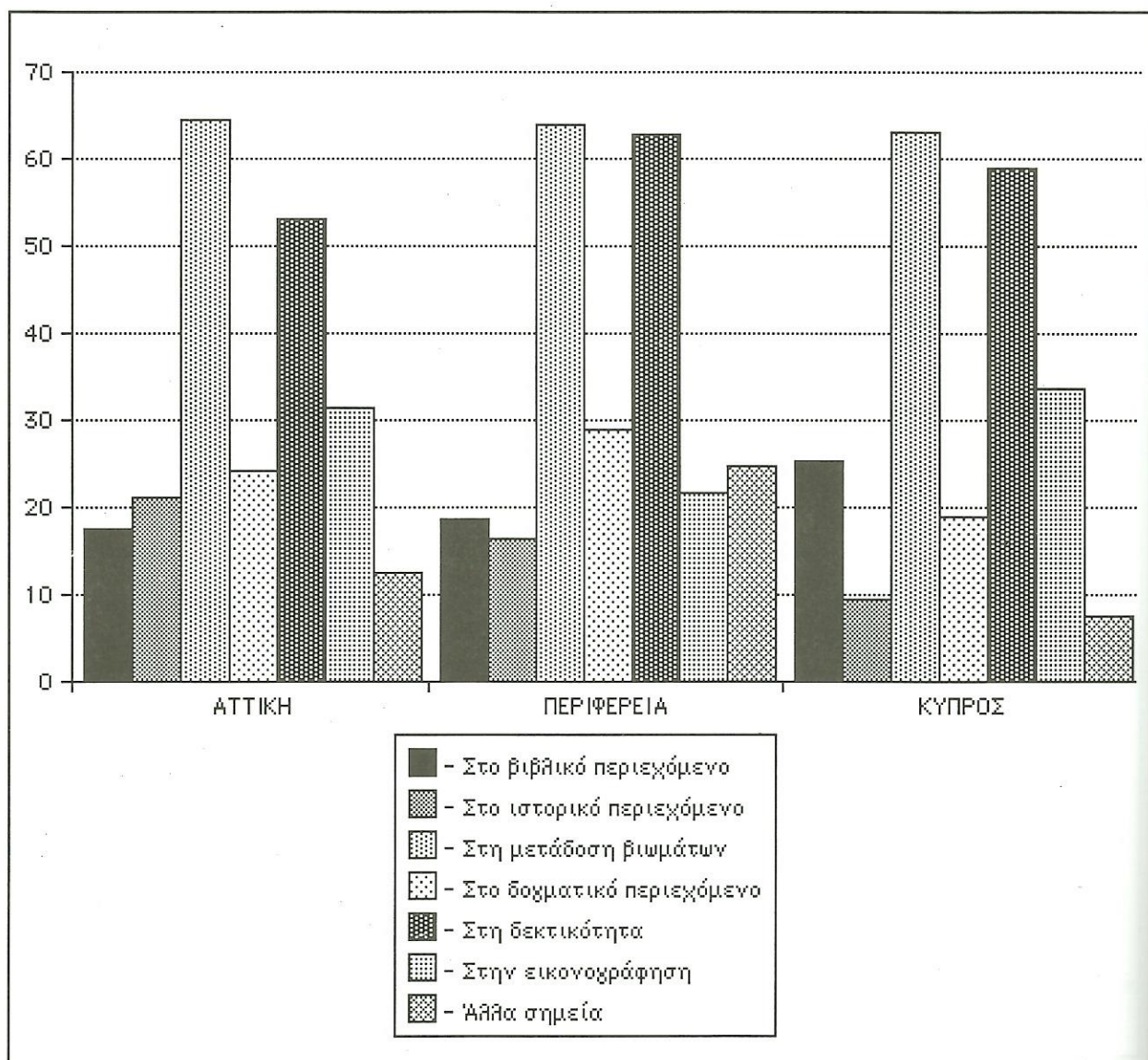

Τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών υστερούν:

Πίνακας 4 β

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Στο βιβλικό περιεχόμενο	17.5%	18.6%	25.3%
- Στο ιστορικό περιεχόμενο	21%	16.5%	9.5%
- Στη μετάδοση βιωμάτων	64.4%	63.9%	63.1%
- Στο δογματικό περιεχόμενο	24.1%	28.9%	18.9%
- Στη δεκτικότητα	53%	62.9%	58.9%
- Στην εικονογράφηση	31.3%	21.7%	33.7%
- Άλλα σημεία (πίνακας 4δ)	12.4%	24.7%	7.4%

Γράφημα 4 β

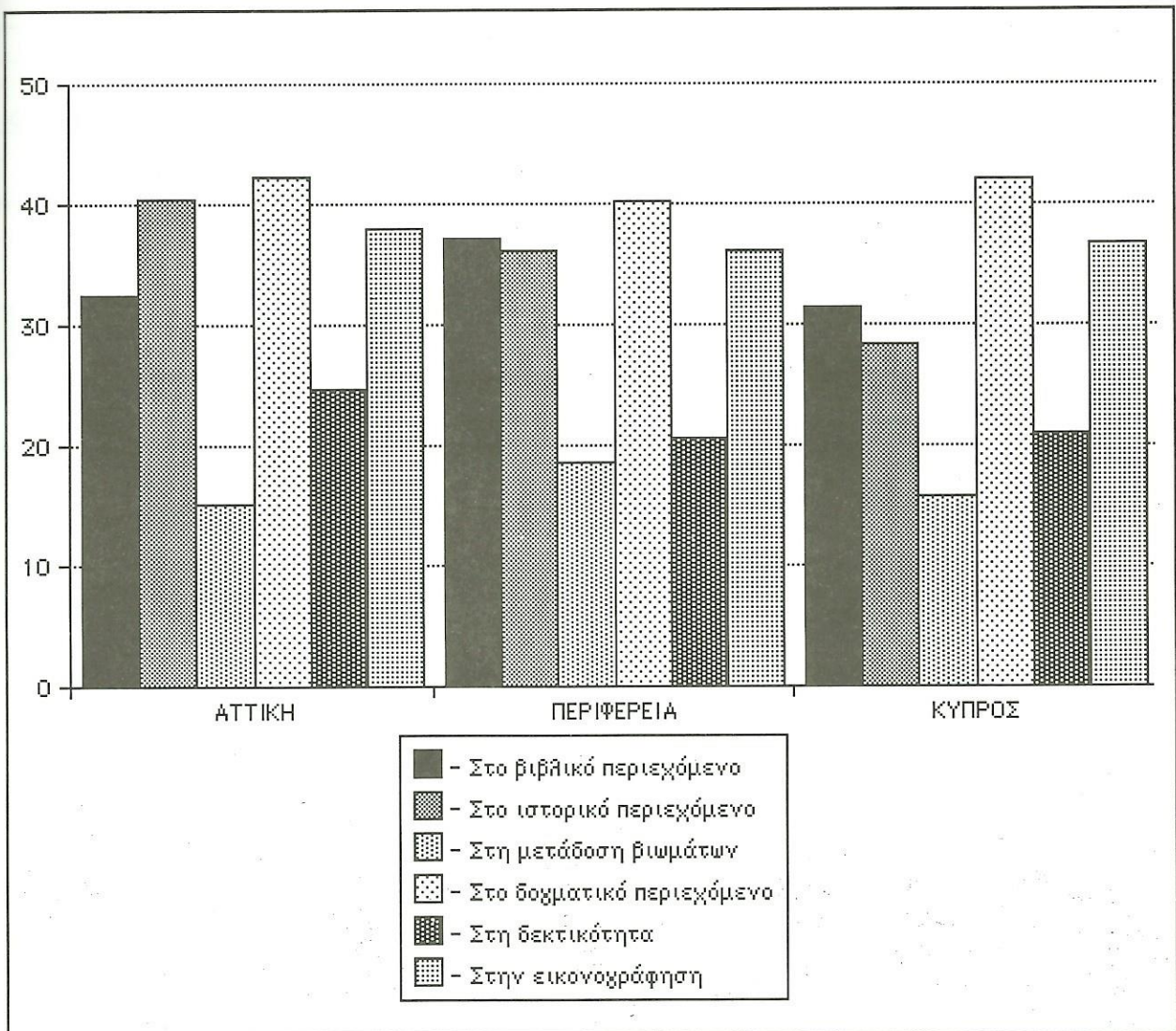

Σε επί μέρους κατηγορίες του περιεχομένου των βιβλίων
δεν έχουν άποψη:

Πίνακας 4 γ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Στο βιβλικό περιεχόμενο	32.5%	37.1%	31.5%
- Στο ιστορικό περιεχόμενο	40.4%	36.1%	28.4%
- Στη μετάδοση βιωμάτων	15.1%	18.6%	15.8%
- Στο δογματικό περιεχόμενο	42.2%	40.2%	42.1%
- Στη δεκτικότητα	24.7%	20.6%	21.1%
- Στην εικονογράφηση	38%	36.1%	36.8%

Γράφημα 4 γ

Δεν απαντούν

Πίνακας 4δ

ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
7.2%	4.1%	3.2%

Τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών νομίζετε ότι υστερούν σε κάποια άλλα σημεία; Ποια ακριβώς;

Πίνακας 4ε

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Στη σύνδεση με τη σύγχρονη πραγματικότητα και στον κοινωνικό προβληματισμό	3.6%	6.2%	2.1%
Στην με απλό και εύληπτο τρόπο παρουσίαση της Ορθόδοξης Χριστιανικής ζωής	3%	6.2%	4.2%
Σε βιβλικά, πατερικά και άλλα κείμενα	1.8%	9.3%	-
Στην επιστημονική διατύπωση κάποιων θεμάτων	1.2%	-	1.1%
Στην παρουσίαση διαφόρων σύγχρονων αιρετικών και παραθρησκευτικών ομάδων	1.2%	-	1.1%
Στη διδακτική και πρακτική μεθοδολογία (όπως σειρά μαθημάτων κ.α.)	1.2%	-	-
Σε μαθήματα που να ερμηνεύουν και να τονίζουν την αναγκαιότητα συμμετοχής στα μυστήρια της Εκκλησίας	1.2%	3.1%	2.1%
Σε επαναλήψεις, περιπτώσεις, αλληλοκαλύψεις	-	4.1%	-
Σε αγιολογικά κείμενα και τη σύνδεση με το εορτολόγιο της Εκκλησίας	-	3.1%	1.1%
Δεν αναλύονται όσο πρέπει τα αγιογραφικά χωρία	-	3.1%	-
Στη μεγάλη έκταση των μαθημάτων	-	3.1%	-
Στη μορφή, στο στυλ, την έγχρωμη φωτογραφία, την ακροστιχίδα, ώστε να είναι ελκυστική η έκδοσή τους	-	2.1%	1.1%
Στη μετάδοση βιωμάτων από τους πατέρες και τους σύγχρονους γέροντες	-	2.1%	-
Στην ελλιπή ενημέρωση για τις άλλες θρησκείες	-	1.1%	-

Τα σύγχρονα βιβλία των Θρησκευτικών νομίζετε ότι υπερτερούν σε κάποια άλλα σημεία; Ποια ακριβώς;

Πίνακας 4στ

Αττική	
Στην επαφή τους με την κοινωνική πραγματικότητα	0.6%

Περιφέρεια:	
Μερικά από αυτά αρθρώνουν λόγο συνδυαστικό (π.χ. συνδυάζουν ιστορία δογμάτων, ηθική, κοινωνικούς προβληματισμούς)	1%
Σε φιλοσοφικό και κοινωνιολογικό περιεχόμενο	1%

Σχόλια

- 1η διαπίστωση:** Φανερά φαίνεται να υστερούν τα βιβλία στη μετάδοση βιωμάτων¹⁸ κατά τη γνώμη της πλειοψηφίας. Η μεγάλη σύγκλιση των απαντήσεων (γύρω στο 64%) θέτει αρκετά επιτακτικά το ζήτημα της με λιγότερο ακαδημαϊκό και φιλολογικό ύφος συγγραφής των βιβλίων.
- 2η διαπίστωση:** Τα βιβλία υστερούν σε μεγάλο βαθμό και από πλευράς δεκτικότητας¹⁹. Η γλώσσα, η ορολογία και το ύφος των βιβλίων αρκετές φορές φαίνεται να μη λαμβάνουν υπόψη το επίπεδο και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. 6 στους 10 θεολόγους που υπηρετούν στη Μέση Εκπαίδευση θέτουν θέμα μαθητοκεντρικού προσανατολισμού των Διδακτικών εγχειριδίων²⁰.
- 3η διαπίστωση:** Μάλλον ικανοποιημένοι από πλευράς βιβλικού και ιστορικού περιεχομένου φαίνεται να είναι οι περισσότεροι θεολόγοι, αν και το ποσοστό των θετικών απαντήσεων δεν υπερβαίνει το μισό. Ωστόσο βλέπουμε ότι το ποσοστό αυτών που πιστεύουν ότι υστερούν σε βιβλικό και ιστορικό περιεχόμενο τα διδακτικά εγχειρίδια είναι πολύ μικρό.
- 4η διαπίστωση:** Αρκετά επιφυλακτικοί εμφανίζονται οι συνάδελφοι θεολόγοι στο να εκφράσουν γνώμη για το ιστορικό, το δογματικό περιεχόμενο και την εικονογράφηση των βιβλίων²¹. Τη μεγαλύτερη επιφύλαξη συγκεντρώνει η απάντηση για το δογματικό περιεχόμενο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι 7.2% στην Αττική, 4.1% στην περιφέρεια και 3.2% στην Κύπρο, δεν απαντούν καθόλου στην ερώτηση, ενώ υπάρχει ένα κυμαινόμενο ποσοστό θεολόγων που σημειώνουν κάποια ή κάποιες επιλογές και αρνούνται να πάρουν θέση σε άλλες. Για τους τελευταίους αυτούς προστέθηκε και μια άλλη κατηγορία στον πίνακα 4γ: "Για τα σύγχρονα βιβλία των θρησκευτικών μερικώς δεν έχουν άποψη".

18. Για την αρχή της βιωματικότητας βλ. Χρ. Βασιλόπουλου, *Διδακτική των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 20 και Ν. Μαρκαντώνη, *Διδακτική των Θεολογικών μαθημάτων*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988, σελ. 28.

19. Για τη μαθητοκεντρική αρχή ή αρχή της δεκτικότητας βλ. Γ. Κρουσταλάκη, *Η παιδαγωγική σήμερα*, τόμος Α; εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1985, Ι. Κογκούλη, *Προβλήματα Ειδικής Διδακτικής του Θρησκευτικού μαθήματος*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 50, Χρ. Βασιλόπουλου, *Ο μαθητής ως κριτήριο του περιεχομένου του μαθήματος θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 1988, και Ν. Κιρμιζή, *Ορθόδοξες θεολογικές προϋποθέσεις και διδακτικά αιτήματα του θρησκευτικού μαθήματος*, περ. *Κοινωνία* (27), 1984, τεύχος 4, σελ. 500.

20. Ο Επίκουρος Καθηγητής κ. Ε. Περσελής έχει πραγματοποιήσει εμπειρική έρευνα, που διερευνά την κατανόηση ορισμένων θεολογικών εννοιών, σε Γυμνασιακό πληθυσμό ηλικίας 13 - 15 ετών. Βλ. *Χριστιανική Αγωγή και Σύγχρονος Κόσμος*, θέματα θεωρίας και πράξης, Αθήνα 1994, εκδ. Αρμός, σελ. 228 - 244 και *Θρησκευτική Γνώση και Διδακτική Πράξη στο συλλογικό τόμο "Αγωγή Ελευθερίας"*, Η πρόταση της Ορθόδοξης Χριστιανικής αγωγής στο σύγχρονο κόσμο, Αθήνα 1996, εκδ. Αρμός.

21. Αρκετά ενδιαφέροντα για την παιδαγωγική διάσταση της ορθόδοξης εικονογραφίας και την αξιοποίησή της στο μάθημα των θρησκευτικών είναι η διδακτορική διατριβή του κ. Ευστ. Γιαννή "Εικών παιδαγωγούσα". Τα συμπεράσματα της μελέτης αυτής δημοσιεύτηκαν στο περ. *Κοινωνία* (40) τεύχος 1, 1997, σελ. 40-45.

Ερώτηση 5

Πώς νομίζετε ότι περιμένει ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι
το θεολόγο σήμερα;

Πίνακας 5

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Διαλεκτικό - ανοιχτό	54.8%	59.8%	55.8%
Με σφαιρική κατάρτιση	53%	54.6%	50.5%
Παραδοσιακό και προοδευτικό μαζί	50.6%	41.2%	52.6%
Εκσυγχρονισμένο	29.5%	14.4%	18.9%
Βιβλικό - Πατερικό	22.9%	28.9%	13.7%
Επιεική	18.7%	26.8%	23.2%
Κάπως αλλιώς (βλ. πίνακα 5α και 5β)	13.9%	26.8%	12.6%
Αυστηρό	2.4%	2.1%	1.1%
Απόλυτο - Δογματικό	0.6%	2.1%	1.1%
Συντηρητικό	0%	1%	4.2%
Δεν απαντούν	0.6%	0%	0%

Από αυτούς που πιστεύουν “πως κάπως αλλιώς περιμένουν ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι
το θεολόγο” οι περισσότεροι συμπληρωματικά διατυπώνουν την άποψή τους. Συγκεκριμένα:

Πίνακας 5α

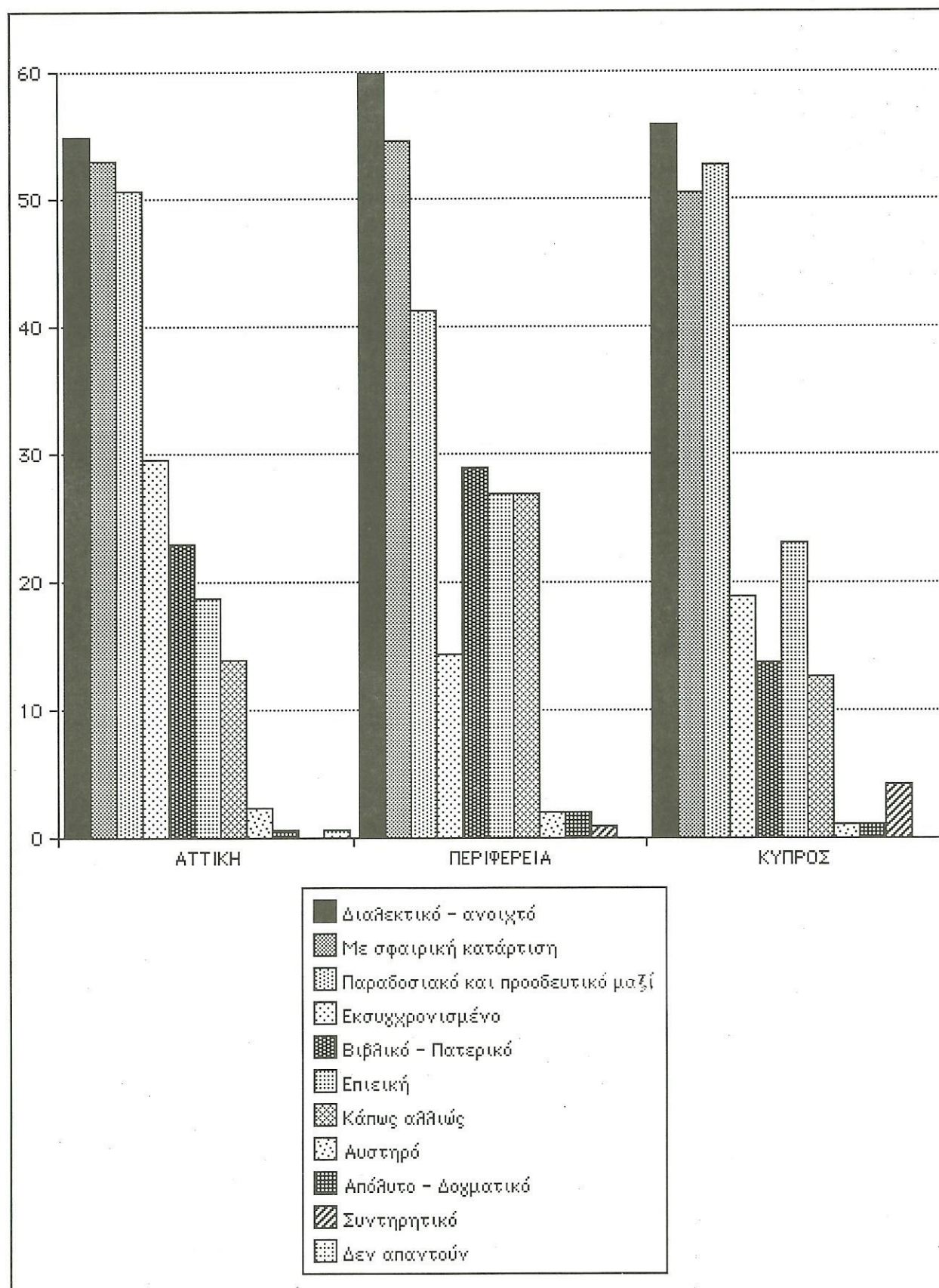
Νομίζετε ότι σήμερα ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι περιμένουν κάπως αλλιώς
το θεολόγο; Πώς;

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κάπως αλλιώς εναλλακτικά	1.8%	6.2%	5.3%
Κάπως αλλιώς συμπληρωματικά	12.1%	20.6%	7.3%

Πίνακας 5β

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Σύμβουλο και συμπαραστάτη ανοιχτό στους προβληματισμούς των νέων	4.8%	15.4%	3.2%
Φίλο και ανθρώπινο, γεμάτο αγάπη	3.6%	11.3%	6.3%
Να ζει την αγάπη του Χριστού και να τη μεταδίδει ως ξεχείλισμα ζωής και να εφαρμόζει εκείνα που διδάσκει	3%	17.5%	6.3%
Ανοιχτό στον κόσμο, επίκαιρο, ενημερωμένο	2.4%	7.2%	1.1%
Χωρίς φανατισμό και στείρες γνώσεις	0.6%	1%	-
Καινοτόμο - ρηξικέλευθο	0.6%	-	-
Ευγενή - προσηνή	0.6%	-	-
Να μη μετέχει σε παρεκκλησιαστικές οργανώσεις	0.6%	-	-

Γράφημα 5

Σχόλια

- 1η διαπίστωση:** Η ερώτηση 5 παρουσιάζει πολύ μικρή αποχή, που μηδενίζεται στην περιφέρεια και στην Κύπρο. Μόνο το 0.6% των συναδέλφων της Αττικής δεν απάντησε σ' αυτή την ερώτηση, δηλαδή ένας συνάδελφος σε σύνολο 358 που πήραν μέρος στην έρευνα (ποσοστό 0.3%). Φαίνεται ότι η "τυπολογία" του σύγχρονου θεολόγου αποτελεί θέμα που απασχολεί σοβαρά τον κλάδο.
- 2η διαπίστωση:** Πολύ μεγάλη σύγκλιση παρουσιάζουν οι απαντήσεις στην μη αποδοχή, επομένως στην έμμεση απόρριψη, του συντηρητισμού και του δογματισμού. Τα παραπάνω αποτελούν μάλλον πρότυπα προς αποφυγή για τους σημερινούς θεολόγους. Γι' αυτό το λόγο και η πλειοψηφία προτείνει το διαλεκτικό - ανοιχτό τύπο θεολόγου καθηγητή. Ζούμε σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από πολυφωνία, ελευθερία έκφρασης, αμφισβήτηση των αξιών και των θεσμών, αλλά και απιστία. Ο διάλογος είναι ο μοναδικός δρόμος επικοινωνίας με το σύγχρονο άνθρωπο και ιδιαίτερα το νέο.
- 3η διαπίστωση:** Δεν αρκεί όμως μόνο η επικοινωνία με τους σύγχρονους νέους. Χρειάζεται να τους πείσουμε. Για να πεισθούν θέλουν ευρύτητα σκέψης και γνώσης. Χρειάζεται να έχουμε εμείς οι θεολόγοι σφαιρική κατάρτιση. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να σαρκώσουμε το λόγο του Θεού στο μυαλό και τις καρδιές των νέων.
- 4η διαπίστωση:** Υπάρχει όμως πάντα ο κίνδυνος να εκκοσμικευτεί κανείς στην προσπάθεια πρόσληψης των νέων στοιχείων. Γι' αυτό και χρειάζεται η Παράδοση να αποτελεί το σταθερό εκείνο έρεισμα και τη δικλείδα ασφαλείας που θα βοηθάει τους θεολόγους να είναι πραγματικά προοδευτικοί.
- 5η διαπίστωση:** Για να πετύχει τα παραπάνω ο θεολόγος, πρέπει να είναι τόσο εκσυγχρονισμένος όσο και βιβλικός - πατερικός. "Εκσυγχρονισμένος με την έννοια να χρησιμοποιεί τα μέσα και τις δυνατότητες της σύγχρονης εποχής" παρατηρεί συνάδελφός μας από την περιφέρεια.
- 6η διαπίστωση:** Ο σημερινός θεολόγος αρνείται σε μεγάλο βαθμό την αυστηρότητα στην παιδαγωγική πράξη, αφού μόλις το 2% δηλώνει το αντίθετο. Υπάρχουν πιο πολλοί οπαδοί της επιείκειας, όμως οι περισσότεροι, περίπου το 75%, φαίνεται να επιλέγουν μια ενδιάμεση παιδαγωγική που να συνδυάζει και τις δύο και να αποφεύγει τα άκρα.

Όσον αφορά τις παραλλαγμένες απαντήσεις, οι περισσότερες αφορούν στην ικανότητα επικοινωνίας του θεολόγου με τους νέους και τη βίωση των αληθειών της πίστεώς μας. Ένας σημαντικός αριθμός συναδέλφων πιστεύει ότι ο σημερινός κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι, περιμένουν το θεολόγο ως σύμβουλο - συμπαραστάτη, φίλο και ανθρώπινο, γεμάτο αγάπη²². Όμως θεωρούμε πολύ εύστοχη και την παρατήρηση ότι πέρα από αυτά, πρέπει ο ίδιος να βιώνει την αγάπη του Χριστού και να τη μεταδίδει ως ξεχείλισμα ζωής.

²² Από έρευνα του πρ. Σχολικού Συμβούλου κ. Ν. Νευράκη σε 10 Σχολεία της Δυτικής Αττικής, προέκυψε ότι και οι μαθητές θέλουν τον Καθηγητή στην τάξη Σύμβουλο σε ποσοστό 70-83% του Γυμνασίου και 58-82% του Λυκείου και φίλο έξω από την τάξη σε ποσοστό 70-90% του Γυμνασίου και 78-98% του Λυκείου. Βλ. περιοδικό Κοινωνία 39 τ.1, Ιανουάριος - Μάρτιος 1996, σελ. 96-98.

Με βάση την τυπολογία του εκπαιδευτικού που εισηγείται σε έρευνά του ο παιδαγωγός Π. Ξωχέλλης²³ και σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις ο σύγχρονος θεολόγος ανήκει:

α) περισσότερο στον προοδευτικό τύπο του εκπαιδευτικού, που όμως σέβεται την πολιτιστική του παράδοση. Αντιλαμβάνεται το λειτούργημά του ως κοινωνική αποστολή και για να ανταποκριθεί σ' αυτήν θεωρεί απαραίτητη τη σφαιρική κατάρτιση και τη διαρκή επιμόρφωσή του.

β) στον κοινωνικοσυντονιστικό παρά στον αυταρχικό τύπο του εκπαιδευτικού, αφού προτιμά τη φιλική σχέση με τον μαθητή.

γ) στον εκπαιδευτικό που τονίζει τον παιδαγωγικό του ρόλο παρά εκείνο του ειδικευμένου επιστήμονα. Η προτίμηση σ' αυτό τον ρόλο δηλώνεται και με την επιλογή της διαλογικής διδασκαλίας αντί της μονολογικής.

---

23. Π. Ξωχέλλη, *Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος*, εκδ. αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 92-95.

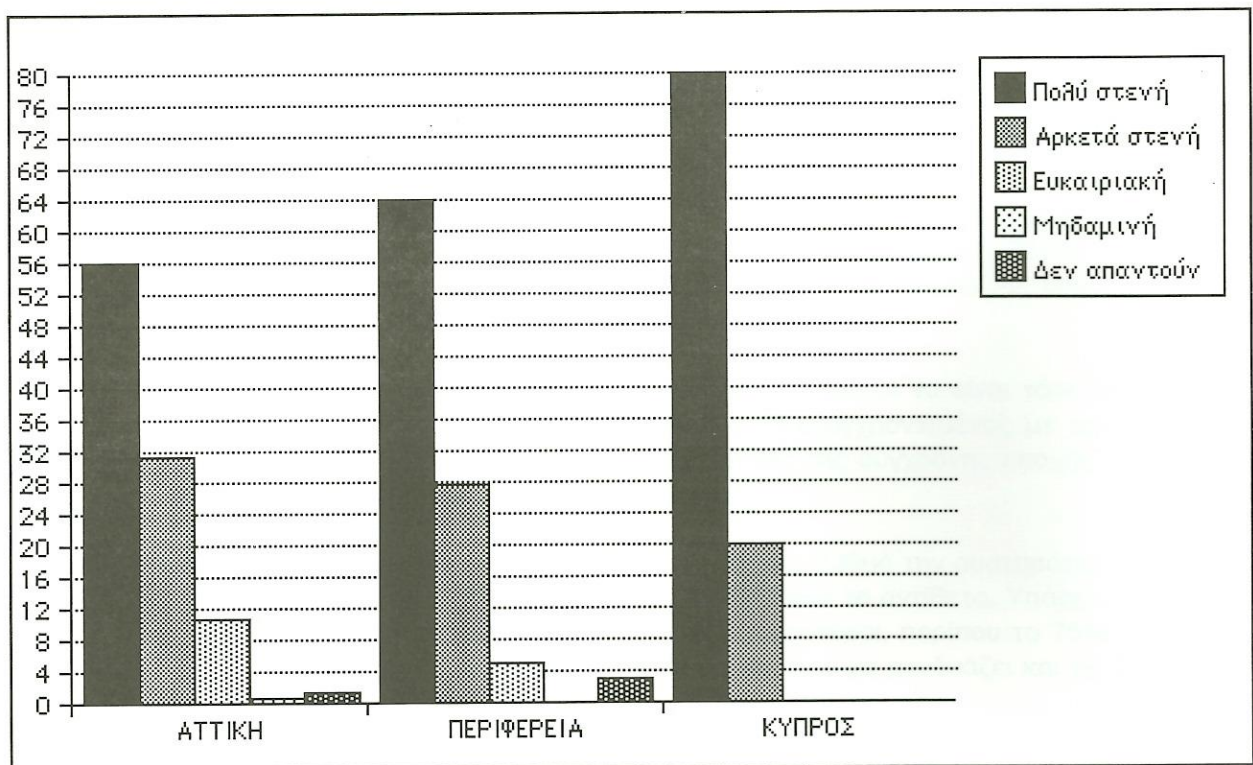
Ερώτηση 6

Ποια νομίζετε ότι πρέπει να είναι σήμερα η συνεργασία
ενορίας (Εκκλησίας) - θεολόγου (Σχολείου);

Πίνακας 6²⁴

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Πολύ στενή	56%	64%	80%
Αρκετά στενή	31.4%	27.8%	20%
Ευκαιριακή	10.8%	5.1%	-
Μηδαμινή	0.6% ²⁴	-	-
Δεν απαντούν	1.2%	3.1%	-

Γράφημα 6

Υπάρχουν κάποιοι που σχολιάζουν και αιτιολογούν τις απαντήσεις τους ως εξής:

- Προτιμώ την αρκετά στενή συνεργασία, διότι η Εκκλησία συμβάλλει στη μετάδοση βιωμάτων. Οι άνθρωποι όμως που την υπηρετούν να είναι προσαρμοσμένοι στην πραγματικότητα, εφόσον η Εκκλησία είναι "μια νέα κοινωνία σε πορεία" (τίτλος βιβλίου Γ' Γυμνασίου).

- Η πολύ στενή συνεργασία εξαρτάται από το αν λειτουργεί η ενορία, αν ο θεολόγος μένει στην ενορία (αυτό βοηθάει στην προσέγγιση των δύο χώρων). Αν ο ίδιος έχει σχέση με την ενορία

24. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ερώτηση 6 ήταν η μοναδική κλειστή ερώτηση που έδινε μόνο 3 επιλογές: Πολύ στενή, Αρκετά στενή και Ευκαιριακή. Υπήρξε μόνον ένας συνάδελφος στην Αττική που προσέθεσε τη δική του εναλλακτική πρόταση: "μηδαμινή".

του και τέλος αν έχει τη διάθεση και τη δυνατότητα η ενορία από την πλευρά της να συνεργαστεί.

– Χρειάζεται η αρμονική και αποδοτική συνεργασία του σχολείου με τον ιερέα της ενορίας, τον Μητροπολίτη και τα Μοναστήρια της περιοχής.

– Αρκετά στενή, “ανάλογα πώς είναι η εκάστοτε ενορία”.

– Ευκαιριακή, “λόγω κινδύνου παρεμβολής δυσχερειών”.

Σχόλια

Όπως προκύπτει από την έρευνα, οι συνάδελφοι θεολόγοι στην πλειοψηφία τους θεωρούν επιβεβλημένη τη συνεργασία με την τοπική Εκκλησία και την ενορία. Χαρακτηριστικό είναι ότι όσο μετακινείται η έρευνα από την Αττική προς την περιφέρεια και την Κύπρο, τόσο πιο στενή θεωρείται και απαραίτητη η συνεργασία με την τοπική εκκλησία. Ασφαλώς και η ιδιαιτερότητα της αγωγής και της οργάνωσης της ενορίας στα μεγάλα αστικά κέντρα φαίνεται να επηρεάζει τις σχέσεις ενορίας - σχολείου. Πάντως, άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι η ανάγκη αυτής της συνεργασίας θεωρείται εξαιρετικά απαραίτητη στην Κύπρο, όπου κάθε άλλη πιθανότητα απορρίπτεται κατηγορηματικά. Γενικότερα μόλις το 11.4% στην Αττική και το 5.1% στην περιφέρεια είναι επιφυλακτικοί ή αρνητικά τοποθετημένοι και σκεπτικοί απέναντι στη συνεργασία Ενορίας (Εκκλησίας) - θεολόγου (Σχολείου).

Το “πρέπει” όμως αυτό εκφράζει και την πραγματικότητα ή μόνο την ευχή για μια ιδεώδη σχέση που θεωρητικά θα έπρεπε να υφίσταται; Συνήθως συμβαίνει το δεύτερο. Θα ήταν ενδιαφέρον σε μια επόμενη έρευνα να διερευνηθεί το κατά πόσο προσφέρονται οι θεολόγοι να βοηθήσουν στο ιεραποστολικό έργο της Ενορίας στην οποία ανήκουν ή πόσο συνεργάζονται με τους ποιμένες της ενορίας στην οποία ανήκει το Σχολείο. Όμως θα έπρεπε ταυτόχρονα να εξεταστεί το πόσοι από τους σεβαστούς πατέρες που προΐστανται των ενοριών έρχονται αρωγοί στο έργο των θεολόγων, αλλά και πόσο πρόθυμοι είναι να τους εντάξουν στις δραστηριότητες της ενορίας, αναθέτοντάς τους κάποιες αρμοδιότητες.

Σχολιάζοντας τις γνώμες των συναδέλφων που έχουν διατυπωθεί, σημειώνω ότι κοινός τόπος και των πέντε είναι ότι η ποιμαντική στάση του ιερέα και του Μητροπολίτη επηρεάζει την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα αυτής της συνεργασίας. Ασφαλώς υπάρχουν προβλήματα. Χρειάζεται αμοιβαία καλή διάθεση και ποιμαντική φροντίδα και από τα δύο μέρη για να ξεπεραστούν και να έχουμε θετικά αποτελέσματα. Ακόμη, χρειάζεται και η αρωγή του Συλλόγου των καθηγητών του Σχολείου για την πραγματοποίηση κάποιων δραστηριοτήτων, όπως λ.χ. ενός Σχολικού εκκλησιασμού ή τη διοργάνωση εξομολόγησης στα πλαίσια του Σχολείου.

“Η σύνδεση Εκκλησίας - Σχολείου” δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ούτε με τις μεθόδους του παρελθόντος²⁵ ούτε μόνο από μεμονωμένες πρωτοβουλίες ποιμένων και καθηγητών. Χρειάζεται συστράτευση όλων των δυνάμεων της Εκκλησίας, έτσι ώστε η Ποιμαντική της Νεολαίας να αποτελέσει κυρίαρχη προτεραιότητα όλων, και των θεολόγων και των Κληρικών μας²⁶.

25. Θυμίζουμε ως παράδειγμα για αποφυγή την επιβολή υποχρεωτικού εκκλησιασμού κάθε Κυριακή που ίσχυε παλαιότερα, καθώς και του ελέγχου που ασκούσαν από τους Καθηγητές του Σχολείου με ενδεχόμενες συνέπειες για τους “απειθαρχούς” μαθητές. Βλ. Ε. Περσελή, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Εκδ. Γρηγόρη, σελ. 79.

26. Και η ίδια η πολιτεία έρχεται να επιδοκιμάσει και να “νομοθετήσει” αυτή τη συνεργασία. Σε πρόσφατη (15-1-1997) διευκρινιστική εγκύκλιο που έστειλε στην Ι. Μητρόπολη Βόλου και στο 1ο Γραφείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Μαγνησίας ο Ειδικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Δ. Παπαϊωάννου τονίζει: “... δεδομένου ότι η καλλιέργεια του ορθοδόξου χριστιανικού ήθους συγκαταλέγεται μεταξύ των σκοπών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (αρ. 6 παρ. 2 του Ν. 1566/85), η Εκκλησία της Ελλάδος χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης σε σχέση με άλλους κυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς φορείς και ιδιώτες. Κατά τα ανωτέρω, η διενέργεια του μυστηρίου της εξομολόγησης σε χώρο σχολικών μονάδων δεν προσκρούει στην γενική απαγόρευση

Ερώτηση 7

Με ποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες - πρωτοβουλίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής και με ποιες όχι;

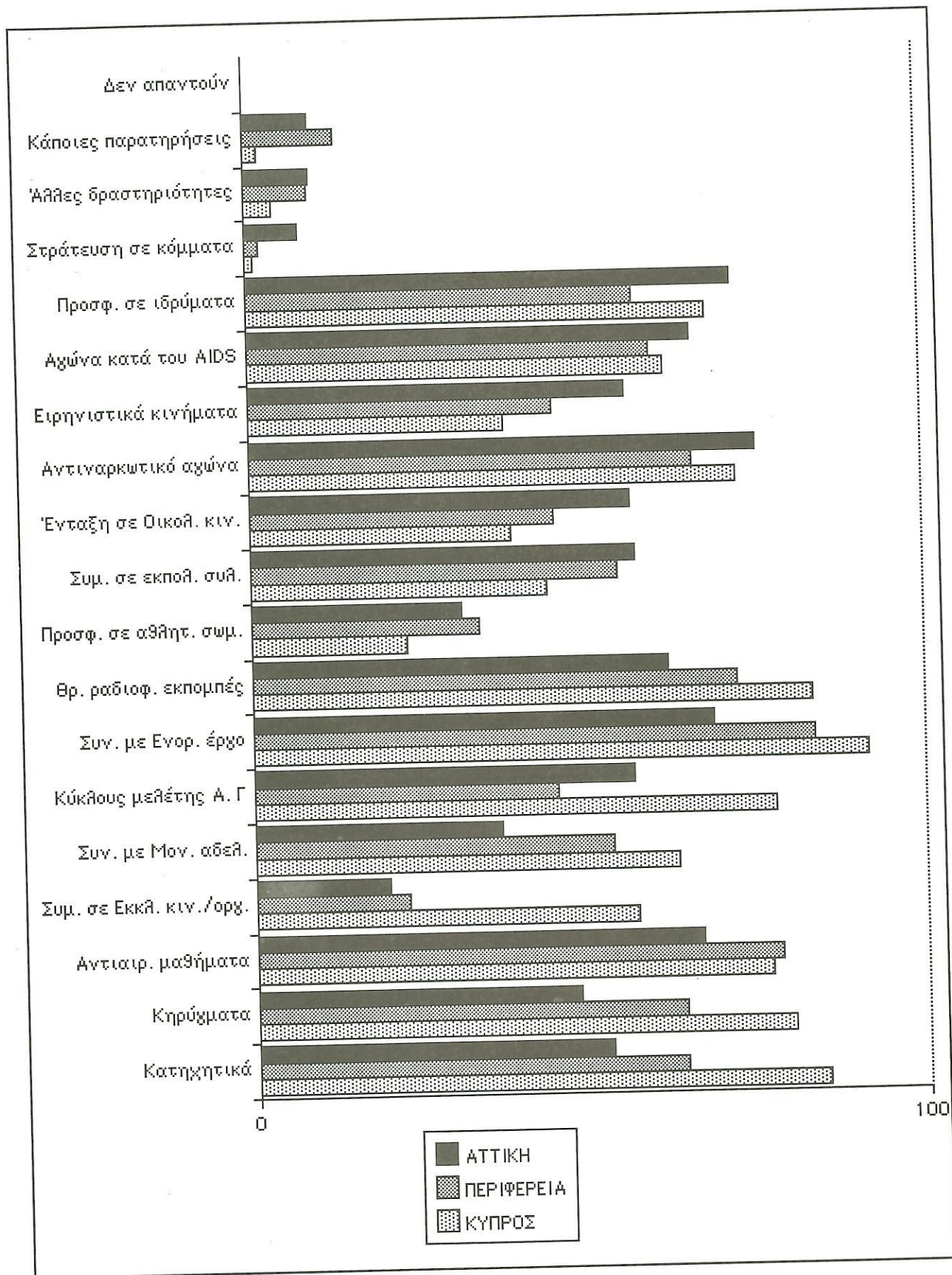
Δραστηριότητες - πρωτοβουλίες με τις οποίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής.

Πίνακας 7α

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κατηχητικά	53%	63.9%	85.2%
Κηρύγματα	48.2%	63.9%	80%
Αντιαιρετικά μαθήματα	66.8%	78.3%	76.8%
Συμμετοχή σε Εκκλησιαστικές κινήσεις - οργανώσεις	19.9%	22.7%	56.9%
Συνεργασία με Μοναστικές αδελφότητες	36.7%	53.6%	63.1%
Κύκλους μελέτης Αγίας Γραφής	56.6%	45.4%	77.9%
Συνεργασία με το Ενοριακό έργο	68.7%	83.5%	91.6%
Θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές	62%	72.2%	83.2%
Προσφορά σε αθλητικά σωματεία	31.3%	34%	23.2%
Συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους	57.2%	54.6%	44.2%
Ένταξη σε Οικολογικές κινήσεις	56.6%	45.4%	38.9%
Αντιναρκωτικό αγώνα	75.3%	66%	72.6%
Ειρηνιστικά κινήματα	56%	45.4%	37.9%
Αγώνα κατά του AIDS	66.2%	59.8%	62.1%
Προσφορά σε ιδρύματα	72.3%	57.7%	68.4%
Στράτευση σε κόμματα	7.8%	2.1%	1.1%
Άλλες δραστηριότητες	9.6%	9.3%	4.2%
Κάποιες παρατηρήσεις	9.6%	13.4%	2.1%
Δεν απαντούν	0%	0%	0%

της ανωτέρω εγκυκλίου, εφ' όσον, βεβαίως, δεν παραβλάπτει την ομαλή ροή του σχολικού προγράμματος (όπως συμβαίνει, π.χ., εάν οι θεολόγοι καθηγητές, με δική τους πρωτοβουλία, επιτρέπουν στους μαθητές την ώρα του μαθήματος των θρησκευτικών να επισκέπτονται ένας-ένας τον ιερέα ...) περ. Πληροφόρηση, Ιανουάριος 1998, σελ. 4.

Γράφημα 7α

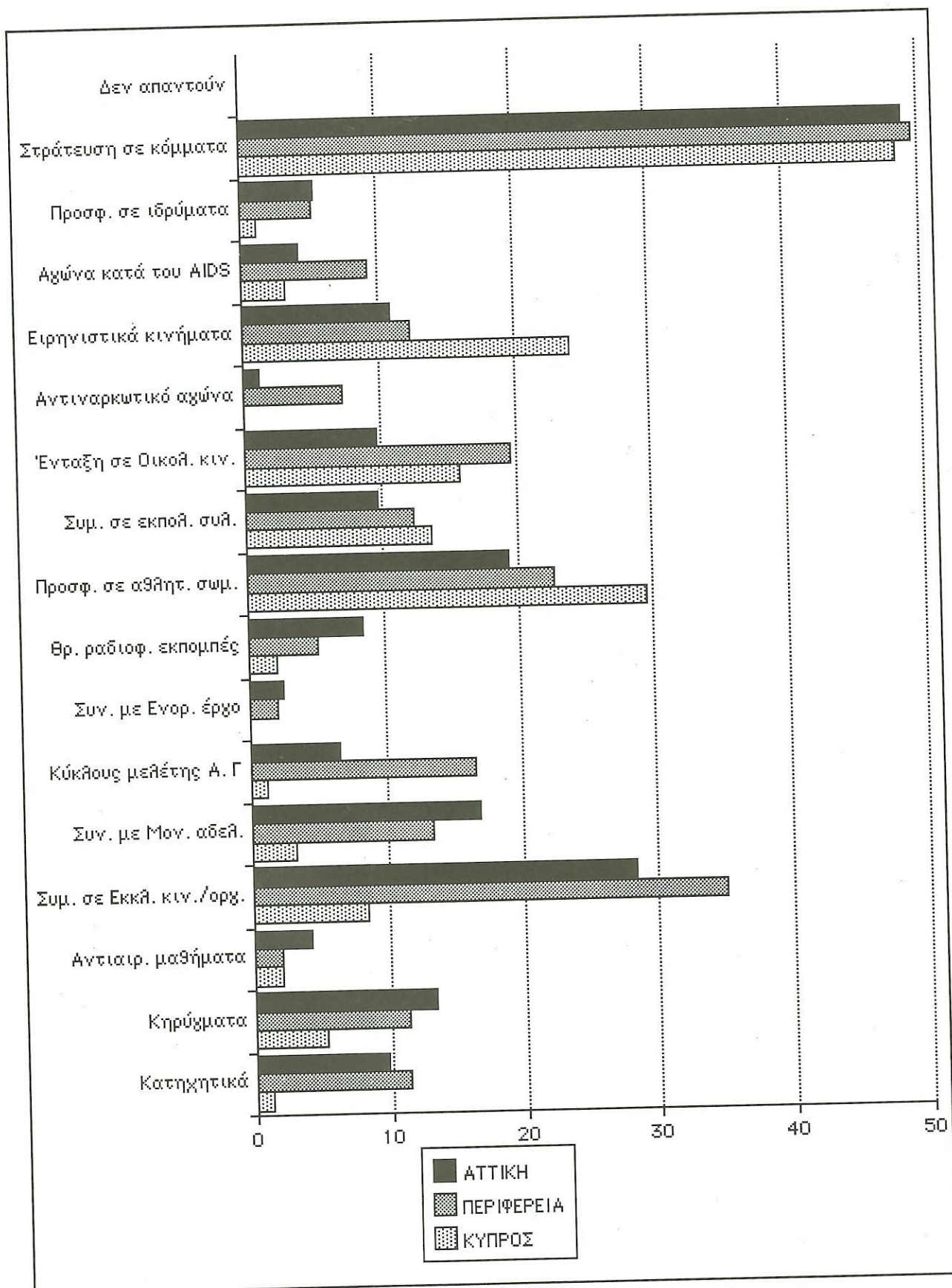

Δραστηριότητες - πρωτοβουλίες με τις οποίες
δεν θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής.

Πίνακας 76

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κατηχητικά	9.7%	11.3%	1.1%
Κηρύγματα	13.3%	11.3%	5.3%
Αντιστασιακά μαθήματα	4.2%	2.1%	2.1%
Συμμετοχή σε Εκκλησιαστικές κινήσεις - οργανώσεις	28.3%	35%	8.4%
Συνεργασία με Μοναστικές αδελφότητες	16.9%	13.4%	3.2%
Κύκλους μελέτης Αγίας Γραφής	6.6%	16.5%	1.1%
Συνεργασία με το Ενοριακό έργο	2.4%	2.1%	0%
Θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές	8.4%	5.1%	2.1%
Προσφορά σε αθλητικά σωματεία	19.3%	22.7%	29.5%
Συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους	9.7%	12.4%	13.7%
Ένταξη σε Οικολογικές κινήσεις	9.7%	19.6%	15.8%
Αντιναρκωτικό αγώνα	1.2%	7.2%	0%
Ειρηνιστικά κινήματα	10.9%	12.4%	24.2%
Αγώνα κατά του AIDS	4.2%	9.3%	3.2%
Προσφορά σε ιδρύματα	5.4%	5.2%	1.1%
Στράτευση σε κόμματα	48.8%	49.5%	48.4%
Δεν απαντούν	0%	0%	0%

Γράφημα 76

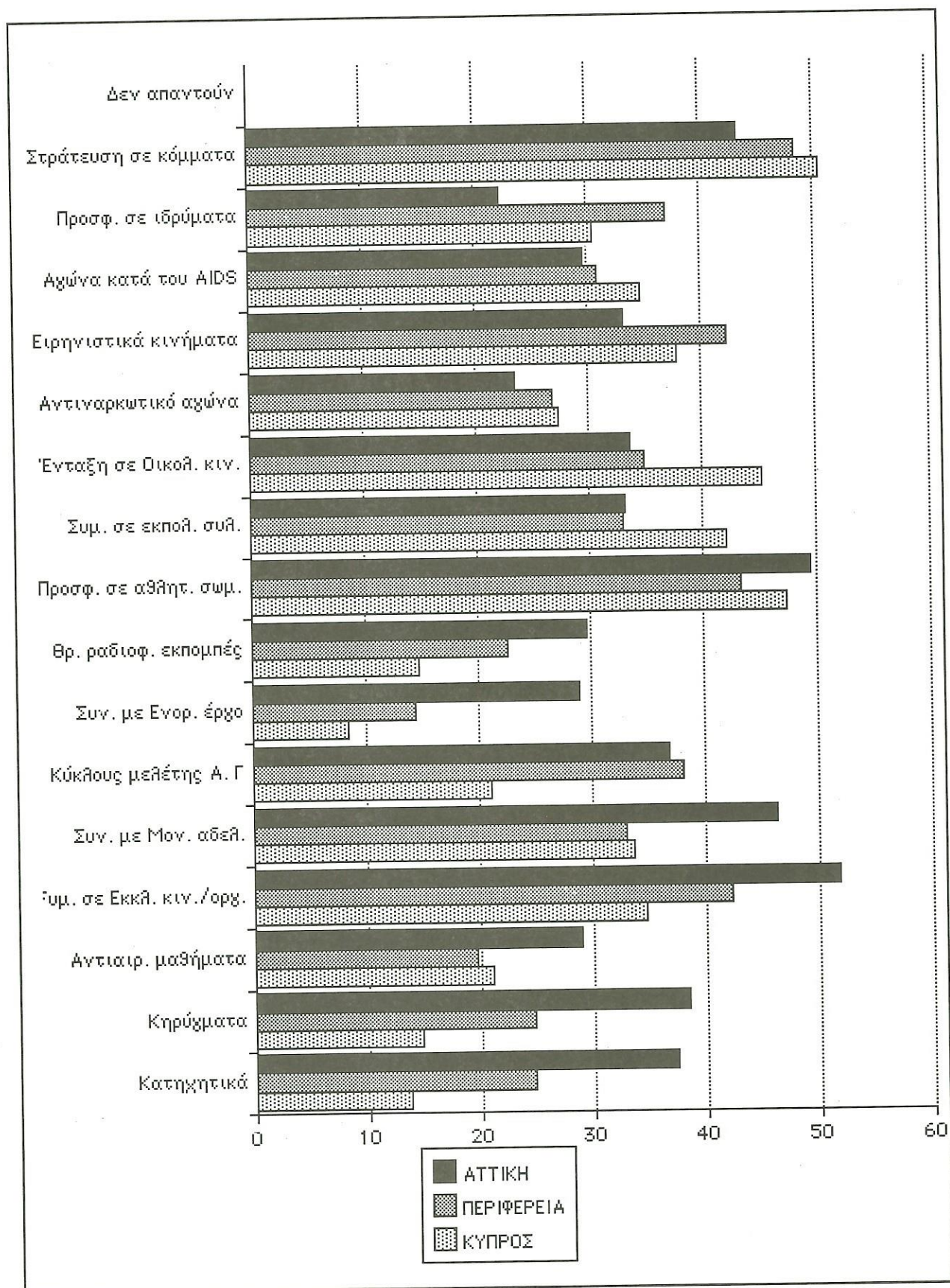

Δραστηριότητες - πρωτοβουλίες για τις οποίες δεν πήραν θέση
αν θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής

Πίνακας 7γ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κατηχητικά	37.3%	24.8%	13.7%
Κηρύγματα	38.5%	24.8%	14.7%
Αντιαιρετικά μαθήματα	29%	19.6%	21.1%
Συμμετοχή σε Εκκλησιαστικές κινήσεις - οργανώσεις	51.8%	42.3%	34.7%
Συνεργασία με Μοναστικές αδελφότητες	46.4%	33%	33.7%
Κύκλους μελέτης Αγίας Γραφής	36.8%	38.1%	21%
Συνεργασία με το Ενοριακό έργο	28.9%	14.4%	8.4%
Θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές	29.6%	22.7%	14.7%
Προσφορά σε αθλητικά σωματεία	49.4%	43.3%	47.3%
Συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους	33.1%	33%	42.1%
Ένταξη σε Οικολογικές κινήσεις	33.7%	35%	45.3%
Αντιναρκωτικό αγώνα	23.5%	26.8%	27.4%
Ειρηνιστικά κινήματα	33.1%	42.2%	37.9%
Αγώνα κατά του AIDS	29.6%	30.9%	34.7%
Προσφορά σε ιδρύματα	22.3%	37.1%	30.5%
Στράτευση σε κόμματα	43.4%	48.4%	50.5%
Δεν απαντούν	0%	0%	0%

Γράφημα 7γ

Άλλες δραστηριότητες - πρωτοβουλίες
με τις οποίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής

Πίνακας 7 δ

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
Κοινωνική προσφορά σε έργα αγάπης και φιλανθρωπίας	3%	-	-
Όχι μόνο να παίρνουν μέρος σε Εκκλησιαστικά αλλά και σε κοινωνικά προβλήματα. Πρωτοπόροι σε κοινωνικούς αγώνες, αγώνες για δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα	2.4%	-	-
Όχι μόνο θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές, αλλά και θρησκευτικές τηλεοπτικές	1.8%	-	-
Οποιοσδήποτε δραστηριότητες προάγουν τον πολιτισμό. Καλλιτεχνικές (θέατρο, μουσικές εκδηλώσεις, ζωγραφική ...)	1.8%	-	-
Αρθρογραφία - παραγωγή περιοδικών με χριστιανικό - κοινωνικό περιεχόμενο	1.2%	1%	-
Οτιδήποτε προάγει την ανθρώπινη ζωή και τις σχέσεις των ανθρώπων	0.6%	2.1%	3.2%
Με ό,τι αφορά τους νέους και τα προβλήματά τους	0.6%	4.1%	1.1%
Προβλήματα όλων των φορέων που έχουν σχέση με την Εκκλησία και περνούν μέσα από το Σχολείο	0.6%	3.1%	-
Να δημιουργηθεί κέντρο μελέτης Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας από θεολόγους της Μέσης Εκπαίδευσης	0.6%	-	-
Συνέδρια, ομιλίες και εκδηλώσεις σχετικές με το ρόλο τους	-	2.1%	-
Συμμετοχή σε ιεραποστολή	-	1%	-
Συνεργασία με πνευματικούς από το χώρο του μοναχισμού για την εξομολόγηση των μαθητών	-	1%	-
Αντικατοχικός αγώνας	-	-	1.1%
Μύηση στην τέχνη του λαού μας που κρύβει μεγάλη δύναμη και πλούτο πνευματικό-	1%	-	-

Κάποιες παρατηρήσεις

Πίνακας 7ε

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
(Να ασχολείται) με κάθε είδους δραστηριότητα, αρκεί να μη φανατίζεται και να μη συμβιβάζεται	2.4%	2.1%	1.1%
Ιδανική περίπτωση που δεν μπορεί για αντικειμενικούς λόγους να πραγματοποιηθεί (κυρίως χρόνου)	1.8%	1%	-
Οι Οικολογικές και Ειρηνιστικές πρωτοβουλίες να γίνονται χωρίς ένταξη σε κόμματα	1.2%	1%	-
Ανάλογα με το τι τον ενδιαφέρει, τον ελκύει, τον αναπαύει και ωφελεί το κοινωνικό σύνολο	1.2%	3.1%	-
Οι κύκλοι μελέτης είναι θετικοί όταν δεν υποβόσκουν αποκλίσεις από την ορθόδοξη πίστη και δεν ερμηνεύονται κείμενα κατά το δοκούν	0.6%	1%	1%
Αν μπορεί σε όλα	0.6%	2.1%	-
Πρέπει με προσοχή να διαλέξει καθοδηγούμενος από ένα σωστό πνευματικό για να μη θέσει τον εαυτό του σε κινδύνους	0.6%	-	-
Δράση ουσιαστική και όχι μόνο θεωρητική ενημέρωση	0.6%	-	-
Κάθε είδους δραστηριότητα που προάγει το θρησκευτικό φρόνημα	-	3%	-
Πιο κοντά στον επίσκοπο και στο έργο της τοπικής εκκλησίας και της ενορίας	-	3%	-
Συνεργασία με όλους τους φορείς και τους θεσμούς της κοινωνίας	-	1%	-
Σ' όλα τα παραπάνω προτεινόμενα πρέπει να συμμετάσχει με προϋποθέσεις. Αλλιώς θα ήταν καλύτερα να παραμείνει στη σιωπή και στην προσευχή	-	1%	-
Εκτός από θρησκευτικές δραστηριότητες ο θεολόγος δεν πρέπει να έχει σχέση γιατί είναι κομματικοποιημένες	-	1%	-
Με τα κόμματα δεν πρέπει να έχει καμία σχέση ο θεολόγος ακόμη και με χριστιανικά κόμματα	-	1%	-
Μια καλή παρουσία όπου και νάναι πλην της στράτευσης είναι κάτι θετικό	-	1%	-
Εκπολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες είναι δεκτές υπό τον όρο ότι ο κύριος στόχος είναι η κατήχηση των νέων	-	1%	-
Να ασχολείται με κάθε είδους δραστηριότητα αρκεί να διατηρεί την εκκλησιαστική του συνείδηση	-	-	1.1%

Σχόλια

Οι απαντήσεις στην ερώτηση 7, επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία των απαντήσεων που δόθηκαν στις ερωτήσεις 1 και 6. Στην ερώτηση 1 σημαντικός αριθμός θεολόγων έδινε μια κοινωνική και ιεραποστολική διάσταση στο έργο του, ενώ στην 6 η πλειοψηφία δήλωσε ότι θεωρεί απαραίτητη τη συνεργασία με την εννορία. Όλες οι παραπάνω εκδοχές επιβεβαιώνονται στους πίνακες 7α, 7β και 7γ.

Βλέπουμε ότι υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των θεολόγων της Αττικής και αυτών της περιφέρειας και της Κύπρου όσον αφορά στην ιεράρχηση των δραστηριοτήτων - πρωτοβουλιών με τις οποίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος κατηγητής. Ο αντιναρκωτικός αγώνας, η προσφορά σε ιδρύματα και η συνεργασία στο εννοριακό έργο, κατέχουν τις πρώτες θέσεις στις προτιμήσεις των συναδέλφων της Αττικής. Ακολουθούν κατά σειρά προτιμήσεως τα αντιαρρετικά μαθήματα, ο αγώνας κατά του AIDS, οι θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές, η συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους, οι κύκλοι μελέτης Αγίας Γραφής, η ένταξη σε οικολογικές κινήσεις, τα ειρηνιστικά κινήματα, τα κατηχητικά.

Τα κηρύγματα επιλέγονται από το 48.2% των θεολόγων της Αττικής. Φαίνεται ότι οι μισοί τουλάχιστον θεολόγοι εδώ, εμπιστεύονται άλλους τρόπους για να δώσουν τα μηνύματά τους κυρίως μέσα από έργα κοινωνικής διακονίας.

Στην περιφέρεια, προηγείται με μεγάλη διαφορά το εννοριακό έργο ακολουθούν τα αντιαρρετικά μαθήματα, οι θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές, ο αντιναρκωτικός αγώνας, τα κατηχητικά, τα κηρύγματα κ.α. Στην Κύπρο, με ακόμη μεγαλύτερη διαφορά, προτείνεται ως πρώτη μεταξύ των δραστηριοτήτων η συμμετοχή στο εννοριακό έργο, ακολουθούν τα κατηχητικά, οι ραδιοφωνικές εκπομπές, τα κηρύγματα, οι κύκλοι μελέτης Αγίας Γραφής, τα αντιαρρετικά μαθήματα κ.α.

Η εντύπωσή μας είναι ότι τόσο στην περιφέρεια, όσο και στην Κύπρο, διαμορφώνεται μια καινούρια δυναμική αντίληψη συνεργασίας με την τοπική εκκλησία. Αυτή βοηθείται αφενός από συνθήκες, όπως μικρές εννορίες, ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων, αφετέρου ίσως από την επικράτηση μιας νέας ποιμαντικής αντίληψης που δεν περιορίζει το ποιμαντικό έργο μόνο στον ιερέα²⁷.

Ασφαλώς σημαντικό ρόλο στη διαφοροποίηση των επιλογών έχουν και τα διάφορα τοπικά προβλήματα. Για παράδειγμα στην Αττική το πρόβλημα των ναρκωτικών και τα προβλήματα που χρήζουν μέριμνας από διάφορα ιδρύματα, καθώς και τα οικολογικά, παρουσιάζονται εντονότερα σε σχέση με την περιφέρεια και την Κύπρο. Τα προβλήματα επίσης με τις διάφορες αιρέσεις πρέπει να παρουσιάζονται με ιδιαίτερη οξύτητα αυτή την περίοδο στην περιφέρεια. Οι ραδιοφωνικές εκπομπές θεωρούνται πολύ σημαντικές δραστηριότητες κυρίως από θεολόγους της Κύπρου και της περιφέρειας. Τέλος η προθυμία για προσφορά στα κατηχητικά των Κύπριων θεολόγων φαίνεται να επιβεβαιώνει και έμμεσα τη σχέση αρμονικής συνεργασίας θεολόγων και τοπικής εκκλησίας, που φαίνεται να υπάρχει στη μαρτυρική μεγαλόνησο.

Τη μεγαλύτερη αποδοκίμασία, όσον αφορά στις δραστηριότητες και πρωτοβουλίες των θεολόγων, έχει η στράτευση σε κόμματα. Σχεδόν το 49% την αρνείται, περίπου το 46% έχει επιφυλάξεις, ενώ πολύ μικρό ποσοστό είναι θετικά διακείμενο σε μια κομματική στράτευση. Αρκετές επιφυλάξεις όμως εκφράζονται και ως προς την προσφορά σε αθλητικά σωματεία. Οι επιφυλάξεις αυτές στην Αττική και στην περιφέρεια διατυπώνονται και για τη συμμετοχή σε εκκλησιαστικές κι-

27. Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σ. 25-31.

νήσεις και οργανώσεις. Το ίδιο επιφυλακτικοί φαίνεται να είναι οι συνάδελφοι της Αττικής απέναντι στη συνεργασία με μοναστικές αδελφότητες. Αντίστοιχα, οι συνάδελφοι της περιφέρειας και της Κύπρου επιφυλάσσονται με τα ειρηνιστικά και τα οικολογικά κινήματα, ενώ μικρή επιφύλαξη για τους κύκλους μελέτης Αγίας Γραφής εκφράζουν οι συνάδελφοι της περιφέρειας.

Αξιοπρόσεκτες είναι και οι δραστηριότητες που πρόσθετα προτείνονται από τους απαντώντες. Στην Αττική, στην πρώτη γραμμή και πάλι βρίσκονται οι πρωτοβουλίες σε φλέγοντα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα. Ακολουθούν προτάσεις για πνευματική "στράτευση" του θεολόγου. Στην περιφέρεια και την Κύπρο προηγούνται τα προβλήματα των νέων και οι ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου ως χώροι ενεργοποίησης των δραστηριοτήτων των θεολόγων. Παρατηρούμε επίσης ότι όλες αυτές οι δραστηριότητες τοποθετούνται μέσα στις δραστηριότητες της Εκκλησίας. Οι παρατηρήσεις ουσιαστικά καταγράφουν τις προϋποθέσεις εκείνες με τις οποίες όλες οι πρωτοβουλίες και οι δραστηριότητες των θεολόγων μπορούν να ευδοκιμήσουν.

Εξαιρετικά μεγάλη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η αποχή στην απάντηση 7 είναι μηδενική και στις τρεις περιοχές της έρευνας. Φαίνεται πως ο κλάδος αφενός μεν δε δυσκολεύεται να απαντήσει στην ερώτηση, αφετέρου μάλλον υπάρχει η άποψη ότι οι δραστηριότητες που αναπτύσσει ο θεολόγος καθηγητής έχουν άμεση σχέση με την ιδιότητά του και σημαντικό αντίκτυπο στο έργο του.

Ερώτηση 8

Ποιες πιστεύετε πως είναι οι μεγαλύτερες δυσκολίες των σύγχρονων θεολόγων;

Πίνακας 8

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Δεν απαντούν	3.6%	5.2%	8.4%
- Το πνεύμα της εποχής: αποπνευματοποίηση, ορθολογισμός, δυσπιστία, αθεΐα, θρησκευτική αδιαφορία, κρίση αξιών, κρίση ηθική	28.9%	36.1%	43.2%
- Η αδιαφορία, η αμφισβήτηση, η μη αποδοχή και η προκατάληψη των μαθητών απέναντι στο μάθημα των Θρησκευτικών	28.3%	26.8%	20%
- Η δυσκολία ορισμένων θεολόγων να επικοινωνήσουν με τους νέους (και να τους πείσουν) καθώς και να προσαρμόσουν το Ευαγγέλιο στη σύγχρονη πραγματικότητα	26.5%	37.1%	20%
- Η εκκοσμίκευση, η έλλειψη βιωμάτων και η απουσία θρησκευτικής αγωγής από την οικογένεια	19.3%	15.5%	14.7%
- Τα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία που δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες διδακτικές απαιτήσεις (γλώσσα, θεματολογία, επαναλήψεις κ.α.) ²⁸	12.7%	7.2%	2.1%
- Η στάση της διοικούσας Εκκλησίας (κρίση, συντηρητισμός, αδιαφορία για τα σύγχρονα προβλήματα, έλλειψη συμπάραστασης στον κλάδο).	12%	4.1%	7.4%
- Αγώνας ενάντια στον ίδιο μας τον εαυτό (τις αμαρτίες μας), αγώνας για προσωπική κάθαρση και ενάντια στην εκκοσμίκευση της εποχής	8.4%	13.4%	12.6%
- Η έλλειψη εποπτικών μέσων	4.8%	2.1%	2.1%
- Δεν υπάρχει συνεργασία θεολόγου με τον Επίσκοπο και τον Ιερέα της ενορίας ²⁹	4.8%	8.2%	3.2%
- Οι αιρέσεις και τα παραθρησκευτικά φαινόμενα (σατανισμός, μαύρη μαγεία κ.α.)	4.8%	1.1%	6.3%
- Η αρνητική επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης (κακή εικόνα για τους κληρικούς, κ.α.).	4.2%	12.4%	12.6%
- Η δυσπιστία ή η αμφιβολία κάποιων συναδέλφων σχετικά με την αποστολή τους	3.6%	9.3%	-

28. Αφορούν στα εν χρήσει διδακτικά βιβλία Γυμνασίου και Λυκείου της περιόδου 1995 - 96 και 1996-97.

29. "Οι δυσκολίες από τη συνεργασία με τους ποιμένες της Εκκλησίας είναι πάρα πολλές. Γι' αυτό και οι Θεολόγοι πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί και όσο το δυνατόν να περιορίζουν την προσφορά τους στο χώρο του σχολείου για να αποφεύγουν συγκρούσεις και στενοχώριες" σχολιάζει κάποιος από τους συναδέλφους, που έθιξε τη συγκεκριμένη δυσκολία.

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Η αμφισβήτηση από (επώνυμους) πνευματικούς ανθρώπους, τεχνοκράτες και συναδέλφους άλλων ειδικοτήτων του έργου τους	3.6%	8.2%	1.1%
- Οι λίγες διδακτικές ώρες που διδάσκεται το μάθημα (ιδίως στην Γ' τάξη Λυκείου)	3%	8.2%	2.1%
- Η δυσκολία μετάδοσης της Ορθόδοξης βιωματικής εμπειρίας	3%	2.1%	-
- Αισθάνεται εγκατάλειψη από Εκκλησία και Πολιτεία και νιώθει μόνος	2.4%	1%	3.2%
- Η αδιοριστία και η ανασφάλεια που νιώθουν οι θεολόγοι ³⁰	1.8%	1%	-
- Η μη συνειδητή επιλογή του κλάδου από κάποιους Συναδέλφους, που έπρεπε κάπου να εισαχθούν και μετά κάπου να διοριστούν	1.8%	4.1%	2.1%
- Η οικονομική δυσπραγία των θεολόγων καθηγητών	1.8%	1%	1.1%
- Η μη αξιοποίησή τους σε ενοριακό επίπεδο (δεν έχουν εκκλησιαστικές αρμοδιότητες)	1.2%	-	1.1%
- Οι δυσκολίες ενός συγχρονου δασκάλου με τους νέους της εποχής	1.2%	-	1.1%
- Οι δυσκολίες που προκύπτουν από τον σχολικό εκκλησιασμό	1.2%	-	-
- Να επιβληθούν στα παιδιά με την προσωπικότητά τους	1.2%	-	-
- Η έλλειψη επικοινωνίας και συνεργασίας με τους γονείς	1.2%	-	-
- Η υποβάθμιση του ρόλου του καθηγητή στο Σχολείο και την κοινωνία	0.6%	-	-
- Οι αντιφατικές απόψεις εκπροσώπων της Εκκλησίας ή θεολόγων που προβάλλονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	0.6%	-	2.1%
- Ο σχολαστικός τρόπος διδασκαλίας που ακολουθείται από κάποιους συναδέλφους	0.6%	7.2%	2.1%
- Η έλλειψη ενότητας μεταξύ των θεολόγων	0.6%	-	2.1%
- Πρέπει να γνωρίζει πολλά, ώστε ν' απαντά με επιχειρήματα	0.6%	1%	1.1%
- Όποιες και όλων των ανθρώπων	0.6%	-	-
- Να βιώσουν τις αλήθειες του Ευαγγελίου τις οποίες διδάσκουν, ώστε να γίνουν ζωντανοί μάρτυρες της πίστewς	0.6%	7.2%	7.4%
- Η διάκριση αυθεντικού και κίβδηλου, ουσιαστικού και τυπικού	0.6%	-	-

30. Αυτή η άποψη πρέπει να προέρχεται από τους εκτάκτους και ωρομίσθιους συναδέλφους που υπηρετούν στη Μέση Εκπαίδευση.

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Τα - πολλές φορές ανόητα - κόμπλεξ τους	0.6%	-	-
- Η δήθεν υποχρέωση του να συνδέει την Ορθοδοξία με τον Ελληνισμό	0.6%	-	-
- Να ανακαλύψουν την ωραιότητα της ψυχής του ανθρώπου	0.6%	-	-
- Η τάση του σύγχρονου ανθρώπου για μοναξιά και απομόνωση	0.6%	-	-
- Οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος (π.χ. οι "Δέσμες" που έχουν μεταμορφώσει τα Σχολεία, και ιδίως το Λύκειο, σε μέτριο φροντιστήριο)	0.6%	8.2%	3.2%
- Η έλλειψη ιεραποστολικού πνεύματος	0.6%	7.2%	2.1%
- Η ενημέρωση κατά τόπους	-	5.2%	-
- Η ασυνέπεια πίστης και πράξης	-	4.1%	-
- Η βαθμοθηρία	-	1%	-
- Η ελλιπής εκπαίδευση - επιμόρφωση του θεολόγου	-	1%	1.1%
- Τα οικογενειακά προβλήματα των μαθητών	-	-	5.3%
- Δεν βοηθιέται στην επιμόρφωση από την Εκκλησία και την Πολιτεία	-	-	4.2%
- Ο μεγάλος αριθμός μαθητών στα Σχολεία	-	-	2.1%
- Το Αναλυτικό πρόγραμμα	-	-	2.1%
- Το AIDS, τα ναρκωτικά	-	-	1.1%
- Τα σκάνδαλα κληρικών, μοναχών, θεολόγων	-	-	1.1%
- Η ένταξή του σε κοινωνικές δραστηριότητες όπως αντιναρκωτικός αγώνας, οικολογικές κινήσεις και ειρηνιστικά κινήματα	-	-	1.1%
- Η απουσία καλής θεολογικής δανειστικής βιβλιοθήκης	-	-	1.1%
- Οι διαφορετικές απόψεις που συχνά υπάρχουν σε θέματα ποιμαντικής	-	1.1%	-
- Η γλώσσα των κειμένων της Αγ. Γραφής, Πατέρων, θ. Λειτουργίας, δεν είναι κατανοητή επειδή δε γνωρίζουν Αρχαία Ελληνικά	-	-	1.1%

Σχόλια

Αν και οι τελείως ανοικτές ερωτήσεις, όπως η ερώτηση 8 έχουν συνήθως μεγάλη αποχή στις έρευνες, στη συγκεκριμένη παρατηρούμε ότι το 94.7% -κατά μέσο όρο και στις 3 περιοχές- απαντά πρόθυμα στη συγκεκριμένη ερώτηση. Σχετικά αυξημένο παρουσιάζεται το ποσοστό αποχής στην Κύπρο, όπου το ποσοστό φτάνει το 8.4%, ενώ στην Αττική μόλις αγγίζει το 3.6% και στην περιφέρεια το 5.2%. Φαίνεται ότι η πλειονότητα των θεολόγων καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης σήμερα αποδέχεται, αγωνιά και προβληματίζεται με τις δυσκολίες που καταγράφθηκαν παραπάνω. Γι' αυτό και όταν τους δίνεται η ευκαιρία, τις εκφράζουν αναζητώντας ταυτόχρονα και τον τρόπο υπέρβασής τους.

Συμβατικά τις δυσκολίες που καταγράφονται παραπάνω, θα μπορούσαμε να τις διακρίνουμε:

- α. Σε δυσκολίες που προέρχονται από το **κοινωνικό περιβάλλον**. Οι περισσότερες απαντήσεις φαίνεται να συγκλίνουν στην άποψη ότι αυτές είναι οι πιο μεγάλες. Η πλουραλιστική πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική εποχή μας, χαρακτηρίζεται έντονα από τον ορθολογισμό, την κρίση αξιών, τη θρησκευτική αδιαφορία και τη δυσπιστία. Η ειδυλλιακή εικόνα της ελληνικής κοινωνίας στα χρόνια του Παπαδιαμάντη, συναντάται σε πολύ λίγες ελληνικές οικογένειες. Στις μέρες μας οι περισσότεροι μαθητές, έχουν λιγιστά θρησκευτικά βιώματα στη σύγχρονη εκκοσμικευμένη, τις περισσότερες φορές αδιάφορη, μερικές φορές όμως και εχθρική προς την εκκλησιαστική ζωή οικογένεια. Η θρησκευτική αγωγή σήμερα φαίνεται ότι ξεκινάει όχι μέσα από το σπίτι και την Εκκλησία, αλλά από το Σχολείο! Υπάρχουν όμως και μερικοί "διανοούμενοι" επώνυμοι ή ανώνυμοι, πολλές φορές και συνάδελφοι άλλων ειδικτήτων, που ενισχύουν την αντιπνευματική τάση της εποχής μας. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι θεολόγοι και το μάθημα των Θρησκευτικών κατηγορούνται από "πνευματικούς" ανθρώπους για δογματικό διαποτισμό, ανελευθερία κ. ά. Φυσικά όλα αυτά προβάλλονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, που έχουν καταλυτική επίδραση στην ψυχή και στο μυαλό των σύγχρονων εφήβων.
- β. Υπάρχουν όμως και αρκετές **δυσκολίες που προέρχονται από τους ίδιους τους μαθητές**, τους αποδέκτες του θρησκευτικού μαθήματος. Οι σύγχρονοι νέοι, επηρεασμένοι και από το πνεύμα της εποχής όπως περιγράφηκε παραπάνω, αμφισβητούν έντονα την αυθεντία της Εκκλησίας και επομένως το μάθημα των Θρησκευτικών. Άλλωστε και η ίδια η εφηβική ηλικία ωθεί στην αμφισβήτηση κάθε παραδεδομένης αξίας. Αλλά και ο χρησιμοθηρικός προσανατολισμός της Εκπαίδευσης, ο εγκλωβισμός της στα δεσμά των Δεσμών - εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι. - δικαιολογούν εν μέρει την αδιαφορία των μαθητών απέναντι σε κάθε είδους Θρησκευτική Αγωγή.
- γ. Το τελευταίο αυτό μας υπενθυμίζει και τις **δυσκολίες που προέρχονται από τις συνθήκες και την οργάνωση της Εκπαίδευσης**. Η εφαρμογή του συστήματος των Δεσμών, για παράδειγμα, μειώνει τη θέση του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο και ιδίως στη Γ' τάξη, όπου το μάθημα διδάσκεται μόλις 1 ώρα την εβδομάδα. Το ίδιο συμβαίνει και στα Τεχνικά Λύκεια, ήδη από τη Β' τάξη. Υπάρχουν όμως και οι δυσκολίες που δημιουργούν τα ίδια τα διδακτικά βιβλία. Παρά τη βελτίωσή τους, τα εν χρήσει εγχειρίδια (1995 - 97) δε φαίνεται να ανταποκρίνονται - κατά τη γνώμη αρκετών συναδέλφων - στις σύγχρονες διδακτικές απαιτήσεις. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την τοποθέτηση των συναδέλφων στις ερωτήσεις 3 και 4, αλλά και από τις απαντήσεις τους στην ανοικτή ερώτηση 9, όπου η πρόταση για την αλλαγή των θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων "πλειοψηφεί" με μεγάλη διαφορά από τις άλλες προτάσεις. Δυσκολίες όμως δημιουργούν και οι ελλείψεις σε εποπτικά μέσα διδασκαλίας, πού τόσο απαραίτητα είναι - ιδίως σήμερα - για την άρτια διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών. Τέλος, τα οικονομικά προβλήματα, όπως και το πρόβλημα της αδιοριστίας και ανασφάλειας που αντιμετωπίζουν οι αναπληρωτές και ωρομίσθιοι θεολόγοι, δεν πρέπει καθόλου να παραθεωρηθούν.
- δ. Υπάρχουν όμως και **υποκειμενικές δυσκολίες**, αυτές που οφείλονται στον ίδιο τον θεολόγο. Η μεγαλύτερη από αυτές, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις, είναι η δυσκολία ορισμένων θεολόγων να επικοινωνήσουν και να πείσουν τους νέους, καθώς και να προσαρμόσουν το Ευαγγέλιο στη σύγχρονη πραγματικότητα. Με αυτή την απάντηση γίνεται μια ειλικρινής προσπάθεια αυτοκριτικής. Είναι αλήθεια ότι πολλές φορές, η προετοιμασία, η ενημέρωση και η συμμετοχή σε επιμορφωτικές προσπάθειες δεν είναι αυτή που θα απαιτούσαν οι περιστάσεις και οι εκπαιδευτικές ανάγκες. Υπάρχει όμως και ο προσωπικός αγώνας "ενάντια στον ίδιο μας τον εαυτό, στις αμαρτίες μας", όπως σημειώνουν αρκετοί συνάδελφοι. Ο αγώ-

νας αυτός είναι άνισος και αισθάνεται κανείς μοναξιά και εγκατάλειψη. Όμως πρέπει να συνεχιστεί, γιατί το μάθημα δε μεταδίδεται νοησιαρχικά, αλλά βιωματικά. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους της δυσκολίας μετάδοσης της Ορθόδοξης βιωματικής εμπειρίας. Η δυσπιστία και η αμφιβολία σχετικά με την αποστολή τους ως θεολόγων στη σύγχρονη κοινωνία, φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά το έργο τους, αφού τους εμποδίζουν να βιώσουν τις αλήθειες του Ευαγγελίου που διδάσκουν, ώστε να γίνουν ζωντανοί μάρτυρες της πίστεως. Τέλος, δυσκολίες και προβλήματα δημιουργούν και οι λίγοι εκείνοι συνάδελφοι που η επιλογή της Θεολογικής Σχολής δεν ήταν συνειδητή και μετά διορίστηκαν ως θεολόγοι μόνο και μόνο για βιοποριστικούς λόγους.

- ε. Η στάση της διοικούσας Εκκλησίας και η συνεργασία με τους Ποιμένες** φαίνεται να δημιουργούν με τη σειρά τους κάποιες άλλες δυσχέρειες στην εκπλήρωση της αποστολής των θεολόγων. Δυσκολίες που δημιουργούνται εκούσια ή ακούσια από την παρουσία ή την απουσία της διοικούσας Εκκλησίας στο έργο της Θρησκευτικής Αγωγής. Η διαπίστωση αυτή δεν αφορά σε όλους τους Ποιμένες, ασφαλώς, όμως υπενθυμίζει την ανάγκη για περισσότερη συνεργασία και μεγαλύτερη αλληλεγγύη και συμπαράσταση θεολόγων και Ιερέων. Υπάρχουν μερικοί συνάδελφοι που κάνουν λόγο ακόμη και για έλλειψη συνεργασίας θεολόγου - Ιερέα (της ενορίας). Όμως ακόμη κι αν η παραπάνω διαπίστωση δεν εκφράζει τη γενική εικόνα, πρέπει να προβληματιστούμε κατά πόσον η συνεργασία αυτή χαρακτηρίζεται από τη δέουσα ποιότητα. Η συμπαράταξη και η ενότητα των δυνάμεων της Εκκλησίας σε εποχή δύσκολη, όπως η σημερινή, είναι επιβεβλημένη. Γι'αυτό και όλοι οι φορείς, Μητροπολίτες, Ιερείς, Θεολογικές Ενώσεις, Σχολικοί Σύμβουλοι, θεολόγοι, πρέπει να προβληματιστούν στο κατά πόσον έμπρακτα συμβάλλουν στην ενότητα αυτή.

Ερώτηση 9

Τι θα είχατε να προτείνετε σήμερα για τη βελτίωση της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών;

Πίνακας 9

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Δεν απαντούν ³¹	10.2%	4.1%	3.2%
- Αλλαγή - βελτίωση των Θρησκευτικών Διδακτικών βιβλίων ³²	44.6%	52.6%	51.6%
- Να εφοδιαστούν τα σχολεία με εποπτικά μέσα (προβολέα, βίντεο, μαγνητόφωνο, πολυμέσα, διαφάνειες, βιντεοκασέτες κ.α.)	25.9%	23.7%	28.4%
- Συνεχής επιμόρφωση, μετεκπαίδευση, σεμινάρια, ουσιαστικότερη κατάρτιση (σε θέματα θεολογικά, κοινωνικά, παιδαγωγικά, ψυχολογικά) των θεολόγων καθηγητών αλλά και αυτομόρφωση	15.1%	21.6%	6.3%
- Περισσότερα κεφάλαια στην ύλη αναφερόμενα σε θέματα σύγχρονης πραγματικότητας, σύνδεση του ευαγγελικού μηνύματος με τα κοινωνικά προβλήματα και ιδίως των νέων (ανεργία, αναρχία, ναρκωτικά, καταναλωτισμός, αλλοτρίωση κ.α.)	12%	13.4%	11.6%
- Περισσότερος διάλογος με τους νέους για τα σύγχρονα προβλήματά τους, σύνδεση του Ευαγγελίου από θεολόγο με το σήμερα	12%	12.4%	21.1%
- Μεγαλύτερη προσφυγή στις πηγές, την Αγία Γραφή, τους Πατέρες	9%	11.3%	5.3%
- Να γίνει πρωτεύον μαθημα, να αυξηθούν οι ώρες διδασκαλίας (κυρίως στην Γ' Λυκείου)	7.2%	13.4%	5.3%
- Περισσότερη βιωματική προσέγγιση των θεμάτων	6%	6.2%	4.2%
- Πίστη, αγάπη του θεολόγου για το έργο του, βαθιά σχέση με τη Θεολογία, συνειδητή χριστιανική ζωή	4.8%	12.4%	10.5%
- Συνεργασία με την τοπική Εκκλησία, ενορία	4.8%	8.2%	8.4%
- Να υπάρξουν βοηθήματα για τον καθηγητή (το βιβλίο του καθηγητή)	4.8%	6.2%	4.2%
- Να γίνουν ανοίγματα στη μελέτη χωρίς φανατισμό των άλλων θρησκειών, δογμάτων, φιλοσοφικών θέσεων. Τονισμός του θρησκευολογικού, φιλοσοφικού στοιχείου	4.2%	1%	-

31. Από αυτούς που δεν απάντησαν, δύο (1.2%) σημειώνουν ότι υπάρχουν πολλές προτάσεις που δεν μπορούν να αναλυθούν σε 5 γραμμές. Η παρατήρησή τους είναι άστοχη, γιατί από τις οδηγίες τους δινόταν η ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν και άλλο χώρο (λευκές σελίδες).

32. Αφορούν στα εν χρήσει διδακτικά βιβλία του Γυμνασίου και Λυκείου της περιόδου 1995-96.

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Σωστή προετοιμασία των θεολόγων από τις Θεολογικές Σχολές. Αναδιάρθρωση των προγραμμάτων των Θεολογικών Σχολών (βάσει των αναγκών της Μέσης Εκπαίδευσης)	4.2%	2.1%	3.1%
- Να διεξάγεται το μάθημα και σε άλλους πρόσφορους τόπους, όπως μοναστήρια, ενορία, βυζαντινά μνημεία, χώροι που προσφέρονται για τη γνωριμία με τη χριστιανική τέχνη	4.2%	7.2%	7.3%
- Δημιουργία εξοπλισμός, θεολογικής δανειστικής βιβλιοθήκης (με πολλά εξωσχολικά βιβλία)	3.6%	5.1%	1.1%
- Να συμπεριφέρεται ο θεολόγος με αγάπη και κατανόηση στους μαθητές	3.6%	2.1%	10.5%
- Να αλλάξει και να αναβαθμιστεί το Αναλυτικό Πρόγραμμα	3%	4.1%	5.3%
- Να προστεθεί μάθημα δέσμης υποχρεωτικό, για την εισαγωγή στη Θεολογική Σχολή, ώστε να εισάγονται μόνο όσοι επιθυμούν να σπουδάσουν Θεολογία	3%	4.1%	1.1%
- Περισσότερη κοινωνική διδασκαλία μέσα από κείμενα των Πατέρων	2.4%	4.1%	1.1%
- Σύνδεση του μαθήματος με τη λειτουργική ζωή και τα τελούμενα κατά τη διάρκεια των ακολουθιών	2.4%	8.2%	9.5%
- Συνεργασία των θεολόγων σε μικρές ομάδες (π.χ. ανά περιοχή)	2.4%	1%	2.1%
- Γνωριμία με τη χριστιανική τέχνη (ποίηση, εικόνα)	2.4%	2.1%	2.1%
- Αναβάθμιση της δογματικής ανάλυσης (π.χ. υπαρξιακή ερμηνεία των δογμάτων)	1.8%	-	-
- Τακτικό τμηματικό εκκλησιασμό σε ειδικές μαθητικές Λειτουργίες 1.8%	3.1%	2.1%	
- Βελτίωση των οικονομικών των εκπαιδευτικών γενικότερα	1.8%	-	-
- Δημιουργία Θεολογικών Παιδαγωγικών Τμημάτων με σκοπό τόσο την κατάρτιση των φοιτητών, όσο και τη στήριξη του έργου του θεολόγου καθηγητή	1.8%	-	-
- Να είναι ελεύθερος ο θεολόγος να επιλέγει τα κεφάλαια των μαθημάτων στα Θρησκευτικά	1.8%	3.1%	4.2%
- Αγιοπνευματική ζωή, ταπεινοφροσύνη, αυτογνωσία από τους ίδιους τους θεολόγους	1.8%	2.1%	2.1%
- Να μη γίνεται επανάληψη ενοτήτων από τάξη σε τάξη	1.2%	-	1%

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Κατάργηση του ενός βιβλίου. Να υπάρχουν πολλά βιβλία από τα οποία να επιλέγει ο καθηγητής	1.2%	-	1.1%
- Να γίνει το μάθημα επιλεγόμενο	1.2%	2.1%	-
- Πρέπει η αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών να ενταχθεί σε σειρά ενεργειών για την εξυγίανση της Παιδείας	1.2%	2.1%	1.1%
- Να υπάρχει και αίθουσα του μαθήματος των Θρησκευτικών, κατάλληλα διαμορφωμένη από τον καθηγητή	0.6%	-	1.1%
- Να διδάσκουν μόνιμοι καθηγητές για καλύτερες σχέσεις με γονείς και παιδιά (προφανώς όχι αναπληρωτές ή ωρομίσθιοι καθηγητές)	0.6%	-	-
- Να γίνει προσπάθεια για συνεργασία με τους γονείς, που παίζουν πρωταρχικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών	0.6%	1.1%	-
- Ενεργοποίηση των θεολόγων σε κοινωνικά προβλήματα (όπως συνθήκες ζωής φυλακισμένων, καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δικαιοσύνη, κοινωνική μέριμνα κ.α.)	0.6%	-	2.1%
- Συμμετοχή του θεολόγου στις μαθητικές δραστηριότητες	0.6%	-	2.1%
- Να υπάρχει μεγαλύτερος ιεραποστολικός ζήλος και συνειδητοποίηση των δυσκολιών. Να δίνεται ανάλογη βαρύτητα με τη σπουδαιότητα του μαθήματος από τους ίδιους τους θεολόγους	0.6%	7.2%	4.2%
- Λιγότερα λάθη και σκάνδαλα από τη διοικούσα Εκκλησία και τους ιερωμένους	0.6%	-	2.1%
- Να νιώθει ο θεολόγος τη συμπαράσταση της διοικούσας εκκλησίας της οποίας το έργο υπηρετεί	-	5.1%	-
- Χορήγηση στους μαθητές Καινής Διαθήκης (και περικοπών Παλαιάς Διαθήκης) σε μετάφραση	-	5.1%	-
- Να αλλάξει η ονομασία του μαθήματος και του περιεχομένου του, ώστε να διδάσκεται Ορθόδοξη Θεολογία	-	4.1%	-
- Χορήγηση στους μαθητές επιλεγμένων πατερικών κειμένων	-	4.1%	-
- Μεταφορά της καθηγητικής προσπάθειας στο Σχολείο	-	2.1%	-
- Να διδάσκεται το μάθημα από θεολόγους που έχουν μαρτυρία από το πλήρωμα της Εκκλησίας	-	2.1%	-

	ΑΤΤΙΚΗ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ
- Να δίνεται δωρεάν μεταφρασμένο βιβλιαράκι της Θ. Λειτουργίας για τους μαθητές ³³	-	2.1%	-
- Να γίνουν εμπειρικές έρευνες σε επιμέρους πτυχές της θρησκευτικότητας των σημερινών εφήβων	-	1%	-
- Κατάργηση του μαθήματος στη Γ' Λυκείου	-	1%	-
- Να καταργηθεί το μάθημα με τη σημερινή του μορφή και να ενταχθεί στην Κατήχηση της Εκκλησίας	-	1%	1.1%
- Καθιέρωση σχολικού ιερέα, παρουσία ιερέα σε κάθε σχολείο	-	-	4.2%
- Να υπάρχει μικρό παρεκκλήσι σε κάθε σχολείο	-	-	3.1%
- Να γνωρίσουν οι νέοι ει δυνατόν τους σύγχρονους Γέροντες	-	-	2.1%
- Μικρότερα σχολεία, ώστε να μην είναι απρόσωπα και μείωση του αριθμού των μαθητών κατά τάξη	-	-	2.1%
- Να μιλάμε τη δημοτική γλώσσα, που είναι η γλώσσα των νέων	-	-	2.1%
- Να καταργηθεί η βαθμολογία του μαθήματος	-	-	1.1%
- Βελτίωση του τρόπου αξιολόγησης των μαθητών π.χ. με φύλλα εργασίας	-	-	1.1%
- Ομαδική εργαστηριακή εργασία με τους μαθητές	-	-	1.1%
- Εγκατάλειψη των σχολαστικών μεθόδων του παρελθόντος	-	-	1.1%

Σχόλια

Η πρώτη μας παρατήρηση στον πίνακα 9 σε σύγκριση με τον προηγούμενο (πίνακα 8) είναι η αντιστροφή της αποχής. Οι Κύπριοι συνάδελφοί μας στην προηγούμενη ερώτηση είχαν την υψηλότερη αποχή, ενώ της Αττικής την χαμηλότερη. Σ' αυτή την απάντηση βλέπουμε την αποχή να κορυφώνεται στην Αττική στο 10.2%, ενώ στην Κύπρο αγγίζει μόλις το 3.2%. Σταθερή σε σχέση με την προηγούμενη ανοικτή ερώτηση, με μικρές διαφορές, είναι η αποχή στην περιφέρεια.

Πολύ ενδιαφέρουσες και εξαιρετικά πλούσιες σε ιδέες είναι οι προτάσεις που γίνονται για την αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Οι προτάσεις αυτές αφορούν τόσο στην αλλαγή των εκπαιδευτικών συνθηκών, όσο και στους ίδιους τους θεολόγους. Όσον αφορά στις αλλαγές το χώρο της Εκπαίδευσης, θα ξεχωρίζαμε μερικές μεγάλες ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορά στην **αλλαγή και βελτίωση των Θρησκευτικών Διδακτικών Βιβλίων**. Το 49% περίπου είναι μια εξαιρετικά μεγάλη σύγκλιση απαντήσεων - ειδικά για ανοικτή ερώτηση όπως η 9 - που θέτει επιτακτι-

33. πρβλ. Μπαμπινιώτη Γ., *Τί να αλλάξει στη θ. Λειτουργία, εφημ. το "Βήμα" 7-9-1997 και αναδημοσίευση περ. "Κοινωνία" αρ. 40, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1997, τευχ 3, σελ. 250-252*

κά το ζήτημα της βελτίωσης των βιβλίων. Δικαιώνει όμως και τις δύο ερωτήσεις που έχουν σκοπίμως τοποθετηθεί στην έρευνά μας που αφορά κυρίως στο μάθημα των Θρησκευτικών και το έργο του θεολόγου καθηγητή. Οι απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις αυτές μας βοηθούν στην ανίχνευση του επιπέδου, των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων των σημερινών διδακτικών εγχειριδίων (1995-97)

Αρκετοί συνάδελφοι υποδεικνύουν και τις κατευθύνσεις προς τις οποίες μπορεί να κατευθυνθεί αυτή η βελτίωση των σχολικών βιβλίων. Οι περισσότεροι προτείνουν πλουσιότερο περιεχόμενο που να ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και στα προβλήματα των σύγχρονων νέων. Σημαντικός αριθμός θεολόγων προτείνει τη βελτίωση στη διατύπωση εννοιών και όρων, ώστε να είναι πιο κατανοητά τα βιβλία, χωρίς όμως να υποτιμούν και τη νοημοσύνη των μαθητών. Εξίσου ικανός αριθμός συναδέλφων προτείνει τον εμπλουτισμό των βιβλίων με περισσότερα βιβλικά και πατερικά κείμενα. Άλλοι πάλι επιμένουν στην καλύτερη εικονογράφηση και στην εποπτικότερη παρουσίαση του υλικού των βιβλίων. Υπάρχουν όμως και εκείνοι που ζητούν τη συχνότερη παρουσίαση Αγίων και ασκητικών μορφών (ιδίως σύγχρονων) όπως και εκείνοι που παρατηρούν ότι τα συγγράμματα πρέπει να γράφονται από τους πιο κατάλληλους, που να διδάσκουν στη Μέση Εκπαίδευση και με ικανοποιητική αμοιβή.

Η δεύτερη ομάδα προτάσεων είναι απολύτως συναφής και αλληλεξαρτώμενη με την πρώτη ομάδα, αφού αφορά στην **αλλαγή των Αναλυτικών Προγραμμάτων**. Αν και η συγκεκριμένη αυτή πρόταση κατά λέξη φαίνεται να προτείνεται μόνο από το 4% περίπου των συναδέλφων, στην πραγματικότητα αφορά σε έναν σημαντικά μεγαλύτερο αριθμό τους. Για παράδειγμα, οι προτάσεις για περισσότερα κεφάλαια σε θέματα της σύγχρονης πραγματικότητας, η μεγαλύτερη προσφυγή στην Αγία Γραφή και τους Πατέρες, η αύξηση των ωρών διδασκαλίας, ο τονισμός του θρησκευολογικού, φιλοσοφικού στοιχείου, η έμφαση στην κοινωνική διδασκαλία, η σύνδεση του μαθήματος με τη λειτουργική ζωή, η γνωριμία με τη χριστιανική τέχνη, η αναβάθμιση της δογματικής ανάλυσης, η αποφυγή επαναλήψεων ενοτήτων από τάξη σε τάξη κ. ά., αφορούν στην αναθεώρηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων.

Μια τρίτη ομάδα προτάσεων έχουν σχέση με την **υλικοτεχνική και επιμορφωτική οργάνωση της Εκπαίδευσης**. Ένας στους τέσσερις θεολόγους που συμπλήρωσαν την έρευνα, προτείνουν τον εφοδιασμό των Σχολείων με όλα τα σύγχρονα εποπτικά μέσα. Χαρακτηριστικό είναι ότι μερικοί προτείνουν τον εφοδιασμό - άρα και τη χρήση - και πολυμέσων (multimedia), ανταποκρινόμενοι στις προκλήσεις της εποχής μας. Όμως, δε σταματάνε οι προτάσεις μόνο στον υλικοτεχνικό εξοπλισμό. Η επόμενη πρόταση αφορά στο ίδιο το έμπυχο δυναμικό, τους διδάσκοντες. Από πάρα πολλούς προτείνεται η συνεχής επιμόρφωση των θεολόγων που ήδη υπηρετούν. Οι συνάδελφοι, συναισθανόμενοι τις ευθύνες και ταυτόχρονα συνειδητοποιώντας την ανάγκη για αυτομόρφωση, καλούν την Πολιτεία, το Πανεπιστήμιο αλλά και τις Ιερές Μητροπόλεις να τους βοηθήσουν προς την κατεύθυνση αυτή. Μέρος της αυτομόρφωσής τους και επιτακτική ανάγκη φαίνεται να θεωρείται το βιβλίο του καθηγητή. Στις Θεολογικές Σχολές προτείνουν αναδιάρθρωση των προγραμμάτων τους βάσει των αναγκών της Μέσης Εκπαίδευσης και δημιουργία Παιδαγωγικών Τμημάτων μέσα στις Θεολογικές Σχολές, με σκοπό τόσο την κατάρτιση των φοιτητών, όσο και τη στήριξη του έργου του θεολόγου καθηγητή. Προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να βοηθήσουν τόσο η Πολιτεία, όσο και άλλοι φορείς, με τη δημιουργία θεολογικής δανειστικής βιβλιοθήκης. Μερικοί μάλιστα, θεωρούν ότι η κατάρτιση του ενός διδακτικού βιβλίου και η καθιέρωση της επιλογής του από τον καθηγητή, μπορεί να βοηθήσει αρκετά στη βελτίωση της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Τέλος, μια **σημαντική ομάδα προτάσεων φαίνεται να έχει ως αποστολές αλλά και αποδέκτες τους ίδιους τους Θεολόγους**. Προτείνεται να υπάρχει περισσότερος διάλογος με τους νέους και προσέγγιση των προβλημάτων τους, να γίνεται προσπάθεια σύνδεσης του Ευαγγελίου με το

σήμερα. Έμφαση, κατά τίς απαντήσεις, πρέπει να δίνεται κυρίως στη βιωματική προσέγγιση των θεμάτων. Πάνω απ' όλα όμως, χρειάζεται να ενισχυθεί η πίστη, να αυξηθεί ο ιεραποστολικός ζήλος, η αγάπη του θεολόγου για το έργο του και να επιδιωχθεί η απόκτηση μιας βαθιάς σχέσης με τη Θεολογία, μέσα από τη συνειδητή χριστιανική ζωή. Η τελευταία αυτή, πιστεύεται ότι θα βοηθήσει το θεολόγο να συμπεριφέρεται με αγάπη και κατανόηση στους μαθητές του.

Θα μπορούσαν να υλοποιηθούν πολλοί στόχοι και να ξεπεραστούν αρκετά εμπόδια, αν υπήρχε συνεργασία με την τοπική Εκκλησία και την ενορία, αλλά και κατά τόπους συνεργασία των θεολόγων σε μικρές ομάδες (Νομούς, πόλεις, Διευθύνσεις, Μητροπόλεις κ.α.).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Υπάρχει σαφής διαφοροποίηση ως προς τη θεώρηση της Θεολογίας μεταξύ συναδέλφων της Αττικής, της περιφέρειας και της Κύπρου. Οι πρώτοι δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική προσφορά της Θεολογίας, η οποία όμως σαφώς συνδυάζεται με την ιεραποστολή. Οι συνάδελφοι της περιφέρειας δίνουν προβάδισμα στον ιεραποστολικό της χαρακτήρα, θεωρώντας ότι μ' αυτόν τον τρόπο προσφέρουν και στο κοινωνικό σύνολο. Οι συνάδελφοι όμως της Κύπρου επιμένουν να τονίζουν κατ' εξοχήν τον ιεραποστολικό της χαρακτήρα. Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η αίσθηση ένταξης σε μία ιεραποστολική προσπάθεια δεν υπάρχει τόσο έντονη στα αστικά κέντρα, ίσως και λόγω των χαλαρών δεσμών με την μητρόπολη ή την ενορία. Στην Κύπρο πάντως και στην περιφέρεια φαίνεται να σφυρηλατείται περισσότερο η συνεργασία με την τοπική εκκλησία. Ταυτόχρονα όμως για αρκετούς η Θεολογία είναι και επιστημη, ενώ για άλλους έχει δυναμικό αγωνιστικό και βιωματικό χαρακτήρα. Σε μικρότερο αριθμό συναδέλφων συναντάμε και την άποψη ότι η Θεολογία αποτελεί "διέξοδο στις προσωπικές αναζητήσεις" ή "επάγγελμα".

Πρώτιστο έργο του ο μαχόμενος θεολόγος της Μέσης εκπαίδευσης θεωρεί αυτό του πνευματικού οδηγού. Στη διαπίστωση αυτή φαίνεται να συμφωνεί η πλειονότητα των συναδέλφων, περίπου 8 στους 10. Η δεύτερη αυτή ερώτηση στην οποία αναφερόμαστε είναι η ερώτηση που συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη σύγκλιση απαντήσεων. Ως χριστιανοί Παιδαγωγοί οι θεολόγοι θεωρούν ότι κατά κύριο λόγο ασκούν έργο καθοδηγητικό, συμβουλευτικό. Βέβαια όπως διαφαίνεται και από τις άλλες απαντήσεις στην ερώτηση ο σύγχρονος θεολόγος θεωρεί ότι καλείται να υπηρετήσει και άλλους ρόλους πέρα από αυτό του πνευματικού οδηγού. Αυτοί οι ρόλοι κατά σειρά προτίμησης των συναδέλφων είναι: του κατηχητή, του καθηγητή - φορέα γνώσεων, του κοινωνικού μεταρρυθμιστή, του θρησκευσιολόγου και του διανοούμενου.

Μοιρασμένοι καταρχήν φαίνεται να είναι οι συνάδελφοι όσον αφορά στο επίπεδο των εν χρήσει διδακτικών βιβλίων (1995 - 97). Οι τάσεις παρόλα αυτά δείχνουν ότι η επικείμενη βελτίωση των βιβλίων βρίσκει την πλειοψηφία των θεολόγων σύμφωνη, αφού ελάχιστοι θεωρούν πολύ καλό το επίπεδό τους. Τα βιβλία αυτά υστερούν κυρίως στη μετάδοση βιωμάτων, αλλά και στην έλλειψη μαθητοκεντρικού προσανατολισμού, δηλαδή υστερούν στη δεκτικότητα. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές (επομένως και οι καθηγητές) αντιμετωπίζουν προβλήματα με την απροσπέλαστη θεολογική ορολογία και τη γλώσσα που δε συμβαδίζει με τη νοητική και την πνευματικότητος ωρίμανση. Από την άλλη πλευρά μάλλον ικανοποιημένοι, όσον αφορά στο βιβλικό περιεχόμενο δηλώνουν αρκετοί συνάδελφοι, ενώ φαίνεται να διχάζονται και να διστάζουν να τοποθετηθούν όσον αφορά στο ιστορικό και στο δογματικό περιεχόμενο, καθώς και στην εικονογράφηση των σύγχρονων διδακτικών εγχειριδίων.

Πώς όμως νομίζουν ότι περιμένει ο κόσμος και ιδιαίτερα οι νέοι το θεολόγο σήμερα; Είναι από τις ερωτήσεις που έχει σχεδόν μηδαμινή αποχή και επομένως μάλλον παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς ερωτωμένων. Οι περισσότεροι απορρίπτουν (έμμεσα) τον συντηρητικό και τον δογματικό τύπο του θεολόγου ενώ πιστεύουν ότι ο σύγχρονος λειτουργός της Θρησκευτικής Αγωγής οφείλει να είναι διαλεκτικός - ανοικτός, με σφαιρική κατάρτιση, παραδοσιακός και προοδευτικός μαζί. Επομένως θα πρέπει να ισορροπήσει ανάμεσα στον εκσυγχρονισμένο και στον βιβλικό - πατερικό τύπο θεολόγου. Στον τομέα της παιδαγωγικής πράξης ελάχιστοι είναι οι οπαδοί της αυστηρότητας και λιγστοί της επιείκειας. Οι περισσότεροι φαίνεται να επιλέγουν έμ-

μεσα μια ενδιάμεση παιδαγωγική, που συνδυάζει και τις δύο και αποφεύγει τα άκρα. Ακόμη από τις παραλλαγμένες απαντήσεις προκύπτει ότι οι νέοι στο πρόσωπο του θεολόγου καθηγητή θέλουν να βλέπουν το φίλο, σύμβουλο και συμπαραστάτη γεμάτο αγάπη, που βιώνει την αγάπη του Χριστού και τη μεταδίδει ως ξεχείλισμα ζωής.

Στην πλειοψηφία τους οι υπηρετούντες τη Θρησκευτική Αγωγή στη Μέση Εκπαίδευση θεωρούν επιβεβλημένη τη συνεργασία τους με την τοπική Εκκλησία και την ενορία. Λιγστοί είναι εκείνοι που είναι επιφυλακτικοί σ' αυτή τη συνεργασία (κυρίως στην Αττική και λιγότερο στην περιφέρεια) ελάχιστοι είναι αρνητικοί στην Αττική, ενώ στην Κύπρο απουσιάζουν τελείως ακόμα και οι επιφυλάξεις, αφού η συντηρητική πλειοψηφία των συναδέλφων είναι υπέρ της πολύ στενής συνεργασίας και οι υπόλοιποι υπέρ της αρκετά στενής. Άξιο παρατηρήσεως είναι ότι ακόμα και αυτοί που ανήκουν στην κατηγορία εκείνων που πρεσβεύουν την "πολύ στενή" συνεργασία Ενορίας - Σχολείου, Ιερέα - θεολόγου, εκφράζουν τις επιφυλάξεις τους για το πόσο ώριμες είναι οι συνθήκες και σωστά προετοιμασμένα τα πρόσωπα που υπηρετούν τους δύο χώρους.

Άλλη μια ερώτηση στην οποία πολύ πρόθυμα απαντούν οι συνάδελφοι -σημειωτέον ότι η ερώτηση αυτή έχει μηδενική αποχή και στις τρεις περιοχές ερεύνης- είναι η ερώτηση 7: "Με ποιες ... δραστηριότητες- πρωτοβουλίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής και με ποιες όχι". Σ' αυτή την ερώτηση παρουσιάζονται οι πιο μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των τριών περιοχών. Κοινός τόπος βέβαια είναι το ενοριακό έργο, που το σηναντάμε στις τρεις πρώτες θέσεις στην Αττική, ενώ στην περιφέρεια και στην Κύπρο επιλέγεται ως πρώτο μεταξύ των δραστηριοτήτων - πρωτοβουλιών που θα έπρεπε να απασχολούν το σύγχρονο θεολόγο. Στην Αττική πάντως από τις προτεινόμενες δραστηριότητες φαίνεται να επιλέγονται πιο συχνά αυτές που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα. Έτσι προηγούνται η εθελοντική προσφορά στον αντιναρκωτικό αγώνα ή σε άλλα ιδρύματα. Ακολουθούν η προσφορά στο ενοριακό έργο -κυρίως με τη μορφή οργάνωσης αντιαρρετικών μαθημάτων και λιγότερο κύκλων μελέτης Αγίας Γραφής, Κατηχητικών- η στράτευση στον αγώνα κατά του AIDS, η παραγωγή θρησκευτικών ραδιοφωνικών εκπομπών, η συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους, σε οικολογικές κινήσεις και σε ειρηνιστικά κινήματα.

Στην περιφέρεια ξεχωρίζει το ενοριακό έργο, ακολουθούν τα αντιαρρετικά μαθήματα, οι θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές, ο αντιναρκωτικός αγώνας, τα κατηχητικά και τα κηρύγματα, ενώ επιλέγονται και ο αγώνας κατά του AIDS, η προσφορά στα ιδρύματα, η συμμετοχή σε εκπολιτιστικούς συλλόγους και η συνεργασία με μοναστικές αδελφότητες. Στην Κύπρο με εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό ξεχωρίζει το ενοριακό έργο, ενώ ακολουθούν με μεγάλη πλειοψηφία τα κατηχητικά, οι θρησκευτικές ραδιοφωνικές εκπομπές, τα κηρύγματα, οι κύκλοι μελέτης Αγίας Γραφής, τα αντιαρρετικά μαθήματα και ο αντιναρκωτικός αγώνας.

Τη μεγαλύτερη αποδοκimasία από τις προτεινόμενες δραστηριότητες συγκέντρωσε η στράτευση σε κόμματα. Υπάρχουν όμως αρκετές επιφυλάξεις και ως προς τη συμμετοχή σε αθλητικά σωματεία. Ακόμη στην Αττική και στην περιφέρεια εκφράζονται επιφυλάξεις για τη συμμετοχή σε εκκλησιαστικές κινήσεις - οργανώσεις. Το ίδιο επιφυλακτικοί φαίνεται να είναι οι συνάδελφοι της Αττικής με τις μοναστικές αδελφότητες. Οι συνάδελφοι της περιφέρειας και της Κύπρου διατυπώνουν επιφυλάξεις όσον αφορά στη συμμετοχή τους σε ειρηνιστικά και οικολογικά κινήματα. Μικρή επιφύλαξη επίσης εκφράζουν και για τους κύκλους μελέτης Αγίας Γραφής οι συνάδελφοι της περιφέρειας.

Οι περισσότερες δυσκολίες των σύγχρονων θεολόγων όπως οι ίδιοι πιστεύουν προέρχονται από το πνεύμα της εποχής, δηλαδή το σύγχρονο κοινωνικό περιβάλλον. Η Εκκλησία, η πίστη μας και το ίδιο το μάθημα δέχονται πολλές επικρίσεις από επώνυμους και ανώνυμους, διανοούμενους και μη, οι οποίες προβάλλονται από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και τραυματίζουν την ούτως ή άλλως ευάλωτη εφηβική θρησκευτικότητα. Αποτέλεσμα και οι ίδιοι οι νέοι να αμφισβητούν την

αυθεντία της Εκκλησίας και την αξία του μαθήματος των Θρησκευτικών. Παράλληλα διαπιστώνεται η τάση σε όλα τα καινούρια προγράμματα που εξαγγέλλονται να συρρικνώνεται συνεχώς το μάθημα των Θρησκευτικών. Δυσκολίες αρκετές φαίνεται να δημιουργούν στη διδακτική πράξη και τα σχολικά βιβλία. Από μερικούς συναδέλφους θίγονται ακόμη και οι ελλείψεις σε εποπτικά μέσα αλλά και τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος.

Στην έρευνά μας οι συνάδελφοι δεν παρέλειψαν να αναφερθούν και στις υποκειμενικές τους δυσκολίες. Η μεγαλύτερη από αυτές, όπως προκύπτει από τα ποσοστά, είναι η δυσκολία κάποιων θεολόγων να επικοινωνήσουν με τους νέους και να προσαρμόσουν το Ευαγγέλιο στις σύγχρονες ανάγκες. Υπάρχει όμως και η δυσκολία του προσωπικού πνευματικού αγώνα ενάντια στα πάθη και στην εκκοσμίκευση. Το ίδιο το αντικείμενο της διδασκαλίας απαιτεί προηγούμενη βίωση και εμπειρία και κάποτε η δυσπιστία σχετικά με την αποστολή τους ως θεολόγων στη σύγχρονη κοινωνία, επηρεάζει αρνητικά το έργο τους.

Δυσκολίες δημιουργούνται επίσης και από την παρουσία ή την απουσία της διοικούσας Εκκλησίας στο έργο της Θρησκευτικής Αγωγής. Υπάρχουν κάποιοι συνάδελφοι που κάνουν λόγο ακόμη και για έλλειψη συνεργασίας θεολόγου - Ιερέα της ενορίας. Επομένως εντοπίζεται και ως πρόβλημα η ενότητα των ίδιων των δυνάμεων της Εκκλησίας, που δεν συστρατεύονται από κοινού στον αγώνα της Θρησκευτικής Αγωγής της νεολαίας.

Τί θα είχαν όμως να προτείνουν οι ίδιοι οι καθηγητές που ζουν άμεσα τις παραπάνω δυσκολίες, για τη βελτίωση του μαθήματος των Θρησκευτικών; Πολυ μεγάλη μερίδα των συναδέλφων θέτει επιτακτικό το αίτημα για την αλλαγή και αναμόρφωση των Θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων. Κυρίως προτείνεται η βελτίωσή τους με πιο κατανοητή διατύπωση των εννοιών και ο μαθητοκεντρικός προσανατολισμός του περιεχομένου των βιβλίων. Γι' αυτό και προτείνεται η αλλαγή και των Αναλυτικών Προγραμμάτων, ώστε στη διδακτική ύλη να περιλαμβάνονται περισσότερα κεφάλαια σε θέματα σύγχρονης πραγματικότητας, μεγαλύτερη προσφυγή στις πηγές - Αγ. Γραφή και Πατέρες -, αύξηση των ωρών διδασκαλίας, περισσότερη θρησκευολογική ύλη κ.ά.

Στην κατεύθυνση της αναβάθμισης του μαθήματος πιστεύεται επιπλέον ότι βοηθάει ο εφοδιασμός των Σχολείων με σύγχρονα εποπτικά μέσα αλλά και η δημιουργία θεολογικής δανειστικής βιβλιοθήκης. Ακόμη οι συνάδελφοι καλούν την Πολιτεία, το Πανεπιστήμιο αλλά και την Διοικούσα Εκκλησία να τους βοηθήσουν στην επιμόρφωσή τους. Ειδικότερα για το Πανεπιστήμιο προτείνεται η δημιουργία Παιδαγωγικών Τμημάτων μέσα στις Θεολογικές Σχολές με σκοπό τόσο την αρτιότερη κατάρτιση των φοιτητών όσο και τη στήριξη του έργου του μαχόμενου θεολόγου καθηγητή.

Όσον αφορά τέλος στην παιδαγωγική πράξη προτείνεται οι θεολόγοι να διαλέγονται περισσότερο με τους μαθητές και να προσπαθούν να προσεγγίσουν τα προβλήματά τους, ώστε να μπορέσουν να συνδέσουν το Ευαγγέλιο με το σύγχρονο κόσμο. Χρειάζεται να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη βιωματική προσέγγιση των μαθημάτων, η οποία συνδέεται στενά με την απόκτηση βαθιάς σχέσης με την Θεολογία και τη συνειδητή χριστιανική ζωή. Η συνεργασία με την τοπική Εκκλησία (Μητρόπολη) και την ενορία καθώς και η συνεργασία των θεολόγων μεταξύ τους σε μικρές ομάδες, προτείνονται από κάποιους ως δυνατότητες για την αντιμετώπιση των δυσχερειών και την αναβάθμιση του θρησκευτικού μαθήματος.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η έρευνα αυτή είχε περισσότερο πιλοτικό χαρακτήρα, γι' αυτό και θεωρούμε ότι σ' αυτήν θίχτηκαν μερικές μόνο πλευρές του όλου θέματος. Η εμπειρία των θεολόγων καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης, που καταγράφεται σ' αυτήν, έχει κυρίως ως σκοπό να βοηθήσει σε μια πρώτη ανίχνευση του έργου και του ρόλου του θεολόγου καθηγητή στην Εκπαίδευση, στην κοινωνία αλλά και στην Εκκλησία. Ασφαλώς και κρίνουμε ότι αναδεικνυονται ένα πλήθος θεμάτων, που θα πρέπει να διερευνηθούν και σε προσεχείς έρευνες. Για παράδειγμα κάποια θα μπορούσε να αναφερθεί στη συνεργασία Ενορίας - Σχολείου και Ποιμένων - θεολόγων, κάποια άλλη στο επίπεδο των σύγχρονων βιβλίων σε κάθε τάξη ξεχωριστά. Αναμφισβήτητα όμως και από το ήδη υπάρχον υλικό μπορούν να διατυπωθούν κάποιες συγκεκριμένες προτάσεις, που είναι δυνατόν να αποτελέσουν την αφετηρία για περαιτέρω αναλύσεις και βελτιώσεις.

Για τους περισσότερους συναδέλφους η Θεολογία είναι κοινωνική προσφορά και ιεραποστολή. Ταυτόχρονα επισημαίνουν το καθήκον των σύγχρονων θεολόγων να συνδέσουν τη Θεολογία με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα. Ήδη τόσο η Εκκλησία όσο και το Πανεπιστήμιο σήμερα τονίζουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της Θεολογίας. Μάλιστα η έρευνα αυτή διεξάγεται στα πλαίσια του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας (όπως πρόσφατα έχει μετονομαστεί το "Τμήμα Ποιμαντικής"). Ασφαλώς και ερχόμαστε να συμφωνήσουμε στην πρόταση αυτή, ότι σήμερα όλο και περισσότερο η Θεολογία οφείλει να προσλαμβάνει τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου για να μπορέσει και να τον "διακονήσει" αλλά και να τον "θεραπεύσει" "Τό γάρ ἀπρόσληπτον καὶ ἀθεράπευτον" όπως γράφει και ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος³⁴.

Είναι καιρός οι θεολόγοι να παύσουμε να δίνουμε την εικόνα ανθρώπων που ζουν σε "άλλο κόσμο και εκτός εποχής". Η άποψη αυτή αναδεικνύεται και από τις απαντήσεις στην ερώτηση 7. Μεταξύ των προτεινομένων απαντήσεων για τις "δραστηριότητες - πρωτοβουλίες με τις οποίες θα έπρεπε να ασχολείται ο θεολόγος καθηγητής" επιλέγονται αρκετά συχνά αυτές που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα (αντιναρκωτικός αγώνας, προσφορά σε ιδρύματα, στον αγώνα κατά του AIDS και με κάποιες επιφυλαξεις -από την Κύπρο και την περιφέρεια- σε οικολογικά αλλά και ειρηνιστικά κινήματα). Το ίδιο συμβαίνει και στην ερώτηση 9, όπου μια μεγάλη ομάδα προτάσεων θίγουν αυτή την ανάγκη για περισσότερα κεφάλαια στην ύλη που να αναφέρονται σε θέματα σύγχρονης πραγματικότητας. Ακόμη προτείνεται διάλογος των θεολόγων με τους νέους και προσπάθεια σύνδεσης του Ευαγγελικού μηνύματος με τα κοινωνικά προβλήματα και ιδίως των νέων (ανεργία, αναρχία, ναρκωτικά, καταναλωτισμός, αλλοτρίωση κ. ά.).

Για όλους τους παραπάνω λόγους, και όχι μόνο, πρώτιστο έργο του θεολόγου θεωρείται σχεδόν από όλους τους συναδέλφους αυτό του πνευματικού οδηγού. Ασκήει επομένως στα πλαίσια του μαθήματος των Θρησκευτικών έργο καθοδηγητικό, συμβουλευτικό. Η πνευματική καθοδήγηση όμως είναι έργο δύσκολο, υπεύθυνο και απαιτεί πολλές ικανότητες. Είναι "τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών" όπως θα έγραφε και ο Άγιος Γρηγόριος³⁵. Γι' αυτό και απαιτεί σωστή κατάρτιση και διάκριση. Πόσο προετοιμασμένοι όμως είναι γι' αυτό το έργο; Θα πρέπει κατά την

34. *Επιστολή 101 προς Κληδόνιον πρεσβύτερον κατά Απολλιναρίου*, P. G. 37, 181. Για την αρχή της προσλήψεως βλ. A. M. Σταυρόπουλου, *Ποιμαντική προετοιμασία των μελλονύμφων*, Αθήνα 1971, σελ. 34.

35. P. G. 35, 425 B

άποψη μας να υπάρξει κατάλληλη ποιμαντική παιδαγωγική στήριξη τόσο από το Πανεπιστήμιο όσο και από τη διοικούσα Εκκλησία σ' αυτόν τον τομέα. Η συνεχής επιμόρφωση, της οποίας την ανάγκη και οι ίδιοι επισημαίνουν, είναι κάτι παραπάνω από επιβεβλημένη.

Εμείς προτείνουμε και σ' αυτόν τον τομέα συνεργασία της Πολιτείας (ΥΠ.Ε.Π.Θ.), Πανεπιστημίου, Ποιμαίνουσας Εκκλησίας και Ενώσεων Θεολόγων, ώστε να πολλαπλασιαστούν οι φορείς, τα μέσα αλλά και οι ευκαιρίες επιμόρφωσης. Ειδικότερα το Πανεπιστήμιο με τη βοήθεια και των προγραμμάτων κινητικότητας θα μπορούσε να επιμορφώσει συναδέλφους σε πάρα πολλούς τομείς³⁶. Ενδεικτικά προτείνουμε: Συμβουλευτική νεότητας, ψυχολογία των εφήβων, εφηβική θρησκευτικότητα, ειδική διδακτική του μαθήματος, διδασκαλία βιβλικών και πατερικών κειμένων. Το Πανεπιστήμιο ακόμη θα μπορούσε να αναλάβει την επιμόρφωση θεολόγων καθηγητών για την καλύτερη αξιοποίηση των σύγχρονων οπτικοακουστικών μέσων, των πολυμέσων, καθώς και του Internet.

Καθοριστικό ρόλο θα μπορούσε να διαδραματίσει η δημιουργία μιας Τράπεζας πληροφοριών, που θα σχετίζεται με το μάθημα των Θρησκευτικών και το έργο του θεολόγου καθηγητή στη Μέση Εκπαίδευση. Η Τράπεζα αυτή θα μπορούσε να λειτουργεί ως μια "ηλεκτρονική βιβλιοθήκη" η οποία θα ενημερώνεται συνεχώς και θα παρέχει βοηθητικό υλικό σε κάθε συναδέλφο άμεσα και μέσω φαξ. Για παράδειγμα, ένας νεοδιόριστος που θέλει να διοργανώσει γιορτή (Χριστουγέννων, Τριών Ιεραρχών) σε μια ακριτική περιοχή ή που έχει να αντιμετωπίσει πολλές αιρέσεις, θα μπορούσε να απευθυνθεί σ' αυτή την Τράπεζα "πρώτων βοηθειών" και μέσα σε λίγο χρόνο να έχει πολύτιμο υλικό. Φυσικά μια τέτοια τράπεζα θα ήταν ευχής έργον να μπορούσε κανείς να την ανακαλύψει και μέσα από τις σελίδες του Internet.

Σύμφωνους μας βρίσκει και η πρόταση μιας πολύ μεγάλης μερίδας συναδέλφων, που θέτει επιτακτικά το αίτημα της αλλαγής και της βελτίωσης των Θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων. Θα προτείναμε όμως σ' αυτή την προσπάθεια που ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη, να μην προσεχθεί μόνο το θεολογικό περιεχόμενο των βιβλίων (βιβλικό, δογματικό, ιστορικό κ.ά.) Στον τομέα αυτό, σε γενικές γραμμές, δε φαίνεται να υστερούν ούτε και τα σημερινά βιβλία, όπως προκύπτει και από τις απαντήσεις των συναδέλφων στην ερώτηση 4. Χρειάζεται τα βιβλία να βοηθούν περισσότερο στη μετάδοση βιωμάτων, να συνειδητοποιηθεί δηλαδή ότι ο σκοπός τους δεν είναι μόνο γνωσιολογικός, αλλά ότι επιδιώκουν ταυτόχρονα και πρωτίστως τη συναρπαγή του μαθητή από την πίστη στο Θεό και τις ανώτερες αξίες της εκκλησιαστικής μας παράδοσης. Ακόμη μέσα από αυτά οφείλει να αναδεικνύεται ο μαθητής ως το κέντρο της Θρησκευτικής Αγωγής. Γι' αυτό και είναι αναγκαίο η ορολογία, το ύφος και η γλώσσα των διδακτικών εγχειριδίων να είναι ανάλογη με τη δεκτικότητα των μαθητών, δηλαδή τη νοητική ωριμότητα και τα θρησκευτικά τους βιώματα³⁷.

Αρκετές φορές οι συγγραφείς στην προσπάθειά τους για ακριβή διατύπωση των θεολογικών εννοιών εκφράζονται με "ακαδημαϊκό" τρόπο, που έχει ως αποδέκτη του κυρίως τον καθηγητή και έτσι δεν ανταποκρίνονται στις προσλαμβάνουσες παραστάσεις του μέσου μαθητή. Επιβάλλεται λοιπόν η διατύπωση να γίνεται με λιγότερο "συστηματικό" τρόπο και περισσότερη σαφήνεια. Η χρήση θεολογικοφιλοσοφικής ορολογίας πρέπει να γίνεται με πολλή φειδώ και διάκριση, έτσι ώστε να έχει τη δυνατότητα κάθε μαθητής να προσλαμβάνει τόσο τα βιωματικά όσο και τα γνωστικά ερεθίσματα που προσφέρει το μάθημα.

Θα μπορούσαν πάντως οι συγγραφείς τη θεολογική τους επιχειρηματολογία συνοδευμένη

36. Βλ. *Οδηγό εφαρμογής προγραμμάτων κινητικότητας (1996 - 1999)*, Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας, Αθήνα 1997, σελ. 19 - 26.

37. Βλ. Σ. Κουμαρόπουλου, "Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των Θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων του Γυμνασίου, διπλωματική εργασία για το Μεταπτυχιακό Τμήμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μάρτιος 1996, σελ. 186 - 189.

και από άλλο υλικό να την περιλάβουν στο "Βιβλίο του καθηγητή" που οι συνάδελφοι ζητούν επίμονα. Το βιβλίο αυτό έχει ήδη εξαγγελθεί από τα Αναλυτικά Προγράμματα του 1983³⁸, αλλά όπως πληροφορηθήκαμε από τον μόνιμο Πάρεδρο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κ. Αθανάσιο Νίκα -ο οποίος είναι ο επικεφαλής της αναθεώρησης των Αναλυτικών Προγραμμάτων και της συγγραφής των νέων θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων- δεν έγινε δεκτή η δαπάνη για τη συγγραφή τους. Αντ' αυτού όμως χορηγήθηκε πίστωση για την εγγραφή οπτικών δίσκων (CD ROM), οι οποίοι θα μπορούσαν ακόμη πιο αποτελεσματικά να συνδράμουν το θεολόγο καθηγητή στο έργο του, αφού ληφθεί πρόνοια και για την κατάλληλη εκπαίδευσή του.

Από την έρευνα επίσης προέκυψε ότι η πλειονότητα των συναδέλφων θεωρούν ότι πρέπει να είναι πολύ στενή η συνεργασία Ενορίας (Εκκλησίας) - θεολόγου (Σχολείου). Σε άλλο σημείο όμως και συγκεκριμένα στην ερώτηση 8, απαντούν ότι ένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι και η έλλειψη συνεργασίας με τον ιερέα της Ενορίας, ενώ αρκετοί παραπονούνται και για αδιαφορία της Διοικούσας Εκκλησίας για τα προβλήματά τους. Θεωρούμε ότι πραγματικά η συνεργασία θεολόγων - Ποιμένων έχει πολλά περιθώρια βελτίωσης και η σημερινή πραγματικότητα για πολλούς λόγους -που αξίζει να διερευνηθούν σε μελλοντική έρευνα-, δεν είναι αυτή που αντιπροσωπεύει τη διάθεση για συνεργασία και των δύο πλευρών. Θα μπορούσαν επιπλέον να οργανωθούν συνέδρια ή ημερίδες με το θέμα αυτό, να γίνει ανταλλαγή απόψεων και να διατυπωθούν προτάσεις τόσο από ειδήμονες όσο και από εκπροσώπους των δύο πλευρών. Οι "μαχόμενοι" θεολόγοι των σχολείων όπως και οι "μαχόμενοι" ποιμένες έχουν κοινό αγώνα και κοινούς "πειραμούς" ν' αντιμετωπίσουν, γι' αυτό θα ήταν ευχής έργο η στενότερη συνεργασία τους.

Η στενότερη όμως συνεργασία αφορά και σε όλους τους φορείς της Θρησκευτικής Αγωγής στον τόπο μας, δηλαδή Ιεράρχες, Πανεπιστημιακούς διδασκάλους, Ενώσεις Θεολόγων, Σχολικούς Συμβούλους, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο κ. ά. Η αξία που επενδύουν όλοι αυτοί οι φορείς θα πρέπει να δηλωθεί αρχικά με την εμμονή τους στη διατήρηση του μαθήματος των Θρησκευτικών στις ώρες διδασκαλίας που σήμερα διδάσκονται αν όχι και στην αύξησή τους (στην Β' και Γ' Λυκείου)³⁹. Κατόπιν πρέπει να εξετασθούν όλα τα προβλήματα των σύγχρονων θεολόγων και του μαθήματος και να προταθούν τρόποι για την αναβάθμιση τόσο του έργου του θεολόγου καθηγητή όσο και του ίδιου του μαθήματος. Στην εποχή μας η πνευματική δίψα, ιδίως των νέων ανθρώπων, έχει περισσέψει και απεγνωσμένα απευθύνονται στους φορείς της Εκκλησίας, τους φορείς του πραγματικού πολιτισμού⁴⁰, για νοηματοδότηση της ζωής τους. Επιβάλλεται λοιπόν σήμερα να συνειδητοποιηθεί από όλους η ανάγκη μιας συλλογικής δραστηριοποίησης στον τομέα αυτόν.

38. ΚΕΜΕ, Σχέδιο Αναλυτικών Προγραμμάτων Θρησκευτικών Γυμνασίου και Λυκείου, Αθήνα 1983, σελ. 10.

39. Βλ. ανακοίνωση του Συλλόγου αδιόριστων Θεολόγων, εφημ. Εκκλησιαστική Αλήθεια, αρ. φ. 416, 16-7-1996 και εφημ. "Η Ορθοδοξία" φ. 30, Ιανουάριος 1998.

40. Για την πολιτιστική αξία του μαθήματος των Θρησκευτικών, ενδιαφέρον είναι το άρθρο του Αναπλ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Μιχαήλ Καναβάκη "Το μάθημα των θρησκευτικών στα σχολεία", περ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, έτος 80, τευχός 768, σελ. 345-352.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

Το παρακάτω **Έρωτηματολόγιο** απευθύνεται στους θεολόγους καθηγητές της Μέσης Έκπαίδευσης. Προέκυψε από συνεργασία του Άναπληρωτή Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Αθηνών κ. Αλέξανδρου Σταυρόπουλου και του θεολόγου καθηγητή Μέσης Έκπαίδευσης κ. Στέφανου Κουμαρόπουλου, προκειμένου να καταγραφούν παράμετροι της εμπειρίας των συναδέλφων, με την ελπίδα ότι θα μπορέσουν να οδηγήσουν σε χρήσιμα συμπεράσματα (βλέπε Άλ. Μ. Σταυρόπουλου, *Σαράντα χρόνια μετά και Χώραι λευκαί πρὸς θερισμόν*: Έφημέριος 15-2-95, σελ. 56 - 58 και 15-5-95, σελ. 152-154).

Συμπληρωμένο τὸ παρὸν Έρωτηματολόγιο, μπορείτε νὰ τὸ στείλετε στὸν
Άναπληρωτὴ Καθηγητὴ Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟ
Θεολογικὴ Σχολὴ Αθηνῶν
Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας
Τομέας Χριστιανικῆς Λατρείας, Ἀγωγῆς καὶ Διαποιμάνσεως
157 07 Ἄνω Ἰλίσια

(Τηλ. 7794 752, 7779926)

Μπορεῖτε προαιρετικὰ νὰ σημειώσετε τὸ ὄνομα, τὴ διεύθυνση καὶ τὸ τηλέφωνό σας, ἐάν ἐπιθυμεῖτε νὰ πληροφορηθεῖτε τὴν πορεία τῆς ἔρευνας ἢ νὰ ἔχουμε μια σταθερὴ ἐπικοινωνία γιὰ τέτοια ζητήματα.

Όνοματεπώνυμο: _____
Όδός - ἀριθμός: _____
Πόλη - Τ.Κ.: _____ Τηλέφωνο: _____

Σὲ κάθε περίπτωση, παρακαλοῦμε νὰ συμπληρώσετε τὰ παρακάτω στοιχεῖα:

Φύλο : ἄνδρας γυναίκα

Ἔτη ὑπηρεσίας:

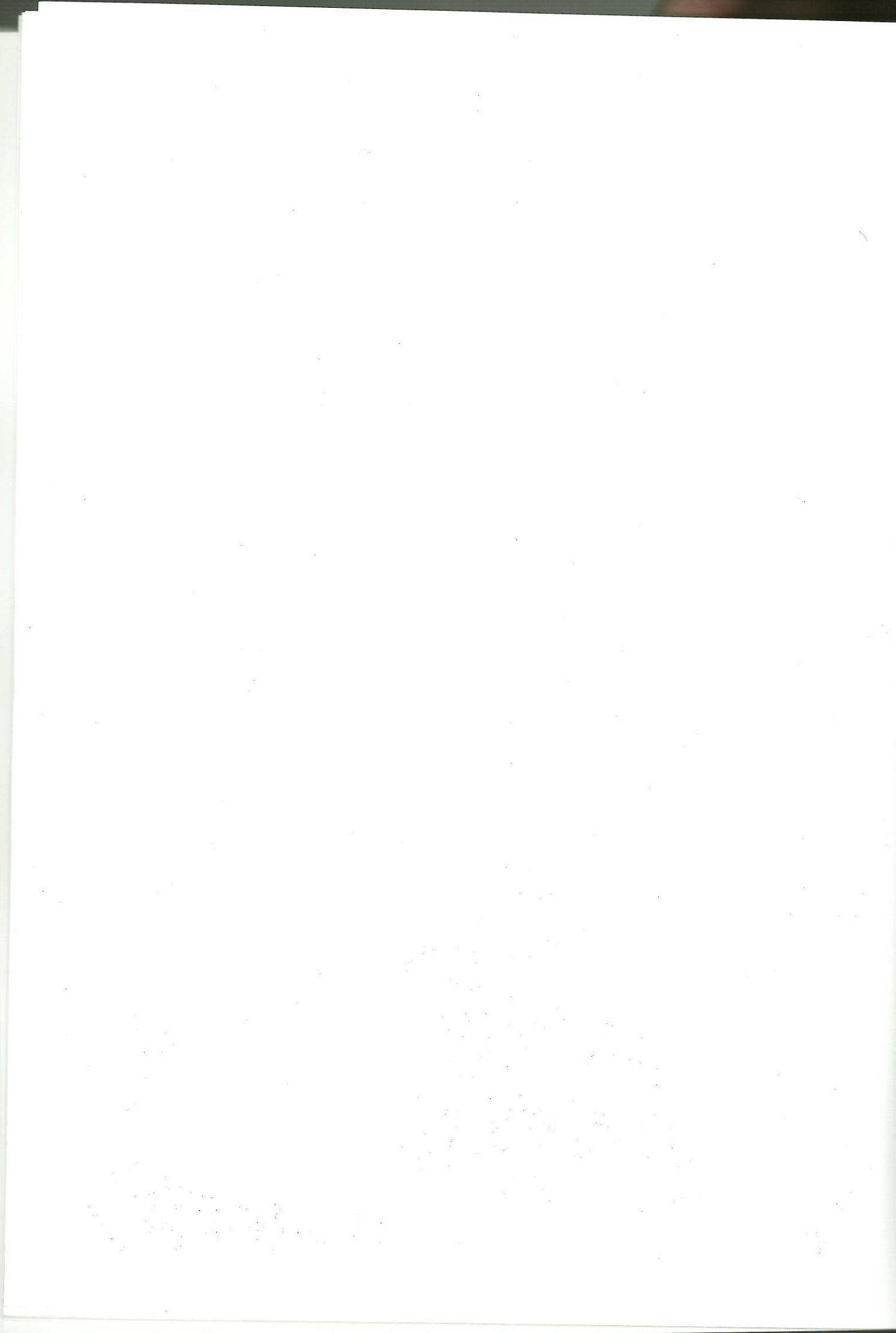
1 - 4   5 - 9   10 - 14
15 - 19   20 καὶ πάνω

(Ἐάν ὁ χώρος τῶν ἀπαντήσεων δὲν ἐπαρκεῖ, μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρόσθετα φύλλα καὶ νὰ ἐπισυναφθοῦν στὸ τέλος τοῦ ἐρωτηματολογίου)

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ*

1. Θεολογία για σās σήμαινε καί σημαίνει:
Ίεραποστολή Ίπιστήμη-γνώση
Ίπάγγελμα Διε΄ξοδο στίς προσωπικές
σας ἀναζητήσεις Κοινωνική
προσφορά Κάτι ἄλλο;
Ποιο ἀκριβώς; .....
.....
2. Κατά τή γνώμη σας ποιό πρέπει νά εἶναι
τό πρώτιστο ἔργο τοῦ Θεολόγου σήμερα;
Πνευματικός ὁδηγός Κατηχητής
Κοινων. μεταρρυθμιστής Καθηγητής-
φορέας γνώσεων Θρησκευολόγος
Διανοούμενος-Φιλόσοφος
Κάτι ἄλλο Τί ἀκριβώς;
.....
.....
3. Πώς κρίνετε τό ἐπίπεδο τῶν σύγχρονων
βιβλίων τῶν Θρησκευτικῶν; Πολύ καλό
Μέτριο Χαμηλό
Δέν ἔχετε ἄποψη
4. Σέ ποιούς τομεῖς νομίζετε ὅτι ὑπερτεροῦν
καί σέ ποιούς ὑστεροῦν τά σύγχρονα
βιβλία τῶν Θρησκευτικῶν; (Σημειώστε μέ +
ἤ - ἀνάλογα) Στό βιβλικό περιεχόμενο
Στό ἱστορικό περιεχόμενο Στή
μετάδοση βιωμάτων Στό δογματικό
περιεχόμενο Στή δεκτικότητα
(γλώσσα, ὀρολογία) Στήν
εἰκονογράφηση Σέ κάποια ἄλλα σημεία
 Ποιά;
.....
.....
5. Πώς νομίζετε ὅτι περιμένει ὁ κόσμος καί
ἰδιαίτερα οἱ νέοι τό Θεολόγο σήμερα;
Ίεκουγχρονισμένο Παραδοσιακό καί
Προοδευτικό μαζί Συντηρητικό
Ίεπεικῆ Αὔστηρό Διαλεκτικό-
ἀνοιχτό Ἀπόλυτο-Δογματικό
Βιβλικό-Πατερικό Μέ σφαιρική
κατάρτιση Πώς ἀλλιώς;
.....
.....
6. Ποιά νομίζετε ὅτι πρέπει νά εἶναι σήμερα ἡ
συνεργασία Ίενορίας (Ίεκκλησίας) -
Θεολόγου (Σχολείου); Πολύ στενή
ΊΑρκετά στενή Εὔκαιριακή
7. Μέ ποιές ἀπό τίς παρακάτω
δραστηριότητες - πρωτοβουλίες θά
ἔπρεπε νά ἀσχολεῖται ὁ Θεολόγος
Καθηγητής καί μέ ποιές ὄχι; (Σημειώστε
μέ + ἤ - ἀνάλογα)
Κατηχητικά Κηρύγματα
ΊΑντιαιρετικά μαθήματα Συμμετοχή σέ
ΊΕκκλησιαστικές κινήσεις καί ΊΟργανώσεις
 Συνεργασία μέ Μοναστικές
ἀδελφότητες Κύκλους μελέτης ΊΑγίας
Γραφῆς Συνεργασία στό ΊΕνοριακό
ἔργο Θρησκευτικές ραδιοφωνικές
ἐκπομπές Προσφορά σέ ἀθλητικά
σωματεῖα Συμμετοχή σέ
ΊΕκπολιτιστικούς Συλλόγους ΊΕνταξη
σέ Οἰκολογικά κινήματα ΊΑντιναρκωτικό
ἀγώνα Εἰρηνιστικά κινήματα ΊΑγώνα
κατά τοῦ AIDS Προσφορά σέ
Ίδρύματα Στράτευση σέ Κόμματα
ΊΆλλες δραστηριότητες
Ποιές;
.....
.....
.....
8. Ποιές πιστεύετε πώς εἶναι οἱ μεγαλύτερες
δυσκολίες τῶν σύγχρονων Θεολόγων;
.....
.....
.....
.....
9. Τί θά εἶχατε νά προτείνετε σήμερα γιά τήν
βελτίωση τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος
τῶν Θρησκευτικῶν;
.....
.....
.....
.....

* Παρακαλοῦμε σημειώσατε μέ (+) τήν ἀπάντηση
τῆς ἐπιλογῆς σας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Χρήστου, Ο μαθητής ως κριτήριο του περιεχομένου του μαθήματος των θρησκευτικών, Θεσσαλονίκη 1988.
- _____, Διδακτική των θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΓΙΑΝΝΗ Ευσταθίου, Εικόν παιδαγωγούσα, Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας, Φλώρινα 1996.
- ΓΙΟΥΛΤΣΗ Βασιλείου, Έλληνες πτυχιούχοι Ορθόδοξων Θεολογικών Σχολών 1941-1975, Κοινωνιολογική έρευνα, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1977.
- DUVERGER Maurice, Μέθοδοι Κοινωνικών Επιστημών, μτφρ. Νίκου Παπαδήμα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1990.
- Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας, Οδηγός εφαρμογής προγραμμάτων κινητικότητας (1996 - 1999), Αθήνα 1997.
- ΚΑΝΑΒΑΚΗ Μιχαήλ, Το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία, περ. Γρηγόριος Παλαμάς (80), τεύχος 768, Μάιος - Αύγουστος 1997, σελ. 345 - 352.
- ΚΕΜΕ, Σχέδιο Αναλυτικών Προγραμμάτων Γυμνασίου και Λυκείου, Αθήνα 1983.
- ΚΙΡΜΙΖΗ Αθανασίου, Ορθόδοξες θεολογικές προϋποθέσεις και διδακτικά αιτήματα του θρησκευτικού μαθήματος, περ. Κοινωνία (27) 1984, τεύχος 4, σελ. 481 - 509.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ιωάννη, Προβλήματα ειδικής διδακτικής του θρησκευτικού μαθήματος, Θεσσαλονίκη 1985.
- _____, Ο θεολόγος καθηγητής και η επιστημονική και ψυχοπαιδαγωγική του κατάρτιση, Εμπειρική έρευνα, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
- ΚΟΥΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Στέφανου, Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των θρησκευτικών διδακτικών βιβλίων του Γυμνασίου, Διπλωματική εργασία στο Μεταπτυχιακό Τμήμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1996.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γιώργου, Η παιδαγωγική σήμερα, Λύχνος, Αθήνα 1985.
- ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ Νικολάου, Διδακτική των θεολογικών μαθημάτων, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γεωργίου, Τι να αλλάξει στη Θ. Λειτουργία, εφημ. το "Βήμα" 7-9-1997 και αναδημοσίευση περ. "Κοινωνία" Ιούλ.-Σεπτ. 1997, τευχ. 3 σελ. 250-252.
- ΝΕΥΡΑΚΗ Νικολάου, Έρευνα για το θρησκευτικό μάθημα, Επιστολή προς το Π.Ε.Κ. Δυτικής Αττικής, Κοινωνία (39), τεύχος 1 Ιαν.-Μαρ. 1996, σελ. 96.
- ΞΩΧΕΛΛΗ Παναγιώτη, Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος, Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
- Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Αναλυτικά Προγράμματα Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής Γυμνασίου, Αθήνα 1995.
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ Ιωάννη, Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας, Αθήνα 1985.
- ΠΕΡΣΕΛΗ Εμμανουήλ, Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος, Θέματα θεωρίας και πράξης της χριστιανικής αγωγής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1994.
- _____, Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1997.
- _____, Θρησκευτική γνώση και διδακτική πράξη στο συλλογικό τόμο Αγωγή ελευθερίας, η πρόταση της Ορθόδοξης Χριστιανικής αγωγής στο σύγχρονο κόσμο, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1996.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Αλεξάνδρου, Ποιμαντική προετοιμασία των μελλονύμφων (προετοιμασία αγάπης). Συμβολή εις την Ποιμαντική Θεολογία, Ψυχολογία και Κοινωνιολογία, Αθήνα 1971.
- _____, Συμβουλευτική Ποιμαντική, εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1984.
- _____, Ποιμαντική εργασία και συνεργασία με νέους σχολικής ηλικίας, εισήγηση στα πλαίσια του Παγκρήτιου Θεολογικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 1-3 Νοεμβρίου 1990, περ. Κοινωνία (35) Ιανουάριος Μάρτιος 1992, σελ. 62-70.
- _____, Χώραι λευκαί προς θερισμόν (σαράντα χρόνια μετά), Αθήνα 1995.
- _____, Επιστήμη και τέχνη της Ποιμαντικής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997.

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΛΑΤΡΕΙΑΣ, ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΙΜΑΝΣΕΩΣ ΤΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΘΗΝΩΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ ΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΝ
ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1998. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΙΔΙΚΟ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

Με την πεποίθηση ότι ο θεολόγος καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση δεν μεταδίδει μόνον γνώσεις θρησκευτικές, αλλά παράλληλα με το παιδαγωγικό, ασκεί και ποιμαντικό έργο, θελήσαμε με την έρευνα της οποίας τα αποτελέσματα παρουσιάζουμε στις επόμενες σελίδες να διερευνήσουμε μεταξύ άλλων και αυτή τη διάσταση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η έρευνα αποτυπώνει απόψεις των εν ενεργεία θεολόγων καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης για τον τρόπο διδασκαλίας, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στο έργο τους, καθώς και προτάσεις τους για τη βελτίωση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ταυτόχρονα επιχειρεί να ανιχνεύσει το ρόλο του θεολόγου τόσο στην κοινωνία, όσο και στην Εκκλησία και καταγράφει το σύγχρονο προβληματισμό για το έργο του και τις δυνατότητές του.

ISBN 960-8468-11-6